

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ
ҰЛТТЫҚ БАНКІ

ҚАЗАҚСТАННЫҢ ҚАРЖЫЛЫҚ ТҰРАҚТЫЛЫҒЫ ТУРАЛЫ ЕСЕП

2013 жылғы желтоқсан

Кіріспе

Қазақстан Республикасының Ұлттық Банкі (ҚРҰБ) 2006 жылдан бастап жыл сайынғы негізде Қазақстанның қаржылық тұрақтылығы туралы есеп дайындауды жүзеге асырады.

2009 жылғы қарашада мақұлданған Қазақстан Республикасының қаржы секторын дағдарыстан кейінгі кезеңде дамыту тұжырымдамасына сәйкес қалыптастырылатын мемлекеттік саясат макропруденциялық реттеу жүйесін іске асыруға және, сәйкесінше, қаржылық тұрақтылықты қамтамасыз етуге және макропруденциялық реттеуді жүзеге асыруға жауапты орталық орган ретінде ҚРҰБ рөлін күшейтуге бағытталатын болады.

Қазақстан Республикасының Үкіметі, ҚРҰБ және Қазақстан Республикасының Қаржы нарығын және қаржы ұйымдарын реттеу мен қадағалау агенттігі (қазіргі ҚҚК) арасында 2007 жылғы 10 қарашада жасалған Қаржылық тұрақтылық мәселелері жөніндегі меморандумға сәйкес:

«қаржылық тұрақтылық экономикада кейіннен қаржы нарықтарын теріс түзетуге, жүйелік дағдарыстың туындауына және қаржы институттарының қаржы жүйесінің үздіксіз жұмыс істеуін қамтамасыз етуінің, сондай-ақ экономиканың нақты секторының іскерлік белсенділігін ұстап тұруының қабілетсіздігіне әкеп соғуы мүмкін тепе-теңсіздіктің болмауы ретінде айқындалады»

Жүйелік тәуекелдерге кешенді талдау жасау құралдарының бірі болып табылатын Қазақстанның қаржылық тұрақтылығы туралы есеп шеңберінде қаржылық тұрақтылықты айқындайтын мынадай аспектілерді бағалау жүзеге асырылады:

- (1) қаржы ресурстары ақшаны сақтайтын және инвестициялайтын адамдар арасында қаншалықты тиімді және уақтылы қайта бөлінуде;
- (2) тәуекелдерді барабар бағалау және тиімді басқару жүзеге асырыла ма;
- (3) қаржылық күйзелістер айтарлықтай сілкіністерсіз қаржы жүйесіне сіңіп кете ала ма.

Қазақстанның қаржылық тұрақтылығы туралы есеп қаржы нарығының қатысушыларына, сондай-ақ қаржылық тұрақтылық проблематикасына қызығушылық білдіретін аудиторияға арналған. ҚРҰБ тәуекелдерді зерттеу және талдау, сондай-ақ қаржылық тұрақтылық саласындағы арнайы зерттеулердің нәтижелерін таратуды міндет етіп қояды.

Қазақстанның қаржылық тұрақтылығы туралы 2013 жылғы есеп жылдық деректер негізінде жарияланады және осы практиканы жалғастыру үшін оны жыл сайын шығарудың жоспарлы кезеңі сәуір-мамыр айлары болады.

Мазмұны

I.	Негізгі қорытындылар	1
II.	Макроэкономикалық және қаржы конъюнктурасы	5
2.1	Макроэкономикалық орта және оның орнықтылық факторлары	5
2.2	Қаржы секторының рөлі және шоғырландыру тәуекелдері	11
2.2.1	Қаржылық қатынастарды дамытудың негізгі үрдістері	11
2.2.2	Шоғырландыру тәуекелдері	15
2.3	Нақты және қаржы активтерінің нарықтары	19
2.3.1	Жылжымайтын нарықтың жай-күйін айқындайтын факторлар	19
2.3.2	Қаржы нарықтары	22
III.	Қаржы делдалдығы институттарының және инфрақұрылымының тәуекелдері	30
3.1	Банк секторының тәуекелдері	30
3.1.1	Тәуекел-профиль	30
3.1.2	Кредит тәуекелі	41
3.1.3	Өтімділіктің, қорландырудың құрылымына және валюталық позицияға байланысты тәуекелдер	55
3.1.4	Капиталдың жеткіліктілігі	62
3.2	Банктік емес сектордың тәуекелдері	66
3.2.1	Сақтандыру секторы	66
3.2.2	Жинақтаушы зейнетақы жүйесі	70
3.3	Төлем жүйелері	73
3.3.1	Қазақстанның төлем жүйелерін дамыту	74
3.3.2	Ұлттық төлем жүйелеріндегі жүйелік тәуекелдерді реттеу	75
3.3.3	Ұлттық төлем жүйелеріндегі операциялық және техникалық тәуекелдерді реттеу	76
3.4	Қаржы жүйелерін реттеу және тәуекелдерді басқару	77
3.4.1	Қаржы ұйымдарының қызметін реттеуді жетілдіру	77
3.4.2	Қазақстан Республикасының Қаржылық тұрақтылық және қаржы нарығын дамыту жөніндегі кеңестің қызметі	80
3.4.3	Реттеудің макропруденциялық аспектілері	81
IV.	Қосымша	88
	Қазақстанның қаржылық тұрақтылығының индикаторлары	88

Қысқартулар мен аббревиатуралар тізімі:

ААК	ақша айналымдылығының коэффициенті
АБК	активтерді басқару жөніндегі компаниялар
АВП	ашық валюталық позиция
АЕК	айлық есептік көрсеткіш
АҚ	акционерлік қоғам
АҚШ	Америка Құрама Штаттары
АӨК	ақша өтімділігінің коэффициенті
Әділетмині	Қазақстан Республикасы Әділет министрлігі
БААЖ	Банкаралық ақша аудару жүйесі
Базель комитеті	Банктік қадағалау жөніндегі Базель комитеті
Банк / ЕДБ	екінші деңгейдегі банк
БЕҚҰ	банктік емес қаржы ұйымдары
БЖЗҚ	«Бірыңғай жинақтаушы зейнетақы қоры» АҚ
БКЖ	Банкаралық клиринг жүйесі
БҚ	Бағалы қағаздар
БҚН	Бағалы қағаздар нарығы
БМШР	болған, бірақ мәлімделмеген шығындар резерві
ДБ	Дүниежүзілік Банкі
ЕАДБ	Еуразия Даму Банкі
Еңбекмині	Қазақстан Республикасы Еңбек және халықты әлеуметтік қорғау министрлігі
ЕО	Еуропалық Одақ
ЖИПҚ	жабық инвестициялық пай қоры
ЖЗЖ	жинақтаушы зейнетақы жүйесі
ЖЗҚ	жинақтаушы зейнетақы қоры
ЖОМС	жазатайым оқиғалардан міндетті сақтандыру
ЖӨӨ	жалпы өңірлік өнім
ЖТ	жеке тұлғалар
Жұмыс істемейтін қарыздар (NPL)	негізгі борыш бойынша және/немесе есептелген сыйақы бойынша 90 күннен асатын мерзімі өткен берешегі бар қарыздар
ЖҮК	төлем жүйелерінің үздіксіз жұмыс істеу (жұмыс қабілеті) коэффициенті
ЖШС	жауапкершілігі шектеулі серіктестік
ЖІӨ	жалпы ішкі өнім
ЗАИБЖҰ	зейнетақы активтерін инвестициялық басқаруды жүзеге асыратын ұйымдар

ЗТ	заңды тұлғалар
КАБҰ	бас банктің күмәнді және үмітсіз активтерін иемденуші банктің еншілес ұйымы
КҚИ АҚЖ	көлік құралдары иелерінің азаматтық-құқықтық жауапкершілігі
КСИ	композиттік сәйкестік индексі
КҮИ	композиттік үдемелі индикатор
Қаржымині	Қазақстан Республикасы Қаржы министрлігі
ҚБЕО	«Қазақстан банкаралық есеп айырысу орталығы» республикалық мемлекеттік кәсіпорны
ҚДҚҚ	«Қазақстанның депозиттерге кепілдік беру қоры» АҚ
ҚҚБ	«Қазақстан қор биржасы» АҚ
ҚҚК	Қазақстан Республикасы Ұлттық Банкінің Қаржы нарығын және қаржы ұйымдарын бақылау мен қадағалау комитеті
ҚҚҚ	«Қазақстан қаржыгерлерінің қауымдастығы» заңды тұлғалар бірлестігі
ҚҚС	қосымша құн салығы
ҚҚҰ	халықаралық қаржы ұйымдары
ҚРСА	Қазақстан Республикасы Статистика агенттігі
ҚРҰБ	Қазақстан Республикасының Ұлттық Банкі
ҚРҰҚ	Қазақстан Республикасының Ұлттық қоры
ҚТК	Қазақстан Республикасының қаржылық тұрақтылығы және қаржы нарығын дамыту жөніндегі кеңес
МЗ	ақша массасы
МБҚ	мемлекеттік бағалы қағаздар
МЕЭБҚ	мемлекеттік емес эмиссиялық бағалы қағаздар
НП	несие портфелі
ӨЖА	өтімділігі жоғары активтер
ПКҚ	«Проблемалық кредиттер қоры» АҚ
РФ	Ресей Федерациясы
РФОБ	Ресей Федерациясының Орталық Банкі
СТКҚ	«Сақтандыру төлемдеріне кепілдік беру қоры» АҚ
ТҚҚ	туынды қаржы құралдары
ХВҚ	Халықаралық Валюта Қоры
ХҚЕС	Халықаралық қаржылық есептілік стандарттары
ШВ	шетел валютасы
ШОБ	шағын және орта бизнес
ШТИ	шетелдік тікелей инвестициялар
ЭБЖМ	Қазақстан Республикасы Экономика және бюджеттік жоспарлау министрлігі

DTI	қарыз алушының берешек сомасы мен кірісінің арасындағы арақатынас (Debt to Income)
GSIB	ауқымды жүйелік маңызы бар банктер (Global Systemically Important Banks)
LGD	дефолт болған жағдайдағы шығын (Loss Given Default)
LTD	клиенттерге берілген банктік қарыздардың клиенттердің депозиттеріне қатынасы (Loan to Deposit ratio)
LTV	қарыздардың қарыздар бойынша кепілмен қамтамасыз ету құнына қатынасы (Loan to Value)
PD	дефолттың ықтималдылығы (Probability of Default)
ROA	активтердің рентабельділігі (Return on Assets)
ROAA	орташа активтердің рентабельділігі (Return on Average Assets)
ROE	капиталдың рентабельділігі (Return on Equity)
бірл.	бірлік
ш.м.	шаршы метр
п.т.	пайыздық тармақ
тг.	теңге
руб.	рубль
долл.	доллар
млн.	миллион
млрд.	миллиард
трлн.	триллион

I. Негізгі қорытындылар

Қаржылық тұрақтылықтың факторы ретінде сыртқы орта дамыған елдердегі экономикалық белсенділікті қалпына келтіру үшін өсу үрдісінің нығаюымен/тәуекелдердің төмендеуімен және дамушы елдердегі динамиканың баяулауымен сипатталады. Әлемдік нарықтардағы ауқымды күйзелістер ықтималдылығының төмендеуінен болған оң ая дамушы елдердің қаржылық жағдайларының, оның ішінде әлемнің негізгі экономикаларының ақша-кредит саясатының күтілетін өзгерістерінен туындайтын қаржылық жағдайларының қатандануымен қатар жүреді. Соның салдарынан капиталдың әкетілуі экономикалық агенттердің валюталық басымдықтарының өзгеруі дамушы елдер валюталарының құнына қысым көрсетеді. Қазақстанның ең ірі сауда әріптесі Ресейдің экономикасы ерекшелік болып табылмайды – өсудің ішкі құрылымдық шектеушілерінің аясында активтердің салыстырмалы құнына қатысты инвесторлардың тарапынан қайта бағалау рубльдің құбылмалылығының артуына әсер етеді.

Қаржылық тұрақтылықтың ішкі факторларының бөлігінде әлеуетті тәуекелді көп дәрежеде тұтынуға, ішкі сұраныстың жоғары импорттық құрамдас бөлігіне және инвестицияларға негізделген экономикалық өсудің ағымдағы үлгісі құрады. Бұл ретте жеке жинақтар деңгейінің жеткіліксіздігі, оларды пайдаланудан болатын түсімнің төмендігі мемлекеттің және банктердің таза сыртқы активтерді өсіруі жағдайында басқа да тең жағдайлар жағдайында Ұлттық

Банктің алтын-валюта резервтерінің жеткіліктілігіне қысым көрсетеді.

Бұған сонымен қатар қатысушыларының күтулерінің өзгеруіне осал қаржы нарықтарының валюталық және ақша сегменттеріндегі ресурстарды қайта бөлу тереңдігінің төмендігі мен тиімділігі ықпал етеді, бұл шиеленіс кезеңдерінде оған ҚРҰБ-ның өтеу үшін неғұрлым белсенді қатысуын талап етеді.

Қаржы секторы жұмыс істейтін экономикалық орта қарыз алушылардың кредиттік тәуекелдерінің жоғары болуымен сипатталуын жалғастыруда. Банктердің «жұмыс істемейтін» қарыздарының үлесі жоғары деңгейде сақталып отыр. Бұл ретте осы қарыздардың 2/3-нен астамын банктер 2009 жылға дейінгі кезеңде, кредиттеудің айтарлықтай белсенді және «тәуекелге деген тәбеттің» жоғары болған кезеңінде берілген болатын, ал осы активтердің құнын қалпына келтіру әлеуеті төмен күйінде қалып отыр.

Шағын және орта бизнеске қолдау көрсетудің мемлекеттік бағдарламаларына қарамастан, оның экономиканың өсуіне, инвестицияларға, экспорттық түсімдерге қосқан

¹ Тәуекелдер картасы 68 көрсеткіш базасында құрылған. Тәуекелдердің өсуі немесе төмендеуі динамиканы бағалау және әрбір индикаторды статистикалық бөлу перцентилі базасында есептелген шекті мәндер арқылы анықталды. Банктік сектор бойынша «Тәуекелдер картасында» пайдаланылатын деректер 2009 жылғы 1-тоқсан – 2013 жылғы 4-тоқсан аралығында «БТА Банк» АҚ қосылмай есептелген. Әдістеме бойынша толығырақ 2007 жылғы Қазақстанның қаржылық тұрақтылығы туралы есептен қарауға болады.

үлесі, бұрынғысынша, айтарлықтай емес, ШОБ субъектілерінің өнімді шығаруы тұтастай алғанда ЖІӨ-ге қарағанда баяу өсуде (2012 жылы 0,2%-ға, 2013 жылы 3,3%-ға). Бұл ретте сапалы қарыз алушылардың саны шектеулі – орта бизнестегі кәсіпорындардың 1%-на тұтастай алғандағы ШОБ секторы өнімі шығарылымының 2/3 дерлігі тиесілі.

Соның нәтижесінде ірі, орта және шағын кәсіпкерлік субъектілерінің кредиттік ресурстарға деген сұранысы банктер тарапынан түскен ұсыныстардан айтарлықтай асып кетеді. Банктердің кредит саясатының кірісі көбірек бөлшек, ең алдымен тұтынушылық кредиттеуге қайта бағыт алуы және оған банктер аясын көптеп тартуы банк секторындағы негізгі ағымдағы үрдіс болып қалуда. Бұл ретте Қазақстандағы халықтың ағымдағы борыштық жүктемесі мен кредитті шектен тыс алуы емес, берешектің, ең алдымен қамтамасыз етілмеген тұтынушылық кредиттеу саласындағы берешектің өсу қарқыны үлкен алаңдаушылық туындатады.

Банктердің ипотекалық кредит портфелінің қалыпты өсуі көбіне қазіргі қарыз алушыларды қайта қаржыландыру көлемінің айтарлықтай болуына, сондай-ақ банктер тарапынан ағымдағы қатаң бағалық және бағалық емес кредиттеу талаптары жағдайында әлеуетті қарыз алушылар тарапынан сұраныс деңгейінің төмендігіне байланысты. Бұл ретте ағымдағы баға үрдісі және үй шаруашылықтарының жинақтауға деген бейімділігінің әлеуетті өсуі жағдайында жылжымайтын мүлік секторының халық үшін инвестициялық тартымдылығы ұлғая түседі.

Ұзақ мерзімді қорландыру қысқаруда, бұл көбіне сыртқы нарыққа қол жеткізудің объективті шектелуіне орай резидент еместердің алдындағы міндеттемелердің төмендеуіне байланысты болды. Ішкі ұзақ мерзімді қорландыру (мерзімі 5 жылдан асатын депозиттер және бағалы қағаздар) ұлғаюда, бірақ оның үлесі ұзақ мерзімді кредиттер беру үшін жеткіліксіз (14%) болып қалуда. Банктерді қорландыру үшін ұзақ зейнетақы активтерін пайдалану көлемінің айтарлықтай ұлғаюы әлеуеті, бұл ретте, шектеулі болып табылады. Қазірдің өзінде банктерге инвестицияланған зейнетақы активтерінің көлемі банктердің жиынтық меншікті капиталы мөлшерінің іс жүзінде 50%-на жетіп отыр.

Сонымен қатар қысқа мерзімді міндеттемелер есебінен ұзақ мерзімді активтерді қаржыландыру қаржылық делдалдықтың негізгі функцияларының бірі болып табылады, бұл Қазақстанның банктеріне ғана тән емес. Мысалы, АҚШ-та ұзақ мерзімді активтердің 1/3-і 1 жылға дейінгі міндеттемелер есебінен қаржыландырылады, Сингапурда ұзақ мерзімді активтердің жартысы қысқа мерзімді міндеттемелердің есебінен қаржыландырылады. Қазақстанда теңгемен ұзақ мерзімді активтер бойынша мұндай арақатынас шамамен 50%-ды құрайды.

Банктің бәсекеге қабілеттілігі (оның активтерінің кірістілігі) орта және ұзақ мерзімді перспективада (1) нарық үлесінің ұлғаюымен, (2) кредиттеудің көбіне белгілі бір салаларында мамандануымен, (3) кредит тәуекелінің төмен деңгейін ұстап тұру қабілетімен, (4) ұлттық валютада капиталдандырудың және қорландырудың ұлғаюымен, (5) кіріс көздерінің кеңеюімен және (6) банктің басқарудың операциялық тиімділігінің жақсаруымен бірге өсетіндігін құрылымдық талдау көрсетіп отыр. Қаржы жүйесі мен оның қатысушыларының икемділігі мен бәсекеге қабілеттілігін көтеру үшін жағдай жасау ҚРҰБ-ның қаржылық тұрақтылықты қамтамасыз ету жөніндегі саясатының негізгі басымдығы болып табылады.

Тиісінше, 2014 жылы ҚРҰБ «жұмыс істемейтін» қарыздар үлесі жоғары әрбір банкпен несие портфельдерінің сапасын жақсарту жөніндегі жүйелі шаралар кешенін көздейтін

Қазақстанның қаржылық тұрақтылығы туралы есеп, 2013 жылғы желтоқсан

келісім-жоспарларды әзірлейтін болады. 2016 жылдан бастап «жұмыс істемейтін» қарыздардың ең жоғарғы шегін 10% деңгейінде белгілейтін пруденциялық норматив енгізілетін болады. Оның бұзылғаны үшін менеджмент мәжбүрлеп ауыстырылуы, банктердің лицензиялары кері қайтарылып алуы мүмкін. ҚРҰБ-ның Үкіметпен бірлесіп заңнамалық және заңға тәуелді нормативтік құқықтық актілер деңгейінде дайындаған банктердің проблемалық активтерін басқарудың қолданыстағы тетіктерінің тиімділігін арттыру жөніндегі ұсыныстары белгіленетін таргеттелетін мәндерге қол жеткізу үшін қолайлы орта құрады.

Тұтынушылық кредиттеудің белсенді өктемдігі жағдайында банктердің тәуекелдерін басқару және андеррайтинг стандарттары жүйесінің барабар болмауы, тәуекелі жоғары бөлшек өнімдер желісінің кеңеюі осалдылықтың негізгі факторлары болуы мүмкін. Тиісінше, тұтынушылық кредиттердің өсу қарқынын төмендетуге, төлем жасау қабілетсіздігі тәуекелін барынша төмендетуге және қаржы тұрғысынан осал қарыз алушыларды іріктеуге, атап айтқанда:

- тұтынушылық кредиттеу кезінде капитал бойынша қосымша талаптар белгілеу;
- берілетін қамтамасыз етілмеген тұтынушылық кредиттердің өсу қарқынын жылына 30%-дан аспайтындай тікелей шектеу;
- қамтамасыз етілмеген тұтынушылық кредиттерді берген кезде халықтың кірісіне түсетін борыштық салмақты шектеу (қарыздар бойынша ай сайынғы төлем ай сайынғы кірістің 50%-нан аспауы тиіс) арқылы іріктеуге бағытталған шаралар қабылданды.

Капиталдың жеткіліктілігі бойынша талаптарды біртіндеп көтеру, өтімділік нормативтерін енгізу және Базель III халықаралық стандарттарының шеңберінде 2014-2019 жылдардағы кезеңде қарсы циклдық буферлерді қалыптастыру реттеудің жаңа үлгісінің идеологиясы болады. Бұл тәсіл экономикалық өсудің қарқынының айтарлықтай құбылмалы болуымен, қаржы институттары жұмысының жоғары жүйелік және институционалдық тәуекелдерімен байланысты. Капиталдандыруға қойылған талаптардың жоғары болуы Қазақстан қаржы секторының туындаған тәуекелдерді сіңіру қабілетінің жоғары екендігін білдіретін болады, бұл тәуекел үшін сыйлықақыны және инвесторлар мен кредиторлар талап ететін қорландыру құнын төмендетеді алады.

Басымдық берілген бағыттарды қаржыландыруға бағытталған мемлекеттік бағдарламаларды одан әрі іске асыру банк секторына қолдау көрсетудің және банктерді ұзақ мерзімді қорландыруды ұлғайтудың құралы бола алады. Бұл ретте қаражаттың левереджі тиісті бақылауда болған жағдайда даму институттары нарықтық қағидаттармен тартатын қаражат, сондай-ақ мемлекеттік бағдарламалар шеңберіндегі шығыстарды оңтайландыру және тиімділігін арттыру есебінен қайта бөлінетін ресурстар ұзақ мерзімді перспективада осы бағдарламаларды қаржыландыру үшін негізгі қаражат көзі болуы тиіс.

Банктерді ақша-кредиттік реттеу және өтімділікпен қамтамасыз ету бөлігінде ҚРҰБ:

- қолданыстағы тетіктерді пайдалану үшін банктердің мүмкіндіктерін кеңейтуді;
- өтімділікті берудің жаңа құралдарын (кредиттік аукциондар) іске қосуды;
- несие портфелінің сапасын және құрылымын жақсарту, басым секторлардың кредиттік белсенділігінің өсуі арқылы қорландырудың шарттылығын қарастырады.

Банктердің экономиканы кредиттеуінің қосымша көлемі ҚРҰБ-ның ақша нарығында тұрақты негізде болуын қосымша тәуекел қабылдамай кеңейту есебінен ғана қазіргі несие портфелінің 5%-на дейін құрауы мүмкін.

Орта мерзімді перспективада банк секторының ішкі қорландыру көздерін қозғалысқа келтіру үшін, атап айтқанда банктік қарыздар портфелін секьюритизлендіру тетігі арқылы **Қазақстанның қаржылық тұрақтылығы туралы есеп, 2013 жылғы желтоқсан**

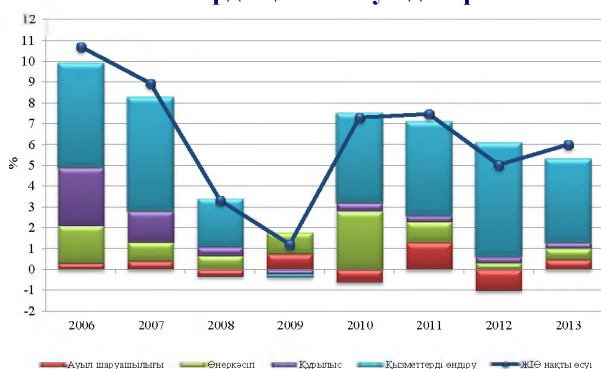
жағдайды қамтамасыз ету қажет. Бағалау бойынша, ипотекалық тұрғын үй қарыздарының портфелі бойынша ғана секьюритилендіру шеңберінде несие портфелінің 2%-на баламалы сома қосымша тартылуы мүмкін.

II. Макроэкономикалық және қаржы конъюнктурасы

2.1 Макроэкономикалық орта және оның орнықтылық факторлары

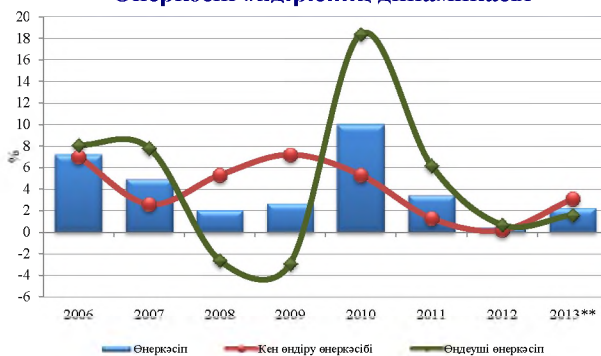
Қазақстандағы экономикалық өсу 2013 жылы негізінен ішкі сұранысқа ие салаларда шоғырланды. Сонымен бірге жекелеген тауарларға деген әлемдік бағалардың төмендеуі экспорттың өсуінің баяулауына әкеп соқты, бұл жоғары тұтынушылық белсенділік аясында импорттық жеткізілімдердің өсуімен қатар елдің сыртқы секторының көрсеткіштеріне аздап қысым көрсетті. Тұтастай алғанда, мемлекеттік сектордың экономиканың өсуіне үлесінің төмендеуі, ішкі сұраныстың импорттық құрамдас бөлігінің жоғары болуы және инвестициялық белсенділік деңгейінің жеткіліксіздігі жеке және мемлекеттік секторлардың ресурстарды пайдалану тиімділігін арттыруын талап етеді.

2.1.1-график
Салалардың ЖІӨ өсуіндегі үлесі*

Ескерту: * жалпы қосылған құнның өсуіне үлесі
Дереккөзі: ҚРСА, ҚРҰБ есептері

2.1.2-график
Өнеркәсіп өндірісінің динамикасы*

Ескерту: *нақты өзгеріс, өткен жылдың тиісті кезеңіне (жинақталған жиынтыққа) %-бен
**қаңтар-желтоқсан, 2013 ж.
Дереккөзі: ҚРСА

металлургия өнеркәсібінің өсу қарқынының төмендеуі теріс әсер етті.

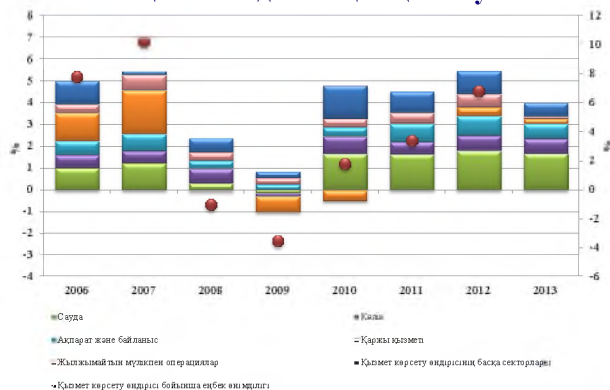
Қызмет көрсету өндірісінің өсуін ақпарат және байланыс, қаржы және сақтандыру қызметі, көлік, сауда салалары қамтамасыз етті. Қызмет көрсету саласының Қазақстан экономикасының өсуінің негізгі көзі болып қала беретініне қарамастан, оның өсу қарқыны 2012 жылғы 10,4%-бен салыстырғанда 2013 жылы 7,5%-ды құрады, бұл ретте ЖІӨ-ге үлесі тиісінше 5,5%-дан 4%-ға дейін қысқарды (2.1.3-график).

2009 жылғы дағдарыстан кейін ең жоғарғы деңгейге жеткен, негізгі капиталға инвестициялардың тұрақты түрде нақты өсуіне және 2013 жылы 6,5% құрағанына қарамастан (2013 жылғы 9 айда 7,9%), олардың экономиканың өсуіндегі рөлі бұрынғысынша мардымсыз (ЖІӨ-нің өсуіне үлесі 2013 жылғы 9 айда 5,7%-дың 1,5%-н құрады) (2.1.4-

Экономикалық өсудің соңғы төрт жылда байқалған жоғары қарқыны оның құрылымының айтарлықтай өзгеруіне ықпал етпейді. Алдын ала деректер бойынша ЖІӨ-нің өсуі 2013 жылы 2012 жылғы 5,0%-бен салыстырғанда 6,0%-ды құрады (2.1.1-график). Көрсетілетін қызметтер саласы бұрынғысынша 2013 жылы Қазақстан экономикасының өсуінің негізгі қозғаушы күші болып қалуда, оның үлесі ЖІӨ-нің өсуінің 67%-ы деп бағаланады. Өнеркәсіп өндірісінің және ауыл шаруашылығының ЖІӨ-нің нақты өсуіндегі үлесі 2013 жылы ЖІӨ-нің өсуінің 14%-н ғана белгілеп, аздап ұлғайды.

Өнеркәсіп өндірісінің өсуіне негізінен тау-кен өндіру өнеркәсібінің өсу қарқынының 2013 жылы 3,1%-ға дейін ұлғаюы, көбіне мұнай (3,2%), табиғи газ (3,7%), металл кен орындарының (6,8%) өндіру көлемінің өсуі есебінен әсер етті (2.1.2-график). Өңдеуші өнеркәсіптің 2013 жылы 1,6%-ға аздап өсуі тағам өнімдері мен сусындар (12,5%) және машина жасау (14,7%) өндірісінің өсуімен қамтамасыз етілді. Сонымен қатар өңдеуші өнеркәсіп серпініне Қытай және ЕО тарапынан сұраныстың төмендеуімен, сондай-ақ металл бағасының төмендеуімен байланысты болған

2.1.3-график
Қызмет көрсету аясының және оның салаларының ЖІӨ нақты өсуіндегі үлесі және еңбек өнімділігінің нақты өсуі

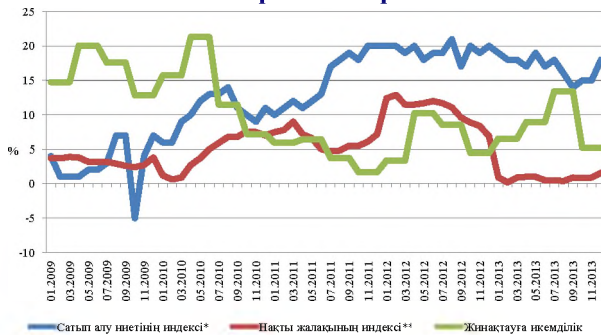
Дереккөзі: ҚРСА, ҚРҰБ есептері

2.1.4-график
Жиынтық сұраныс компоненттерінің ЖІӨ өсуіндегі үлесі*

Ескерту: * жиынтық қосылған құнның өсуіне үлес
Дереккөзі: ҚРСА, ҚРҰБ есептері

2.1.5-график
Тұтынушылық сұранысты сипаттайтын көрсеткіштер

Ескерту: *нақты өзгеріс, ағымдағы жылдың өткен айына %-бен
**нақты өзгеріс, өткен жылдың тиісті кезеңіне %-бен
Дереккөзі: ҚРСА, ҚРҰБ есептері

2013 жылдың қорытындылары бойынша түсімдердің өсу қарқыны 2013 жылы 9,8%-ға дейін ұлғайды (2012 жылы 8,2%) (2.1.6-график). Түсімдердің өсу құрылымына негізгі үлесті салық түсімдері қосты (11,8%), олар қосымша құн салығының өсуімен қамтамасыз етілді. Бұл ретте ҚҚС-тың өсуі ішкі өндірістік тауарларға салынатын ҚҚС-ты кәсіпорындарға қайтару көлемінің жоспарланған қайтару көлеміне қарағанда аздаумен байланысты. Корпоративтік салықтың үлесі соңғы екі жыл бойы теріс күйінде қалуда (2013 жылы -0,1%,

график). Қаржыландыру көздері тұрғысынан, егер 2010 – 2012 жылдары инвестициялардың нақты өсуінде негізгі үлесті кәсіпорындардың меншікті қаражаты қамтамасыз етсе, 2013 жылы негізгі үлесті қарыз қаражаты қамтамасыз етті және ол 10,6%-дың 10,2%-н құрады (2012 жылы 9,2%-дың 1,5%-н).

«Қорлардың өзгеруі» компонентасының ЖІӨ-нің нақты өсуіне үлесі 2013 жылғы 9 айда 1,2%-ды құрады. Бұл ретте бұл компонентаның өсуі тұтастай алғанда экономиканың инвестициялық белсенділігінің айтарлықтай құрылымдық өзгерістерін көрсеткен жоқ².

Таза экспорттың төмендеуі экономиканың өсуіне теріс әсер етті. Оның үлесі 2013 жылғы 9 айда инвестициялардың үлесін толығымен нивелирлей отырып, -2,7% деңгейінде (өткен жылғы осындай кезеңде -0,8%) қалыптасты.

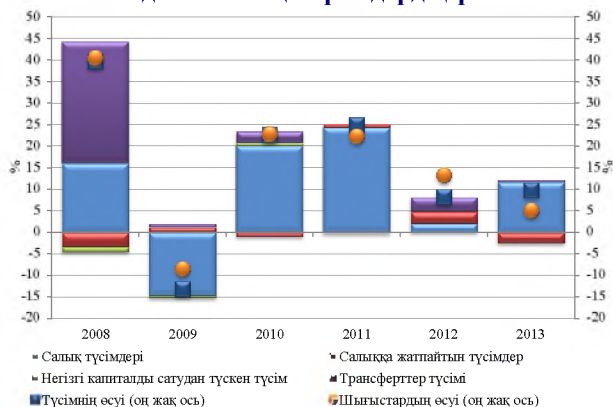
Нәтижесінде қызмет көрсету секторының өсуіне қолдау көрсетіп отырған үй шаруашылықтарының тұтынушылық сұранысының өсуі 2013 жылғы 9 айда оның 5,7%-дың 5,6%-на өсуін қамтамасыз ете отырып, ЖІӨ-нің серпінін айқындады. Сонымен қатар ҚРСА жүргізетін тоқсан сайынғы конъюнктуралық зерттеулер нәтижелері бойынша 2013 жылғы 9 ай ішінде үй шаруашылықтары тұтынушылық белсенділіктен қаражатты жинақтауға, оның ішінде нақты еңбекақының өсу қарқынының баяулауынан біртіндеп қайта бағдар алғаны байқалды. Алайда 2013 жылғы 4-тоқсанда сатып алуға деген тұтынушылық ниет ұлғайды, бұл үй шаруашылықтарының келесі 12 айда өздерінің қаржылық жағдайын жақсарту жөніндегі күтулерімен байланысты болды (2.1.5-график).

Түсімдердің өсуінің оң серпініне және Үкіметтің ішкі борышының өсуіне қарамастан, мемлекеттік бюджеттің мұнайға жатпайтын тапшылығы айтарлықтай төмендей қойған жоқ.

² «Қорлардың өзгеруі» көлемінің күрт ұлғаюы «Сумен қамту» саласы бойынша 2013 жылғы 1-тоқсанда қорлардың өсуінен болды.
Қазақстанның қаржылық тұрақтылығы туралы есеп, 2013 жылғы желтоқсан

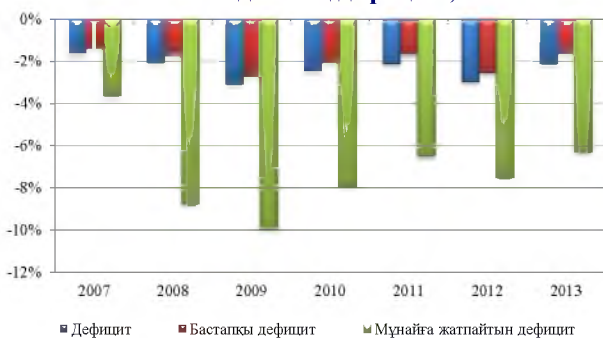
2012 жылы -0,2%), ол бірқатар негізгі экспортталатын тауарлардың әлемдік бағасының төмендеуімен байланысты болды.

2.1.6-график
Түсімдердің өсуіндегі салықтар мен мемлекеттік бюджетке басқа түсімдердің үлесі

Дереккөзі: ҚР Қаржымині, ҚРҰБ есептері

2.1.7-график
Мемлекеттік бюджеттің дефициті, ЖІӨ %-ы

Дереккөзі: ҚР Қаржымині

2.1.8-график
ҚР Үкіметі борышының салыстырмалы өлшемдері, ЖІӨ %-ы

Дереккөзі: ҚР Қаржымині

негізінен, капиталда мемлекеттік немесе квазимемлекеттік қатысу бар нарықтың жекелеген ағымдағы және әлеуетті қатысушыларының тарапынан сұранысты жасанды түрде өсіргеннен гөрі, тарту құнын өсіре отырып, кірістілік қисығын, барабар экономикалық ахуалды жасаумен қол жеткізген орынды.

2009 жылдан бері алғаш рет төлем балансының ағымдағы шоты 2013 жылы теріс болып қалыптасты. Металлургия өнеркәсібінің өніміне деген әлемдік сұраныс серпініндегі теріс үрдістер, сондай-ақ бірқатар шикізат тауарларының, әсіресе металдың әлемдік бағасының 2013 жылы төмендеуі (2.1.9-график) сауда балансы көрсеткіштерінің нашарлауына әкеп соқты. Тауарлардың құндық экспортының төмендеуі баға факторының

Мемлекеттік бюджеттің шығыс бөлігі (тапшылықты қаржыландыруға жұмсалатын шығыстарды есептемегенде) 2012 жылғы ЖІӨ-нің 22,4%-нан 2013 жылғы ЖІӨ-нің 21,4%-на дейін аздап қысқарды. Бюджеттің ағымдағы шығыстарының өсуі аясында күрделі шығындар қысқаруда, бұл, өз кезегінде, экономиканың болашақтағы өсуіне мемлекеттің тікелей үлесін, сондай-ақ бюджеттік кредиттеуді және қаржы активтерін иеленуді төмендетеді.

Республикалық бюджетті заңнамалық тұрғыдан азайту нәтижесінде де, бюджет қаражатын үнемдеуден және толық игермеуден де мемлекеттік бюджет шығыстарын қысқарту мемлекеттік қаржының орнықтылығын сақтауға мүмкіндік берді. Нәтижесінде мемлекеттік бюджеттің жалпы және мұнайға жатпайтын тапшылығының деңгейлері 2013 жылы тиісінше -2,1% және -6,3% деңгейінде қалыптасты (2.1.7-график).

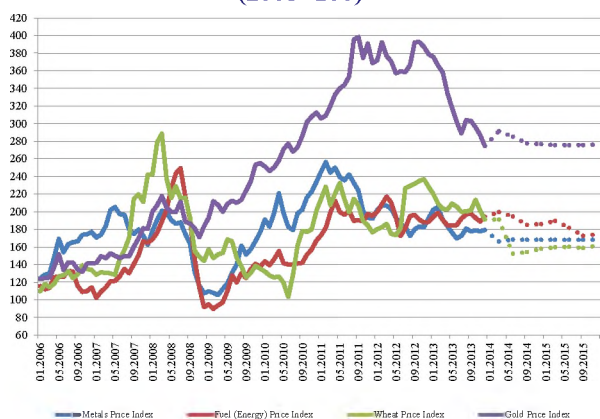
Мұнайға жатпайтын тапшылықты қаржыландыру ҚРҰҚ-ның трансферттері және Қазақстан Республикасы Үкіметінің ішкі борышының ұлғаюы есебінен жүзеге асырылған болатын (2.1.8-график). Қазақстан Республикасы Үкіметінің ішкі борышы 2013 жылғы 31 желтоқсандағы жағдай бойынша өткен жылғы осындай кезеңмен салыстырғанда 24,8%-ға өсті. Оның ұлғаюы, бір жағынан, бюджеттің тапшылығын жабуға мүмкіндік береді, екінші жағынан, ұзақ мерзімді перспективадағы мемлекеттік қаржының орнықтылығына қойылатын талаптарды көтереді.

Болашақта мемлекеттік бюджеттің тапшылығын ішкі қаржы көздерінің есебінен қаржыландыру мүмкіндіктері инвесторлар тарапынан болатын сұраныстың орнықтылығына байланысты болады. Бұған,

есебінен де, нақты көлемінің төмендеуі есебінен де болды. Бұл ретте тауарлардың құндық импортының аздап ұлғаюы тұтынушылық және инвестициялық тауарларды әкелудің нақты көлемінің айтарлықтай өсуімен қатар жүрді.

2.1.9-график

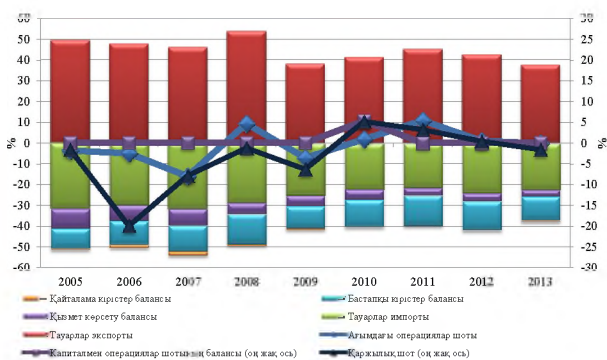
Шикізаттың негізгі бағаларының динамикасы (2005=100)*

Ескерту: *болжамды кезең: 2013ж.12–2015ж.12
Дереккөзі: ХВҚ, ДБ

2.1.10-график

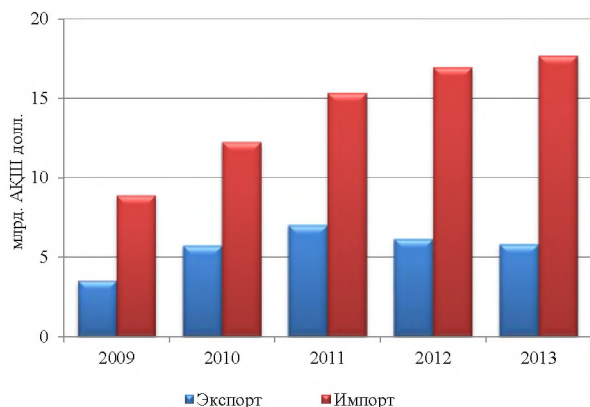
Төлем балансының негізгі баптарының динамикасы, ЖІӨ %-ы

Дереккөзі: ҚРҰБ

2.1.11-график

Кеден одағының елдерімен сыртқы сауда, млрд. АҚШ долл.

Дереккөзі: ҚРСА

үшін қысқа мерзімді тәуекелдермен өтелетін болады. Тұтастай алғанда, ішкі, сол сияқты халықаралық ұйымдардың түрлі болжамдары бойынша, 2014 жылы Қазақстан экономикасының жоғары өсу қарқыны сақталады деп күтіледі (2.1.1-кесте).

Қаржы шоты бойынша таза ағын банктік және банктік емес сектордың сыртқы міндеттемелерінің өсуімен қамтамасыз етілді, олар ҚР Ұлттық қорының шетелдік активтерінің ұлғаюымен, сондай-ақ қазақстандық банктердің қаржылық активтерінің өсімімен ішінара өтелді (2.1.10-график).

Тұтастай алғанда банктердің ғана емес, халықтың да шетелдік активтерінің өсуі қазақстандық тауарлар мен қызметтер импортын ҚРҰБ резервтік активтерімен өтеудің 4,8 ай деңгейіне дейін төмендеуіне әсер етті.

Кеден одағын құру нәтижесінде сыртқы саудадан пайда табу қазіргі сәтте Қазақстан үшін іске асырылған жоқ. Қазақстан Республикасы мен Кеден одағы елдерінің арасындағы тауар ағындары Қазақстаннан шығарылатын экспорт көлемінің айтарлықтай қалыс қалуы аясында Қазақстанға импорттың басымдығымен сипатталуын жалғастыруда (2.1.11-график).

Сонымен қатар Қазақстан экономикасындағы бастапқы сектордың үлесі елеулі болып қалып отырған құрылымдық тепе-теңсіздік Кеден одағының елдерімен экспорт пен импорттың тауарлық құрылымында көрініс табады. Атап айтқанда, Қазақстанның Ресейге экспорттық ағындары 2013 жылдың қорытындысы бойынша 5,4%-ға төмендеді, бұл негізінен Қазақстанның Ресейге экспортының 41%-н құрайтын минералдық өнімдер бағасының төмендеуіне байланысты болды. Ресейден Қазақстанға импорттық ағындар тұрақты өсу серпінін көрсетіп отыр және 2013 жылдың қорытындысы бойынша 4,3%-ға ұлғайды. Бұл ретте Ресейден тұтынушылық импорт, әсіресе азық-түлікке жатпайтын тауарлардың нақты көлемінің есебінен айтарлықтай қарқынмен өсуде.

Орта мерзімді перспективада Қазақстан экономикасы дамуының оң күтулері еліміздің сыртқы орнықтылығы үшін

2.1.1-кесте

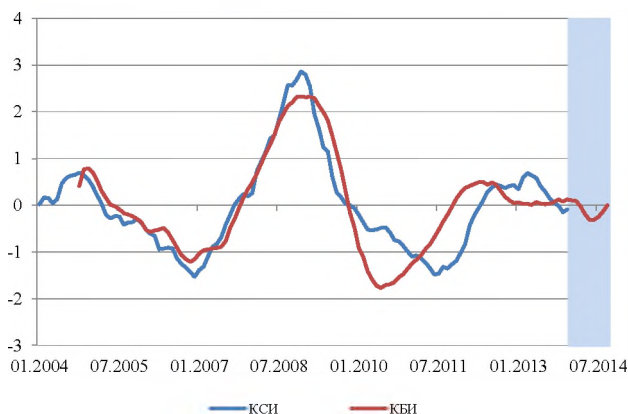
Қазақстан экономикасы өсуінің болжамы

Көрсеткіштің атауы	2014	2015
ХВҚ (2013ж. қазан)	5,2%	6,1%
Экономика және бюджеттік жоспарлау министрлігі (2014ж. қаңтар)	6,0%	7,0%
Дүниежүзілік Банкі (2014ж. қаңтар)	5,7%	6,0%
Еуразия Даму Банкі (2014ж. қаңтар)	5,6%	5,8%

Дереккөзі: ХВҚ, ЭБЖМ, ДБ, ЕАДБ

2.1.12-график

Қазақстан экономикасының басым және сәйкес келетін индикаторлары³

Ескерту: КБИ-ның басым құрамын көрсету мақсатында оңға қарай 9 айға жылжытылды
Дереккөзі: ҚРҰБ

Бұл ҚРҰБ-ның композиттік үдемелі индикатор бөлігіндегі бағалауымен расталады, оған сәйкес 2014 жылдың серпіні 2013 жылдың серпінінен айтарлықтай ерекшеленбейді. Бұл ретте қазақстандық өнімге деген сыртқы сұраныстың дамуы бөлігіндегі белгісіздік ішкі сұранысты қалпына келтіру жөніндегі экономикалық агенттердің күтулерімен теңдестірілетін болады (2.1.12-график).

Сондай-ақ металл бағасының перспективалары экономикасының өсу қарқыны баяулаған Қытайдың экономикалық ахуалымен тығыз байланысты. Болжамдарға сәйкес астық пен алтынның әлемдік бағасы төмендеу үрдісін жалғастыруда. Бұл ретте мұнайдың бағасы қазіргі деңгейде сақталған және Қашаған кен орнының пайдаланылуына қатысты белгісіздік жағдайында төлем балансы орнықтылығының төмендеу тәуекелдері жоғары болып қалуда (1-бокс).

1-бокс

Төлем балансының 2014-2016 жылдарға арналған сценарийлік болжамы (2013 жылғы сәуірдегі жағдай бойынша)

Төлем балансының сценарийлік болжамдары өткен жылдардағыдай, мұнайдың әлемдік бағасының серпініне негізделді. Бұл ретте мұнай өндірілетін болжамды кезеңде Қазақстан Республикасы Мұнай және газ министрлігінің болжамды деректері пайдаланылды, Теңіз кен орнын болашақта кеңейту жобасы бойынша түрді дереккөздерінің ақпараты пайдаланылды.

2014 жылы мұнайдың әлемдік бағасы бір баррель үшін 95 АҚШ долларына дейін төмендеген кезде сауда балансы профицитінің ЖІӨ-нің 14,5%-на дейін қысқаруы күтіледі, бұл басқа баптар (қызметтер, бастапқы және қосалқы кірістер) бойынша жиынтық баланстың жақсаруымен өтелетін болады. Нәтижесінде, 2014 жылы ағымдағы шоттың тапшылығы ЖІӨ-нің 0,3%-на дейін кеңейеді деп күтіледі. Қазақстан Республикасы Ұлттық қорының сыртқы активтері жоғары қарқынмен өсу жағдайында тікелей инвестициялар және басқа ұзақ мерзімді инвестициялар бойынша таза қарыз алу сақталады деп күтіледі.

2015-2016 жылдары бағалар бір баррель үшін 80 АҚШ долларына дейін төмендейтін сценарий бойынша сауда балансының ЖІӨ-нің 10-11%-ы деңгейінде оң қалыптасуы күтіледі. Резидент еместерге төленетін кірістердің күтілетін төмендеуіне байланысты ағымдағы операциялар шотының тапшылығы ЖІӨ-нің 2%-нан аспайды. Тікелей инвестициялар және басқа да ұзақ мерзімді инвестициялар бойынша қарыз алудың жиынтық неттосы 2014 жылы

³ Композиттік басым индикатор (КБИ) 4 сандық индекс негізінде құрылған: мұнай бағасының индексі, АҚШ іскерлік белсенділігінің композиттік индексі, IFO World Economic Survey, M2 ақша массасының индексі және ҚРСА корпоративтік пікіртерінің негізіндегі өнеркәсіп өнімінің өсетінін, түпкілікті өнім мен тауар қорларына деген сұранысты сипаттайтын 3 сапалық көрсеткіш.

Композиттік сәйкестік индексі (КСИ) 4 индекс негізінде құрылған: өндіріс индексі, жұмыспен қамту индексі, нақты жалақы индексі, сауда көлемінің индексі (Дереккөзі: ҚРҰБ).

деңгейімен салыстырғанда қысқартатын болады. Алайда Қазақстан Республикасының Ұлттық қорына түсетін түсімдердің төмендеуі және республикалық бюджетке кепілдікті және мақсатты трансферттердің бекітілген көлемдерінің сақталуы жағдайында қарастырылып отырған кезеңде портфельдік инвестициялар бойынша таза кредиттеудің төмендеуі де байқалады.

1-кесте

**Төлем балансының 2014-2016 жылдарға арналған болжамы, млрд. АҚШ долл.
(2014 жылғы ақпандағы жағдай бойынша)**

Көрсеткіштің атауы	нақты	бағалау	бір барр. үшін 80 долл. кезіндегі болжам		бір барр. үшін 90 долл. кезіндегі болжам		бір барр. үшін 110 долл. кезіндегі болжам	
	2013	2014	2015	2016	2015	2016	2015	2016
А. Ағымдағы шот	-118	-728	-4 205	-4 334	-3 124	-3 343	1 974	1 632
<i>ЖІӨ-ге %-бен</i>	<i>-0,1</i>	<i>-0,3</i>	<i>-1,9</i>	<i>-1,8</i>	<i>-1,32</i>	<i>-1,26</i>	<i>0,8</i>	<i>0,6</i>
Сауда балансы	33 691	31 232	24 363	24 662	28 134	28 237	37 751	38 012
Кредит (Экспорт)	83 407	82 545	71 153	72 200	79 635	80 802	91 874	93 531
Дебет (Импорт)	49 715	51 313	46 790	47 538	51 501	52 566	54 122	55 519
Қызмет көрсету балансы	-6 876	-6 746	-6 600	-6 837	-6 899	-6 952	-7 840	-7 855
Бастапқы және қайталама кірістердің балансы	-26 934	-25 214	-21 969	-22 158	-24 359	-24 627	-27 938	-28 525
В. Қаржылық шот (капитал шотын және қателер мен қалып қоюларды ескере отырып)	2 294	1 136	-1 702	480	-1 403	1 226	2 850	5 299
Тікелей инвестициялар (нетто)	-7 790	-7 550	-7 280	-7 314	-7 696	-7 612	-7 969	-7 763
Портфельдік инвестициялар (нетто)	5 962	7 730	4 436	7 004	5 480	8 073	8 805	11 326
Орта- және ұзақмерзімді борыштық құралдар (нетто)	-5 566	-3 582	-2 196	-2 343	-3 046	-3 023	-3 496	-3 493
Қысқа мерзімді капитал*	9 688	4 539	3 338	3 133	3 859	3 788	5 511	5 228
С. Жалпы баланс (В-А=С)	2 412	1 864	2 503	4 814	1 721	4 569	877	3 667
<i>ЖІӨ-нің %</i>	<i>1,1%</i>	<i>0,9%</i>	<i>1,1%</i>	<i>2,0%</i>	<i>0,7%</i>	<i>1,7%</i>	<i>0,4%</i>	<i>1,3%</i>
Е. Қаржыландыру	-2 412	-1 864	-2 503	-4 814	-1 721	-4 569	-877	-3 667
ҚҰБ-тің резервтік активтері	-2 412	-1 864	-2 503	-4 814	-1 721	-4 569	-877	-3 667
Қаржыландыру дефициті	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0

2015-2016 жылдары мұнайдың әлемдік бағасы бір баррель үшін 90 АҚШ долларына дейін төмендейтін сценарийі бойынша көрсетілетін қызметтер балансының тапшылығы аздап өскен және шетелдік инвесторларға кірістерді төлеу 2014 жылмен салыстырғанда төмендеген жағдайда сауда балансының оң сальдосы ЖІӨ-нің 10-12%-ы деңгейінде сақталады деп күтіледі. Нәтижесінде, ағымдағы шот ЖІӨ-нің 1,25%-1,32%-ы шегіндегі тапшылықпен қалыптасады. Тікелей инвестициялар және басқа да ұзақ мерзімді инвестициялар бойынша қарыз алу неттосы көлемінің жоғары болуы Қазақстан Республикасы Ұлттық қорының сыртқы активтерінің өсуінің айтарлықтай қарқынының сақталуымен теңестірілетін болады.

2015-2016 жылдары мұнайдың әлемдік бағасы бір баррель үшін 110 АҚШ доллары болған кезде сауда балансының оң сальдосы ЖІӨ-нің 13-16%-ы шегінде болады деп күтіледі. Тауарлар экспортының өсуі импортқа және резидент еместерге төленетін кірістерге деген сұраныстың ұлғаюымен теңестірілетін болады. Нәтижесінде, ағымдағы шоттың оң сальдосы 2015-2016 жылдары ЖІӨ-нің 1%-нан аспайды деп болжанады. Портфельдік инвестициялар бойынша болжанатын кезеңде тікелей инвестициялар және басқа ұзақ мерзімді инвестициялар бойынша таза қарыз алу деңгейі 2014 жылғы деңгейде сақталған кезде таза кредиттеу кеңейеді деп күтіледі.

Барлық қарастырылған сценарийлерде төлем балансының операциялары ҚРҰБ резервтік активтеріне жоғары қысым көрсетеді және олар орта мерзімді перспективада 3 айлық импорттың деңгейінен төмендеуі де мүмкін. Резервтерді ең төменгі жеткілікті деңгейде сақтау үшін төлем балансын қаржыландырудың туындайтын тапшылығын өтеу үшін ресурстар табу және/немесе экономикалық өсу және ҚРҰҚ бойынша мақсаттарды

түзету қажет.

Ескерту: *туынды қаржы құралдарын, басқа инвестициялар бойынша капиталға қатысудың басқа құралдарын қоса алғанда және капитал шотын және қателер мен қалып қоюларды ескере отырып

2.2 Қаржы секторының рөлі және шоғырландыру тәуекелдері

2.2.1 Қаржылық қатынастарды дамытудың негізгі үрдістері

Қаржылық делдал институттар ағымдағы жағдайларда экономикалық агенттер тарапынан кредит ресурстарға деген сұранысты қанағаттандыру жөніндегі рөлін айтарлықтай тиімді орындап жатқан жоқ. Қазіргі шектеулерді ескерсек, қаржы институттарының еліміздің экономикасының өсуін қаржыландырудағы және қолдау көрсетудегі рөлін арттыру үшін кредиттік тәуекелдерді теңбе-тең бөлу қазғидатының сақталуын ескере отырып, экономикаға қолдау көрсетудің мемлекеттік бағдарламаларына және инвестициялық жобаларды қаржыландыру жобаларына банктерді айтарлықтай белсенді түрде тарту қажет.

2013 жылдың қорытындысы бойынша экономиканы монеталандыру, нарықтық капиталдандыру, банктік кредиттер және депозиттер деңгейлері Қазақстанда шамамен ЖІӨ көлемінің үштен бірін құрады (2.2.1.1-график). Дағдарыстан кейінгі кезеңде қаржы секторын және қаржылық делдалдық көрсеткіштерін баяу қалпына келтіру Қазақстан үшін соңғы жылдардағы қаржылық қатынастарды дамытудың негізгі үрдісі болды. Соның ішінде отандық бағалы қағаздар нарығы қаржы дағдарысының әсеріне ұшырағыш болды: KASE-ті мемлекеттік емес бағалы қағаздар бойынша ЖІӨ-ге қатысты капиталдандыру 2007 жылмен салыстырғанда екі еседен аса қысқарды. Эмитенттердің, инвесторлардың және құралдардың жеткіліксіздігіне байланысты болған қор нарығы өтімділігінің төмен деңгейде болуы жағдайында банк өнімдері бұрынғысынша ең танымал және бизнесті дамыту үшін қаражат тартудың және оны сақтаудың неғұрлым қолжетімді тәсілдері болып қалуда.

2.2.1.1-график

Аймақтар бойынша және жалпы Қазақстан бойынша қаржылық делдалдықтың басты индикаторларының динамикасы*

Ескерту: *облыстар тиісті аймақтарға былайша топтастырылды: Ақмола, Қостанай, Павлодар және Солтүстік Қазақстан – Солтүстік аймақ, Ақтөбе, Атырау, Батыс Қазақстан және Маңғыстау – Батыс аймақ, Қарағанды – Орталық аймақ; Шығыс Қазақстан – Шығыс аймақ; Алматы, Жамбыл, Қызылорда және Оңтүстік Қазақстан – Оңтүстік аймақ.

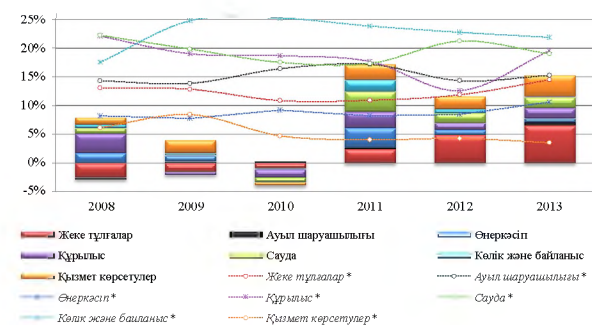
**есептеу кезінде депозиттердің сомасына резидент еместердің шоттары енгізілген жоқ

Дереккөзі: ҚРСА, ҚРҰБ, ҚРҰБ есептері

Тарихи тұрғыдан алғанда депозиттердің ЖІӨ-ге қатынасы ешқашан 40%-дан асқан емес, ең жоғарғы мән 2009 жылы 35,7% болды, бұл, негізінен, теңгенің девальвациясымен және депозиттердің жалпы көлемін қайта бағалаумен байланысты болды. Бұл ретте аймақтар бойынша Астана қаласында және Алматы қаласында (жалпы алғанда шамамен 80,5% корпоративтік және 62,2% бөлшек депозиттердің көлемі тиесілі қалаларда) осындай көрсеткіш деңгейлері ел бойынша жалпы көрсеткіштен айтарлықтай асып қана қоймай, айтарлықтай теріс серпінін көрсетіп отыр.

Сонымен қатар, егер Астана қаласында және еліміздің өңірлерінде банктердің кредиттік белсенділігі экономиканың өсуіне теңбе-тең болып, кредиттердің ЖІӨ-ге қатынасы іс жүзінде өзгермесе, банктік емес заңды (73,5%) және жеке тұлғаларға (35,7%) берілген кредиттердің басым бөлігі шоғырланған Алматы қаласында бұл қаржылық делдалдық индикаторы құлдырауын жалғастыруда: 2007 жылдан бері 65 п.т., ал 2009 жылдан бері 58 п.т.

2.2.1.2-график
Салалар бойынша жиынтық несие портфелінің кезеңдегі өзгеру динамикасы және секторлар берешегінің тиісті активтерге қатынасы

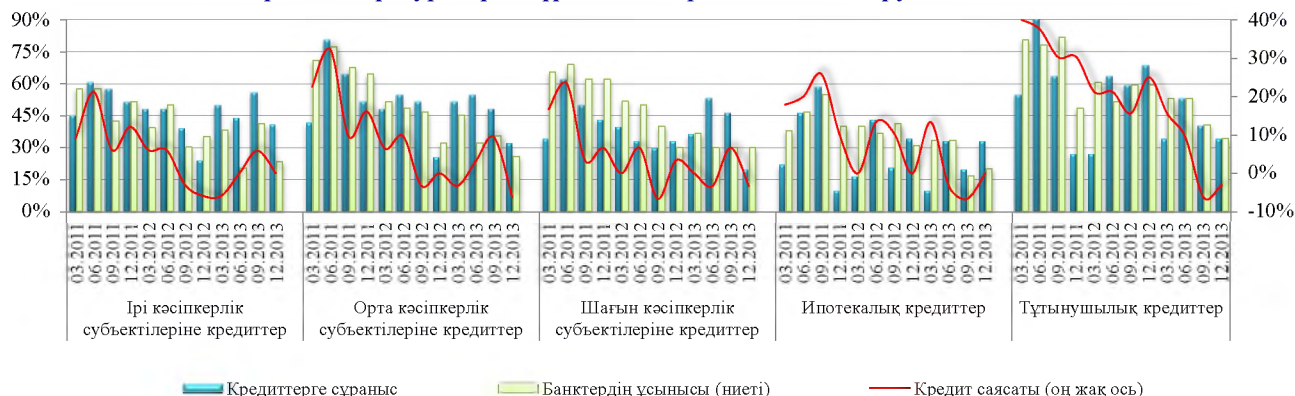

Ескерту: *кезеңнің аяғындағы сектор берешегінің сектордың активтеріне қатынасы
 Дереккөзі: ҚРСА, ҚРҰБ, ҚРҰБ есептері

Өңірлерде банктердің кредиттік тәуекелдерінің және олардың қызметін қорландырудың ішкі қаржы көздерінің шоғырлануы көбіне өңірлердің экономикалық дамуының деңгейімен, қаржылық көрсетілетін қызметтердің қолжетімділігімен байланысты. Қазақстан Республикасының ең ірі қалалары – Алматы мен Астана – көрсетілетін қаржылық қызметтердің көлемі бойынша, оның ішінде жиынтық өңірлік өнімге қатысты көшбасшы болып табылады. Алматы кредиттік белсенділігі бойынша, Астана (Алматыдан аздап артта қала отырып) тартылған депозиттер көлемі бойынша басқа өңірлерден басым түседі.

2.2.1.3-график

Кредиттік ресурстарға сұраныс пен ұсыныстың өзгеру динамикасы*

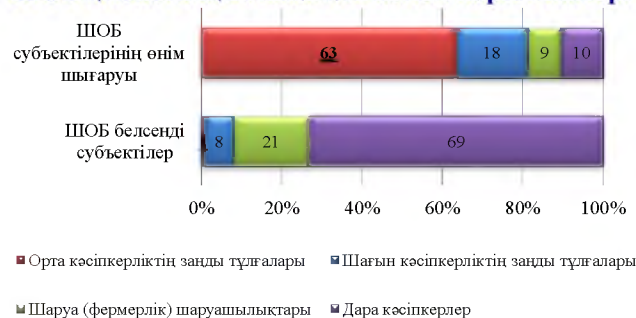
Ескерту: *Нәтижелер қандай да болсын өлшемнің ұлғаюын / жұмсаруын атап өткен респонденттердің % мен қандай да болсын өлшемнің төмендеуін / қатаңдатылуын атап өткен респонденттердің % айырмасы ретінде есептелетін таза пайыздық өзгеріс түрінде берілген. Осы жағдайда диаграммада нақты сұраныс пен кредиттеуге ниеттің өзгерістері берілген

Дереккөзі: банктер, ҚРҰБ есептері

Кредиттердің ЖІӨ-ге қатысты дағдарысқа дейінгі кезеңмен (бұл көрсеткіштің ең жоғары шыңы 2007 жылы болды – 56,5%) салыстырғанда сақталып отырған объективті тұрғыдан төмен деңгейі банктердің корпоративтік секторды кредиттеуге тартылуының төмен болуына байланысты, бұл бөлшек кредиттеудің ұлғаюы аясында 2013 жылы айтарлықтай анық көрінді (2.2.1.2-график). Тұтастай алғанда, 2013 жыл бойы ірі, орта және шағын кәсіпкерлік субъектілерінің кредиттік ресурстарға деген сұранысы банктер тарапынан берілген ұсыныстан айтарлықтай жоғары болды. Бұл банк секторында сақталып отырған тәуекелдер жағдайында қарыз алушылардың қаржылық жай-күйіне және кредиттер бойынша қамтамасыз етуге қойылатын талаптардың күшеюінен тұратын банктердің кредит саясатының қатаңдануына байланысты. Кредиттік ресурстардың айтарлықтай тапшылығын ірі және орта кәсіпкерлік субъектілері тартып отыр, бұл ретте жылдың қорытындысы бойынша банктер тарапынан шағын кәсіпкерлік субъектілеріне кредиттік ресурстардың ұсынылуы олардың тарапынан болған тиісті сұраныстан асып кетті (2-бокс). Ірі жобаларды Қазақстанның қаржылық тұрақтылығы туралы есеп, 2013 жылғы желтоқсан

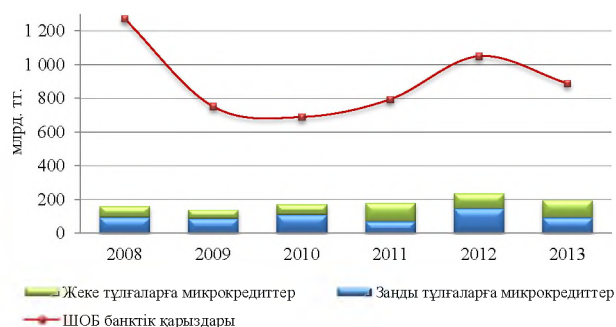
шектелуі кредиттеу көбіне тәуекелдерді қайта бағалаумен және банктердің көлемді инвестициялық жобаларды қаржыландыру үшін қажетті ресурстардың айтарлықтай көлемін аллокирлеуге ниет білдірмеуімен байланысты (2.2.1.3-график).

2.2.1.4-график
ШОБ қызметінің 2013ж.31.12 негізгі көрсеткіштері

Дереккөзі: ҚРСА

2.2.1.5-график
Кезеңдегі микрокредит ұйымдары берген микрокредиттер және ШОБ банктік кредиттері

Дереккөзі: ҚРСА, ҚРҰБ

өсуі, негізінен, бағалық және бағалық емес кредиттеу талаптары жағдайында қарыз алушылар тарапынан сұраныстың төмен болуымен байланысты.

Тұтастай алғанда борыштық жүктеменің ағымдағы жоғары емес деңгейі (үй шаруашылықтарының ЖІӨ-ге және олардың активтеріне қатысты жиынтық борышының қатынасы тиісінше 10,4% және 14,5% құрайды) банк бизнесін осы бағытта одан әрі өсіру үшін белгілі бір қорды сақтайды.

2-бокс

Кредиттік ресурстарға деген сұраныс пен ұсыныстың арасындағы теңгерімсіздік индикаторы

Әлсіз банктік кредиттеу аясында кредит қаражатына деген сұраныс пен ұсыныстың арасындағы теңгерімсіздіктің болу мәселесі туындайды. Тиісінше, корпоративтік сектор мен үй шаруашылықтарын қаржыландырудың талап етілген көлемі мен банктердің кредит қаражатын беруге деген ниетінің арасында орын алған айырманы талдау мақсатында 2012 жылғы 1-тоқсан мен 2013 жылғы 4-тоқсан аралығындағы кезең үшін «Кредит нарығының жай-күйі мен өлшемдерінің болжамы» сауалнамасының (бұдан әрі – сауалнама) деректеріне негізделген индикатор құрылды. Теңгерімсіздік индикаторын құру үшін екі түрлі тәсіл қолданылды: қаржы ресурстарына деген сұраныстың уақытқа сәйкес өзгеруін бағалауға мүмкіндік беретін диффузия индексінің құру және кредит қаражатына деген сұраныс айтарлықтай жоғары секторды анықтауға мүмкіндік беретін негізгі компоненталар әдісі¹ (*principal component analysis*). Бұл ретте екі тәсілдің де қарыз алушылар тарапынан сұраныстың өзгеруі мен банктер² тарапынан кредит қаражатын ұсыну өзгерісінің арасындағы

айырманың (GAP) сапалық есебінен тұрады.

Бірінші тәсіл – диффузия индексі бір кезеңде кредиттік ресурстарға деген сұраныстың ұлғайғандығын және ұсыныстың азайғанын атап өткен респондент банктердің үлестері мен бір кезеңде кредиттік ресурстарға деген сұраныстың төмендегенін және ұсыныстың ұлғайғандығын атап өткен респонденттер үлестерінің арасындағы айырма ретінде есептеледі (1-график).

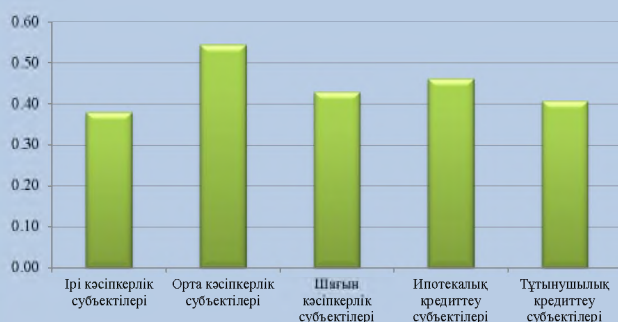
1-график

Дереккөзі: ҚРҰБ

Диффузия индексі корпоративтік секторда кредит қаражатына деген сұраныс шектеулі болған кезде 2013 жылғы 2-тоқсаннан бастап оған деген сұраныстың өскендігін атап өткен респонденттер үлесінің ұлғайғанын көрсетеді. Бұл ретте, респонденттердің 23%-дан астамы 2014 жылғы 1-тоқсанда бұл секторда сұраныстың одан әрі ұлғаятынын болжайды. Экономиканың корпоративтік секторындағы банктік кредиттеудің тапшылығы осы сегментте жұмыс істемейтін қарыздар үлесінің жоғары болуымен байланысты және, соның нәтижесінде, 2013 жылдың басынан бері көбіне тұтынушылық кредиттеуге қайта бағдар алған банктердің саясатымен байланысты.

2-график
Бірінші басты компонентаның меншікті векторлары

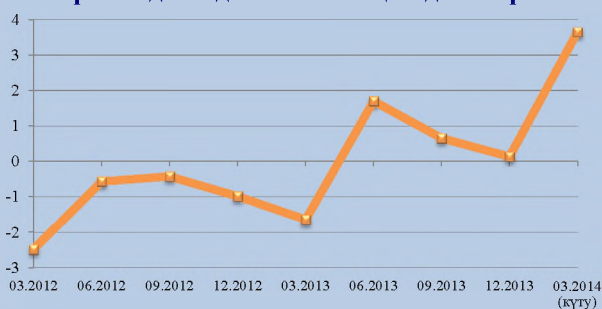

Дереккөзі: ҚРҰБ

Кредиттік ресурстарға деген сұраныс пен ұсыныстың арасындағы айырма айтарлықтай жоғары деңгейдегі секторды диффузия индексінің деректері негізінде анықтау мақсатында негізгі компоненталар әдісі пайдаланылды. Бұл әдіс ірі, орта және шағын кәсіпкерлік секторларының, сондай-ақ ипотекалық және тұтынушылық кредиттеудің бірінші негізгі компонентасының меншікті векторларын анықтап, талдау жасауға мүмкіндік береді.

Қорландыруды барлығынан көбірек қажет ететін кредиттеу субъектісінің түрін көрсететін меншікті векторды бағалай отырып, кредиттік ресурстардың айтарлықтай тапшылығына корпоративтік сектор, атап айтқанда, орта кәсіпкерлік субъектілері ұшырап отыр деген қорытынды жасауға болады (2-график). Банктер тарапынан кредиттік ресурстарға деген сұраныс пен ұсыныста орын алып отырған теңгерімсіздік туралы жиынтық ақпаратты талдау мақсатында кредиттік ресурстарға деген сұраныс пен ұсыныстың арасындағы теңгерімсіздік индикаторын білдіретін бірінші негізгі компонентаның уақыт қатары есептелді (3-график). Мәселен, индикатор динамикасын талдай келе, 2013 жылғы 1-тоқсанға дейін кредиттік ресурстарға деген іске асырылмаған сұраныстың болмағандығын атап өтуге болады. Алайда, кейіннен банктер тарапынан

3-график
Кредиттік ресурстарға сұраныс пен ұсыныс арасындағы дисбаланстың индикаторы

Дереккөзі: ҚРҰБ

кредиттік ресурстарға деген ұсыныс шектеулі болған кезде оған деген сұраныстың өсу үрдісі қалыптасты. Сонымен қатар болжамдық күтулердің деректеріне сүйене отырып, банктер кредиттеуге деген сұраныс пен ұсыныс арасындағы айырманың одан әрі ұлғайтуды болжайды.

Тұтастай алғанда, жүргізілген талдау нәтижелері уақыт бойынша көрсеткіш серпінінің өзгеруі тұрғысынан да, кредиттеу субъектілерінің түрлері бойынша бөлу

тұрғысынан да, ең алдымен, корпоративтік қарыз алушылар тарапынан кредиттік ресурстарға деген өтелмеген сұраныстың бар екендігін көрсетті³.

¹ Бұл әдіс бастапқы деректерді топтастыруға және мөлшерін азайтуға, сондай-ақ деректердің түрлерін сипаттайтын айтарлықтай маңызды факторларды бөліп көрсетуге мүмкіндік береді. Бұл әдісті пайдаланған кезде барлық бастапқы деректер тиісті статистикалық өңдеуден (үрдісті және маусымдылықты алып тастау) өтті.

² Бір мезгілде бір банктің кредиттік ресурстарына деген сұраныс азайып, ұсыныс азайған кезде айырма (GAP) «1» ретінде индекстеледі. Сұраныс пен ұсыныс өзгермеген кезде айырма (GAP) «0» ретінде индекстеледі. Бір мезгілде бір банктің кредиттік ресурстарына деген сұраныс азайып, ұсыныс ұлғайған кезде айырма (GAP) «-1» ретінде индекстеледі.

³ Келтірілген индикатордың кредит қаражатына деген сұраныс пен ұсыныстың өзгеруінің сапалық өлшемдерге ғана көңіл бөлуі және соның салдарынан жетіспейтін қаржыландырудың сандық деңгейін бағаламайтыны оның әлсіз жақтарының бірі екендігін атап өткен жөн. Бұдан басқа индикатор банктердің жауаптарына ғана құрылған және қарыз алушылар тарапынан кредит қаражатына деген қажеттілікке қатысты ақпаратты ескермейді, бұл кредиттеу нарығындағы ағымдағы ахуалды толық бағаламауға әкеп соғады. Жоғарыда көрсетілген ескертулерге қарамастан, индикатор қаржыландырудың қажетті және қолжетімді деңгейі арасында орын алып отырған теңгерімсіздіктің жалпы дамуын бағалауға мүмкіндік береді.

2.2.2 Шоғырландыру тәуекелдері

Банк секторындағы ұстанымдық шоғырландыру деңгейінің төмендеуі жалғасуда: ірі банктер шағын кәсіпкерлік субъектілерін және халықты кредиттеуге барынша мамандандырылған орта және ұсақ банктердің позицияларына жол беріп отыр. Қаржылық нәтижелер тұрғысынан алғанда шетелдің қатысуы бар ірі банктер отандық капиталы бар банктермен салыстырғанда кредиттік портфельдің жақсы сапасына және қорландыру базасының төмен құнына айрықша ие болып отыр, бұл болашақта нарықтағы осындай банктер үлесінің ұлғаюына әсер етуі мүмкін.

Елдің қаржы жүйесінің әдеттегідей басым бөлігіне ие болып табылатын банк секторы 38 екінші деңгейдегі банктен тұрады және банк конгломераттары болып табылатын банктердің басым болуымен сипатталады (2.2.2.1-кесте). Мәселен, банк конгломераттарының құрамына кіретін 9 банктің («БТА Банк» АҚ есептемегенде) үлесіне банк секторының жиынтық активтерінің 74,3%-на жуығы тиесілі.

Банк конгломераттарының құрылымына 11 сақтандыру ұйымы, 4 жинақтаушы зейнетақы қоры, сондай-ақ шетелде өзінің қызметін жүзеге асыратын 9 банк және басқалары кіреді. Банк конгломераттарының ішіндегі мәмілелердің көлемі банктердің және басқа қатысушылардың арасында банктердің олармен айрықша қатынастар арқылы байланысты тұлғалармен жасаған мәмілелері сомасында 3,1%-дан 87,8%-ға дейін құбылады, нәтижесінде олар осы банктердің активтері сомаларының 15,8%-ын құрайды (2.2.2.2-кесте). Банктердің және банк конгломераттарының басқа қатысушылары арасындағы мәмілелердің сипаты және көлемі бір-бірінен біршама ерекшеленеді, олардың қатысушыларының қызметінің түрлеріне сәйкес конгломераттар құрылымындағы өзгешелік оның себептердің бірі болып табылады, бұл банктер және конгломераттың басқа қатысушылары арасындағы қызметтің түрлері бойынша үлестердің ең көп және ең аз мәндері арасындағы біршама маңызды айырмамен расталады. Банктік конгломераттардың құрамына кіретін отандық капиталы бар ірі банктердің несие портфелі заңлы тұлғаларға қарыздардың 70%-дан астамын құрайды, осыған

байланысты банктік конгломераттардың ішіндегі банктердің мәмілелерінің сипаты бағалы қағаздар нарығына, сондай-ақ капиталды тартуға шоғырланған. Өз кезегінде, жеке тұлғаларды кредиттеуге, атап айтқанда тұтынушылық кредиттеуге бағытталған орташа банктерде (51,4 %) сақтандыру, лизинг, сондай-ақ инвестициялық қызмет саласындағы мәмілелер басым болады.

2.2.2.1-кесте

Жалпы сипаттамаларға сәйкес топтастырылған банктерді жіктеу*

Топ	Сипаттамасы	Нарықтағы топ активтерінің үлесі	Банк конгломератына қатыстылығы	Банктердің атауы
1-топ	Ірі банктер	43,0%	Иә	«Казкоммерцбанк» АҚ, «Қазақстанның халық жинақ банкі» АҚ, «АТФБанк» АҚ
2-топ	Орташа банктер	25,6%	Иә ¹⁾	«Kaspi Bank» АҚ, «Еуразиялық банк» АҚ, «Альянс Банк» АҚ, «Цеснабанк» АҚ, «Темірбанк» АҚ, «Нұрбанк» АҚ
3-топ	Ұсақ банктер	6,6%	Жоқ ²⁾	Басқа да банктер
А тобы	Шетелдің қатысуы бар ірі банктер	15,5%	Иә/Жоқ ³⁾	«Банк ЦентрКредит» АҚ, «Сбербанк России» АҚ ЕБ
В тобы	Еншілес банктер GSIB ⁴⁾	5,3%	Жоқ	«Ситибанк Қазақстан» АҚ, «HSBC Банк Қазақстан» АҚ ЕБ, «RBS (Kazakhstan)» АҚ ЕБ, «Қытайдың Қазақстандағы Банкі» ЕБ АҚ, «Қытайдың Алматы қ. СӨБ» АҚ
С тобы	Шетелдің қатысуы бар ұсақ банктер	4,0%	Жоқ	Шетелдік қатысуы бар басқа да банктер

Ескерту: *есептеу кезінде мынадай банктер ескерілген жоқ: «БТА Банк» АҚ, «Қазақстанның тұрғын үй құрылыс жинақ банкі» АҚ, «Al-Hilal» Ислам Банкі АҚ

1) Банк конгломератының мүшесі болып табылмайтын «Темірбанк» АҚ қоспағанда

2) Банк конгломератының құрамына кіретін «Банк Kassa Nova» АҚ қоспағанда

3) Банк конгломератының мүшесі болып табылмайтын «Сбербанк России» АҚ ЕБ қоспағанда

4) GSIB – ауқымды жүйелік-маңызды банктердің еншілес банктері

Дереккөзі: ҚРҰБ

2.2.2.2-кесте

2013ж.31.12 жағдай бойынша банк конгломераттарының құрамына кіретін банктер мәмілелерінің құрылымы

Көрсеткіштің атауы	Жалпы үлес	Конгломераттар арасындағы көрсеткіштер		
		медиана	максимум	минимум
Ерекше қатынастармен байланысты тұлғалармен мәмілелер бойынша портфельдің үлесі, банк активтерінің пайызы	15,8%	5,0%	33,3%	0,0%
Банк конгломераттары ішіндегі банктер мен басқа қатысушылар арасындағы мәмілелердің ерекше қатынастармен байланысты тұлғалармен мәмілелер бойынша портфельдегі үлесі	44,3%	47,2%	87,8%	3,1%
Банктердің банк конгломератының басқа қатысушыларымен мәмілелерінің қызмет түрлері бойынша құрылымы:	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
– банк қызметі	14,1%	19,9%	91,1%	6,9%
– сақтандыру қызметі	11,9%	6,2%	96,6%	0,2%
– капитал тарту	38,7%	14,3%	65,7%	0,0%
– бағалы қағаздар нарығындағы қызмет	5,7%	1,0%	22,4%	0,2%
– лизинг қызметі	2,9%	11,9%	95,9%	8,0%
– инвестициялық қызмет	9,1%	22,5%	68,7%	1,8%
– басқалары	17,7%	5,9%	34,3%	1,2%

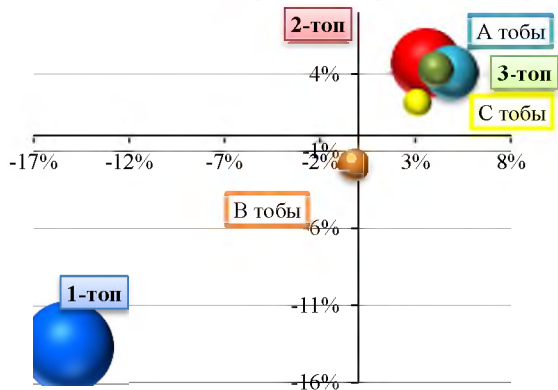
Ескерту: *үлестің ең төменгі мәнінде банк конгломераттары қатысушыларының қызметі түрлерінің жекелеген санаттары ескерілмейді

Дереккөзі: ҚРҰБ

Тұтастай алғанда, банк секторының дағдарыстан кейінгі кезеңде дамуы отандық капиталы бар ірі банктердің ықпалының төмендеуіне әкелді. Нарықтық позицияларды қайта бөлу нәтижесінде 5 жыл үшін осы банктердің депозиттер сомасындағы үлесі 56,2%-дан 42,6%-ға дейін, ал кредиттер сомасында – 61,1%-дан 45,9%-ға дейін қысқарды (2.2.2.1-

Қазақстанның қаржылық тұрақтылығы туралы есеп, 2013 жылғы желтоқсан

2.2.2.1-график
Банктер топтарының 2008ж.31.12- 2013ж.31.12
аралығындағы қарыздар мен депозиттердің
жиынтық сомаларындағы үлесінің өзгеруі

Ескерту: көлденең ось бойынша – қарыздардың жиынтық сомасындағы үлестің өзгеруі, тік ось бойынша – депозиттердің жиынтық сомасындағы үлестің өзгеруі; шеңбердің диаметрі топ активтері сомасының үлесіне сәйкес келеді
 Дереккөзі: ҚРҰБ

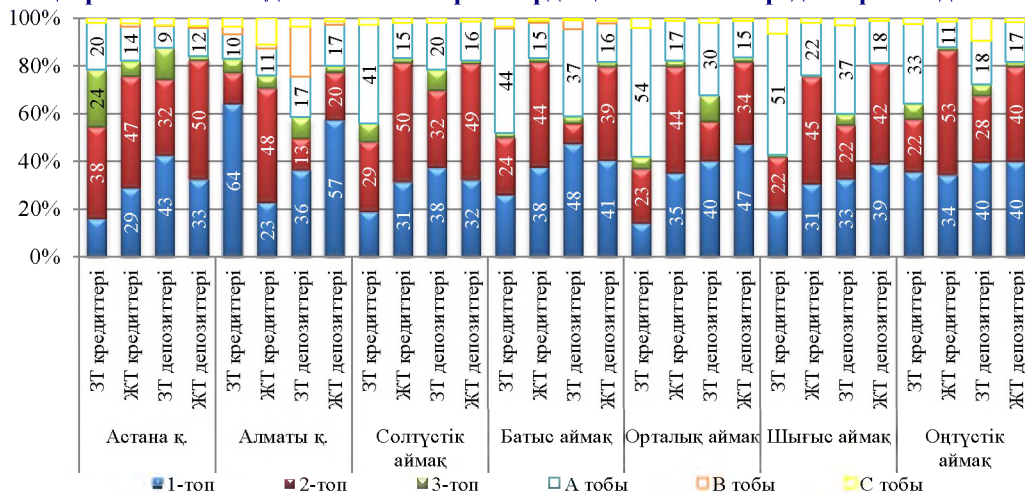
2.2.2.2-график
Экономикалық қызметтің салалары бойынша
2013ж.31.12 несие портфелі

Дереккөзі: ҚРҰБ

банктер жүзеге асырады. Халықты кредиттеуді, негізінен, орташа отандық банктер жүзеге асырады. Ауқымды жүйелік маңызы бар банктердің еншілес банктері Алматы қ. заңды тұлғалардың салымдары нарығында, ал шетелдің қатысуы бар ірі банктер – Орталық, Шығыс және Батыс аймақтарда белсенді жұмыс істейді.

2.2.2.3-график
Аймақтар бойынша заңды және жеке тұлғалардың 2013ж.31.12 кредиттері мен депозиттері

Дереккөзі: ҚРҰБ

график). Негізгі «шығын» тұтынушылық кредиттеу секторына тиесілі, мұнда негізгі бәсекелестікті айрықша отандық капиталы бар, осы бөліктің 46,3%-ын иеленіп отырған орташа банктер құрайды (2.2.2.2-график). Осы топтағы жекелеген банктердің тұтынушылық кредиттерінің үлесі банктердің жалпы несие портфеліндегі 40-80% шегінде құбылып отыр. Бұл ретте кредиттеу түрлерінің біреуінің бір жақты шоғырлануын және қорландыру көздерінің шектелуін ескере отырып, бір мезгілде ұлғайып отырған депозиттер ағынын атап өтпеуге болмайды, бұл кейіннен бизнес тәуекелдерінің ұлғаюына әкелуі мүмкін.

Бөлшек кредиттеуден басқа, банктердің осы тобы шағын кәсіпкерлік субъектілерінің қарыздар секторындағы ең көп үлестің (35,9%) біреуін иеленіп отыр. Ірі бизнесті кредиттеудің Алматы қ. шоғырлануын ескере отырып, осы факт орташа банктердің нарықтық үлесінің Астана қ. және көптеген аймақтарда отандық капиталы бар ірі банктердің үлесінен артуын түсіндіреді, орташа банктерге тиесілі заңды тұлғаларға қарыздар секторының үлесі 22-38% шегінде құбылады. (2.2.2.3-график).

Корпоративтік секторды кредиттеуді Алматы қаласында көбінесе ірі отандық банктер, Астана қаласында – орташа отандық банктер, ал аймақтарда (Оңтүстікті қоспағанда) – шетелдің қатысуы бар ірі

Таңдап алынған кредиттік белсенділіктің, кредиттік портфельдің салыстырмалы «жастығының» және қорландыру көздерінің салыстырмалы төмен құнының арқасында шетелдің қатысуы бар ірі банктердің отандық капиталы бар банктерге қарағанда кейбір бәсекелестік артықшылығы және икемділігі бар (2.2.2.3-кесте). Осы банктердің басымдығы өнеркәсіп және сауда салаларындағы кәсіпорындарды кредиттеу болып табылады: банктердің осы тобындағы жиынтық несиелік портфелінде осы секторлардың үлесі тиісінше 19,7% және 22,4% құрайды. Алайда экономиканың салаларын кредиттеуді шоғырландыру тұрғысынан алғанда, өнеркәсіп салаларына берілген қарыздар портфелінің кемінде төрттен бірі (22,8%) астамы осы топтағы банктерге тиесілі. Өнеркәсіпті кредиттеу шетелдің қатысуы бар банктердің ең көп қатысу үлесі жинақталған сектор болып табылатындығын атап өткен жөн – 30,7%.

2.2.2.3-кесте

2013ж.31.12 жағдай бойынша банктер қызметінің негізгі қаржылық көрсеткіштері*

Көрсеткіштің атауы	1-топ	2-топ	3-топ	А тобы	В тобы	С тобы
Активтердің жиынтығындағы банктік қарыздар**	55,5%	63,2%	64,9%	69,7%	23,3%	68,7%
Клиенттердің міндеттемелер жиынтығындағы салымдары	75,7%	73,1%	86,0%	79,6%	87,6%	79,7%
Берілген қарыздардың тартылған депозиттерге қатынасы	127,9%	133,2%	153,5%	113,8%	34,5%	305,0%
ROA	1,8%	-0,8%	1,1%	1,1%	2,0%	3,1%
ROE	12,0%	4,3%	6,5%	1,1%	11,0%	9,7%
Жиынтық кіріске пайыздық кірістер	32,9%	42,3%	50,4%	42,5%	46,8%	48,0%
Депозиттер мен кредиттер бойынша анықтамалық мөлшерлемелер арасындағы спрэд	5,0%	5,1%	8,6%	6,5%	7,5%	10,1%
Төлем мерзімі 90 күннен асатын қарыздардың несиелік портфеліне қатынасы	29,3%	24,0%	4,3%	9,2%	1,3%	6,4%
Несиелік портфеліне қалыптастырылған провизиялар	32,3%	22,6%	9,4%	12,4%	1,4%	3,9%

Ескерту: *топ бойынша орташа мән

**банк қарыздары нетто негізде есептелді

Дереккөзі: ҚРҰБ

Ішкі кредиттік нарықтағы ауқымды жүйелік маңызы бар банктердің (GSIB) еншілес банктері шынайы түрде отандық капиталы бар банктерге бәсекелес бола алмайды. Осы банктер негізінен ірі корпоративтік клиенттердің ағымдағы операцияларына бағытталады. Бұл ретте осы топтағы банктер активтерінің құрылымында банк қарыздарының үлесіне көп емес 30%-дан астамы тиесілі, ал активтердің негізгі көлемін корреспонденттік шоттар (57,7%) қалыптастырады.

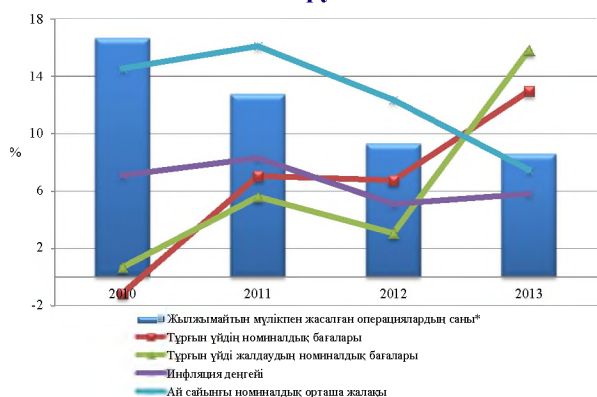

2.3 Нақты және қаржы активтерінің нарықтары

2.3.1 Жылжымайтын нарықтың жай-күйін айқындайтын факторлар

Дағдарыстан кейінгі кезеңдегі экономикалық қалпына келтіру Қазақстанның жылжымайтын мүлік нарығында бағаның өсуіне ықпал етті. Нәтижесінде осы бөліктің инвестициялық тартымдылығын кейбір арттыру халықтың жылжымайтын мүлікті ұзақ мерзімді салым объектісі ретінде бұдан әрі сатып алуға ықпал ететін факторлардың бірі болуы мүмкін.

2.3.1.1-график
Өткен жылдың тиісті кезеңімен салыстырғанда жылжымайтын мүлік нарығы көрсеткіштерінің өзгеруі

Ескерту: *9 айдың деректері бойынша. ҚРСА-ның, ҚР Әділетмінің деректеріне сәйкес 2012 жылғы қазан-желтоқсан үшін дәйексіз деректер ұсынуды болдырмау мақсатында ҚРСА-ның тұрғын үй сатып алу-сату маміелерінің саны туралы ақпаратын ұсыну уақытына тоқтатыла тұрды
Дереккөзі: ҚРСА, ҚРҰБ есептері

2.3.1.2-график
Жылжымайтын мүлік нарығының белсенділік көрсеткіштерінің динамикасы

Ескерту: Нүктелердің өлшемі пайдалануға берілген жаңа тұрғын үй ғимараттарының жалпы ауданының көлеміне сәйкес келеді, млн. ш. м.

*9 айдың деректері бойынша. ҚРСА-ның, ҚР ӘМ-нің деректеріне сәйкес 2012 жылғы қазан-желтоқсан үшін дәйексіз деректер ұсынуды болдырмау мақсатында ҚРСА-ның тұрғын үй сатып алу-сату маміелерінің саны туралы ақпаратын ұсыну уақытына тоқтатыла тұрды
Дереккөзі: ҚРСА

Алайда қазіргі уақытта жылжымайтын мүлік нарығындағы белсенділік халық тарапынан жоғары емес сұраныспен және ипотекалық кредиттеудің рөлінің төмендеуімен шектелді. Аймақтық бөлікте белсенділіктің маңызды дифференциациясы сақталып отыр. Бағаның кейбір өсуіне қарамастан, тұрғын үй нарығында «көпіршіктің» қалыптасуына алғышарттар қазіргі уақытта байқалмайды. Сонымен қатар, тұрғын үй тапшылығы оны барынша қолжетімді етпейді.

2010ж. бастап тұтынушылардың экономикалық мүмкіндіктерін қалпына келтіру және олардың кірістерін ұлғайту тұрғын үйдің және жалға алудың номиналдық бағасының оң өсуіне ықпал етті. Бұл ретте орташа алғанда 2010-2013 жылдар үшін бағаның өсу қарқыны осы кезеңдегі инфляцияның орташа алған деңгейінен асқан жоқ: тұрғын үйдің және жалға алу бағасы⁴ тиісінше 6,4% және 6,3%, инфляция – 6,6% өсті (2.3.1.1-график).

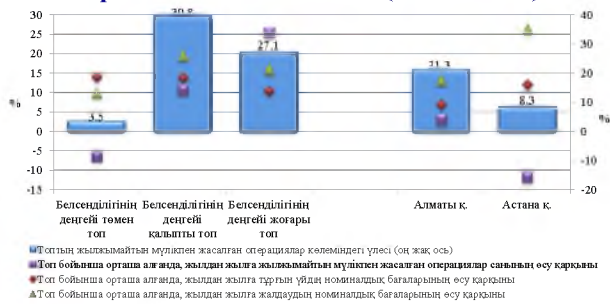
2013ж. нәтижелері бойынша орындалған құрылыс жұмыстарының және пайдалануға берілген жаңа тұрғын үйдің көлемі тұтастай алғанда, елдің жекелеген ірі аймақтық құрылыс алаңдарын қоспағанда, абсолюттік көрсетуде ұлғайды. 2013ж. нәтижелері бойынша пайдалануға берілген жаңа тұрғын үй көлемінің барынша айтарлықтай қысқаруы Астана қ. (14,2%) байқалды. Осы уақытта жаңа тұрғын үйді пайдалануға енгізу қарқыны барынша төмен деңгейде болды, бұл тұрғын үй және жалға алу бағасының өсуіне себепші болды.

Тұтастай алғанда, тұрғын үйді сатып алуға арналған сұраныстың жоғары емес

⁴ Тұрғын үйдің бағасы нарықтың 4 бөлігі: жаңа үлгідегі тұрғын үй, жайсыз, жайлы және таңдаулы тұрғын үй бойынша орташа арифметикалық ретінде есептелді. Жалға алу бағасы жалға алу нарығының 2 бөлігі: жайлы және жайсыз тұрғын үй бойынша орташа арифметикалық ретінде есептелді.

2.3.1.3-график

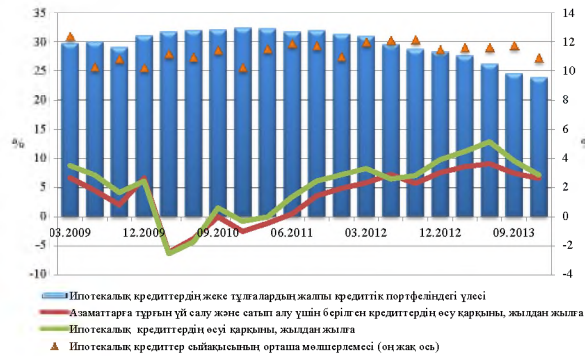
Аймақтар бойынша жылжымайтын мүлік нарығының белсенділігі⁵ (2013ж.30.09)*

Ескерту: *өткен жылдың тиісті кезеңімен салыстырғандағы өзгеріс. Жылжымайтын мүлік нарығындағы операциялардың көлемі жылжымайтын мүлікпен жасалған операциялар саны мен нарықтың 4-сегментіндегі тұрғын үйдің орташа бағасының туындысы ретінде есептеледі
 Дереккөзі: ҚРСА, ҚРҰБ есептері

2.3.1.4-график

Жылжымайтын мүлікке байланысты кредиттердің динамикасы

Дереккөзі: ҚРҰБ

санының ең көп өсу қарқынымен оқшауланды (30.09.2013ж. 25,5%), бұл ретте орташа алғанда топ бойынша тұрғын үй бағасы басқа топтармен салыстырғанда аз қарқынмен өсті. Астана және Алматы қалалары жұмыс орындарын, сондай-ақ құрылыс аландарын ұсыну бойынша негізгі орталықтардың бірі болып табылады, нәтижесінде олардың үлесі жылжымайтын нарықтағы операциялардың жалпы көлемінен 30% деңгейінде сақталды.

Қазақстанның жылжымайтын мүлік нарығында сатып алу белсенділігін шектейтін факторлардың бірі ипотекалық кредиттеу болып табылады. Мәселен, жеке тұлғалардың жалпы несие портфеліндегі ипотекалық кредиттердің үлесі 31.12.2012ж. – 23,8% болса, 31.12.2013ж. – 28,2% болды (2.3.1.4-график). Банктердің консервативтік саясаты кредит нарығын одан әрі белсендіруге ықпал етпейді. Бөліктегі көтеріңкі тәуекелдер, несие

деңгейі, негізгі қала орталықтарында тұрғын үйдің барынша белсенді өсу бағасы, номиналды жалақының өсу қарқынының баяулауы сияқты факторлар халықтың төмендеп кеткен сатып алу қабілеті жөнінде куәландырады. Бұдан басқа, болашақта жалға алу бағасының өсуі халықтың көшіп қонуына және Қазақстанның бастамасымен халықаралық форумдарды, атап айтқанда Астана қ. өткізуге байланысты күшеюі мүмкін екендігі күтіледі.

Бағаның оң өсуі аясында Қазақстанның жылжымайтын мүлік нарығы белсенділіктің баяулауымен сипатталады: жылжымайтын мүлікпен операциялар санының өсу қарқыны 30.09.2010ж. 16,7%-дан 30.09.2013ж. 8,6%-ға дейін төмендеді. Жылжымайтын мүлік нарығының белсенділігін шектейтін негізгі факторлар халықтың негізгі массасына сұраныстың жоғары емес деңгейі және ипотекалық кредиттеу рөлінің төмендеуі болып табылады. Бұдан басқа, құрылыс жұмыстарының және пайдалануға берілген жаңа тұрғын үйдің өсу қарқынының баяулауы жылжымайтын мүлік нарығының іскерлік белсенділігінің баяулау факторы болып табылады (2.3.1.2-график).

Жылжымайтын мүліктің аймақтық нарықтары айтарлықтай сараландырылды (2.3.1.3-график). Жоғары белсенділігі бар топ жылжымайтын мүлікпен операциялар санының ең көп өсу қарқынымен оқшауланды (30.09.2013ж. 25,5%), бұл ретте орташа алғанда топ бойынша тұрғын үй бағасы басқа топтармен салыстырғанда аз қарқынмен өсті. Астана және Алматы қалалары жұмыс орындарын, сондай-ақ құрылыс аландарын ұсыну бойынша негізгі орталықтардың бірі болып табылады, нәтижесінде олардың үлесі жылжымайтын нарықтағы операциялардың жалпы көлемінен 30% деңгейінде сақталды.

Қазақстанның жылжымайтын мүлік нарығында сатып алу белсенділігін шектейтін факторлардың бірі ипотекалық кредиттеу болып табылады. Мәселен, жеке тұлғалардың жалпы несие портфеліндегі ипотекалық кредиттердің үлесі 31.12.2012ж. – 23,8% болса, 31.12.2013ж. – 28,2% болды (2.3.1.4-график). Банктердің консервативтік саясаты кредит нарығын одан әрі белсендіруге ықпал етпейді. Бөліктегі көтеріңкі тәуекелдер, несие

⁵ Белсенділік мынадай көрсеткіштермен сипатталады:

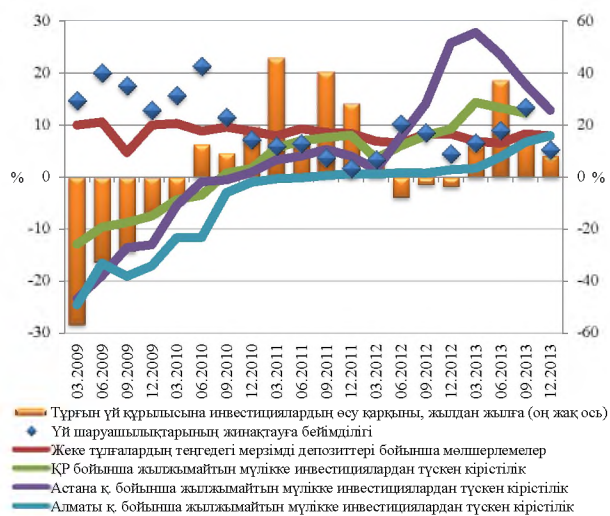
- 1) жылжымайтын мүлікпен операциялар санының өсіміне салым;
- 2) орындалған құрылыс жұмыстарының өсу қарқыны;
- 3) пайдалануға берілген жаңа тұрғын үйлердің өсу қарқыны.

Белсенділіктің жоғары, қалыпты және төмен деңгейі бар аймақтардың топтары (Алматы қ. және Астана қ. есепке алмағанда) белсенділік көрсеткіштерінің түрлі тәсілдеріне орай қалыптастырылды. **Белсенділіктің төмен деңгейі бар топ:** ең аз дегенде екі көрсеткіштің төменгі мәні бар (25 перцентильден аз). **Белсенділіктің қалыпты деңгейі бар топ:** ең аз дегенде бір көрсеткіштің төменгі мәні бар (25 перцентильден аз). **Белсенділіктің жоғары деңгейі бар топ:** ең аз дегенде үш көрсеткіштің жоғары мәні бар (25 перцентильден жоғары).

Белсенділіктің төмен деңгейі бар топ: Атырау және Қарағанды облыстары. **Белсенділіктің қалыпты деңгейі бар топ:** Ақмола, Ақтөбе, Алматы, Батыс Қазақстан, Жамбыл, Маңғыстау, Оңтүстік Қазақстан, Павлодар облыстары. **Белсенділіктің жоғары деңгейі бар аймақтар тобы:** Қарағанды, Қостанай, Солтүстік Қазақстан және Шығыс Қазақстан облыстары.

2.3.1.5-график

Жылжымайтын мүлік нарығының инвестициялық тартымдылығы

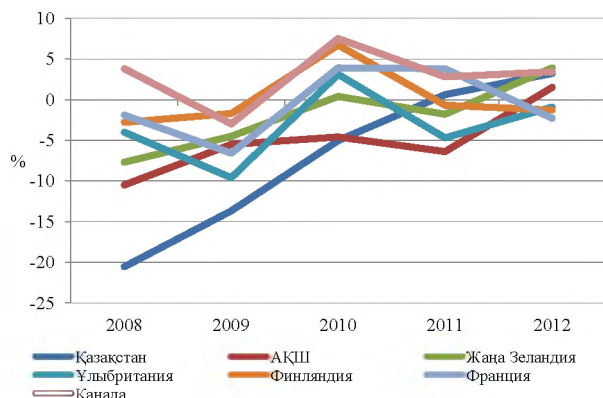

Ескерту: Жылжымайтын мүлікке инвестициялардан түскен кірістілік жыл ішінде жалдаудан және кейіннен қайта сатудан түскен кірістіліктің сомасы ретінде есептеледі. Сатудан және жалдаудан түскен кірістіліктің индекстері бір жыл иеленгеннен кейі қайта сатудан не жыл ішінде жалға тапсырудан түскен кірістің жылжымайтын мүліктің құнына қатысы ретінде айқындалады

Дереккөзі: ҚРСА, ҚРҰБ есептері

2.3.1.6-график

Жылжымайтын мүлік нарығындағы бағалардың* өсу қарқынының еларалық динамикасы (жылдан жылға)

Ескерту: *нақты көрсетумен

Дереккөзі: Thomson Reuters Datastream

қарамастан тұрғын тапшылығы⁶ 32 млн. шаршы метр. көлемде сақталып отыр. Жаңа тұрғын үйді қолдануға берудің өсу қарқыны төмен болып қалып отыр, сондықтан тұрғын үйдің бағасы халықтың қолда бар кірісіне қатынасы бойынша салыстырмалы түрде жоғары деңгейде сақталып отыр, бұл, әсіресе Астана және Алматы қалаларында тұрғын үйдің қолжетімділігін айтарлықтай төмендетуге себепші болды (2.3.1.2-кесте).

портфелінің сапасы тұрғысынан алғанда, мөлшерлемелердің төмендеуіне ықпал етпейді, бұл өз кезегінде, тұтастай алғанда жылжымайтын нарықты дамыту серпінінде көрсетіледі.

Үй шаруашылықтары болашақта жылжымайтын мүлікті сатып алуды сенімді ұзақ мерзімді салым объектісі ретінде қарауы мүмкін. Тұрғын үй бағасының қалыптасқан өсу тренді үй шаруашылықтарының жинақ ақшаға бейімділігін ұлғайту талаптарымен нарықтың инвестициялық тартымдылығын арттырады. Мәселен, 2013ж. бастап жылжымайтын мүлікке инвестициялардан түскен кірістілік тұтастай алғанда, Қазақстан бойынша мерзімді депозиттер бойынша мөлшерлемелер орташа алғанда 5,6%-ға, Астана қ. – 13-ға артты. (2.3.1.5-график).

Ағымдағы кезеңде жылжымайтын мүлік бағасының өсу қарқыны нақты көрсетуде 2008ж. Қазақстанның жылжымайтын мүлік нарығындағы бағаның барынша терең төмендеуіне қарамастан басқа елдермен салыстыруға болады (2.3.1.6-график). Екінші жағынан тұрғын үй нарығында «көпіршіктің» пайда болуын сипаттайтын көрсеткіштердің мәні оның қазіргі уақытта жоқ екендігі туралы айтуға мүмкіндік береді. Мәселен, 2013ж. жалға алу бағасының тұрғын үй бағасына арақатынасы тұрғысынан алғанда тұрғын үйді жете бағаланбаған / артық бағаланған мәні ретінде түсіндіруге болмайды. Сонымен қатар тұрғын үйдің бағасы және құрылыстың өзіндік құны арасындағы жоғарғы айырмашылық тұрғын үйдің түпкілікті құнының кейбір жүйелік аса көтерілуін куәландырады (2.3.1.1-кесте).

Қолдануға берілетін тұрғын үй алаңының өсуіне және халықты тұрғын үймен орташа қамтамасыз етудің тұрақты өсуіне

⁶ 2012ж. аяғында тұрғын үй қоры ретінде есептелді плюс 2013ж.9 ай үшін тұрғын үйлер қолданысқа берілді минус тұрғын үймен орташа қамтамасыз етуге көбейтілген халықтың саны.

Тұрғын үй нарығындағы «көпіршіктің» пайда болуын сипаттайтын көрсеткіштер

Көрсеткіштің атауы	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Жалдаудың бір жылғы жалпы бағасының тұрғын үйдің бағасына қатынасы*, ш.м., оның ішінде:	6,5	7,0	7,1	7,0	6,8	6,9
Астана қ.	9,4	10,8	11,0	10,9	10,2	10,2
Алматы қ.	6,7	7,9	8,1	8,3	8,5	9,0
Тұрғын үй бағасының жан басына шаққандағы ЖІӨ-ге қатынасы, %, оның ішінде:	12,0	10,5	8,2	7,0	6,9	7,2
Астана қ.	9,7	7,6	6,2	5,9	5,6	-
Алматы қ.	13,9	10,6	8,1	6,7	5,9	-
Құрылыстың өзіндік құнының тұрғын үйдің бағаларына қатынасы, %, оның ішінде:	51,5	58,1	62,7	56,5	58,7	51,6
Астана қ.	40,8	48,9	52,4	54,4	41,4	44,6
Алматы қ.	41,5	47,6	52,3	44,1	67,6**	38,7

Ескерту: * Global Property Guide зерттеу компаниясының бағалауына сәйкес: көрсеткіштің мәні: жылжымайтын мүлік бағасының 3%-дан азы тұрғын үйдің нақты құнынан «көтеріңкі», 4 - 10% - «оңтайлы» баға, 15% астамы төмен болып саналады

**Өзгермелі өсу Алматы қ. ғимараттарды пайдалануға енгізуге байланысты болды, ол Қазақстан бойынша енгізілген тұрғын үй құрылысының нақты құнының 10,5 құрады

Дереккөзі: ҚРСА, ҚРҰБ есептері

Халықтың тұрғын үймен қамтамасыз етілуінің көрсеткіштері

Көрсеткіштің атауы	2010	2011	2012	2013
Пайдалануға енгізілген тұрғын үйлердің жалпы ауданы, млн. ш. м., оның ішінде:	6,41	6,53	6,74	6,84
Астана қ.	1,38	1,40	1,29	1,10
Алматы қ.	1,06	0,77	0,79	0,83
Халықтың тұрғын үймен орташа қамтылуы, бір адамға шаққандағы ш. м.	18,4	18,7	19,6	-
Тұрғын үй бағасының үй шаруашылықтарының табысына қатынасы, ш. м., оның ішінде:	0,42	0,37	0,38	0,40
Астана қ.	0,42	0,40	0,51	0,52
Алматы қ.	0,54	0,47	0,47	0,50
Тұрғын үйге қолжетімділік индексі*, ш. м., оның ішінде:	3,25	3,03	2,95	3,05
Астана қ.	3,41	2,92	3,34	3,47
Алматы қ.	4,82	4,25	3,91	4,02

Ескерту: *Қолжетімді тұрғын үй (до 3), қалыпты қолжетімсіз тұрғын үй (3,1-4), нақты қолжетімсіз (4,1-5), айтарлықтай қолжетімсіз тұрғын үй (5,1 жоғары). Тұрғын үйге қолжетімділік арнайы индексті пайдалана отырып бағаланады, ол, 18-ге (тұрғын үймен қамтамасыз етілу нормасы) көбейтілген және 1 жылғы жалақының орташа мәніне (12-ге (айлар саны) көбейтілген орташа айлық жалақы) бөлінген 1 ш.м. орташа бағасы ретінде есетеледі

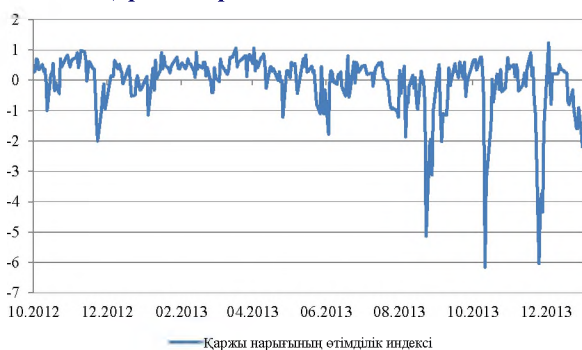
Дереккөзі: ҚРСА, ҚРҰБ есептері

2.3.2 Қаржы нарықтары

Әлемдік шикізат және валюталық нарықтардың өзгермелі конъюнктурасы, нарыққа қатысушылардың және халықтың 2013ж. бойы теңгенің әлсіреу бөлігіндегі экономикалық күтулерінің мерзімдік ауытқулары ұлттық валюта бағамының серпінінде көрсетілді. Тиісінше, валюта саясатын іске асыру шеңберінде ҚРҰБ теңге бағамының құбылмалылығын тиімді деңгейлерде ұстап тұру мақсатында ішкі валюта нарығында операциялар жүргізді. Ақша нарығындағы мөлшерлемелер серпіні жекелеген кезеңдерде қол жеткізетін ең көп мәндер кезінде өткен жылғы маусымдық заңдылықтармен сипатталды, мұнда салық міндеттемелері бойынша төлемдер өтімділіктің жүйелік тапшылығына әкелді.

2.3.2.1-график

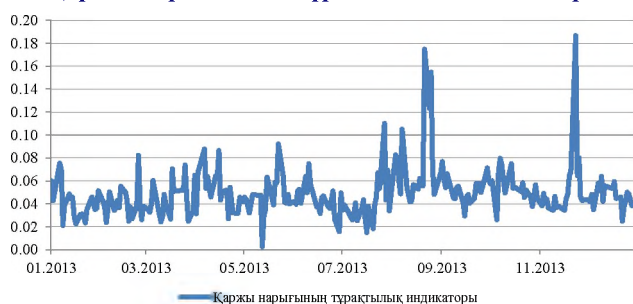
Қаржы нарығының өтімділік индексі

Дереккөзі: ҚҚБ, ҚРҰБ есептері

2.3.2.2-график

Қаржы нарығының тұрақтылық индикаторы

Дереккөзі: ҚҚБ, ҚРҰБ есептері

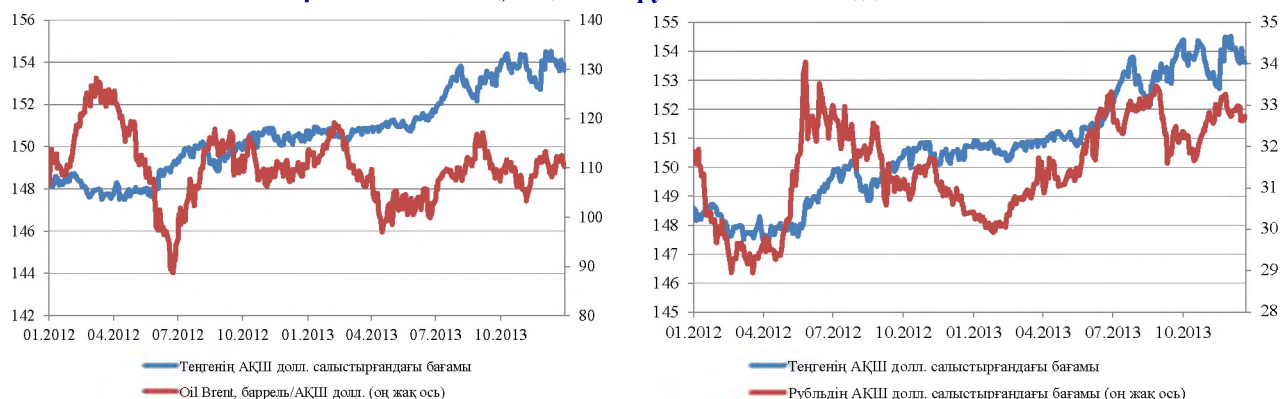
Егер 2013ж. басында қаржы нарығының құбылмалылығының қысқаруымен және өткен жылғы ахуалмен салыстырғанда оның өтімділігінің жақсаруымен сипатталса, онда мамырдан бастап нарықтағы екіұштылық айтарлықтай көтерілді⁷ (2.3.2.1-график).

Осындай картинаны қаржы нарығының тұрақтылық индикаторы көрсетеді⁸, мұнда жекелеген кезеңдерде нарықтағы делдалдықтың төменгі деңгейі және өтімділік тапшылығы жағдайларында ҚРҰБ операциялардың өсуі байқалды (2.3.2.2-график).

Ішкі валюта нарығындағы ахуал 2013ж. әлемдік шикізат нарықтарындағы конъюнктураның теріс ауытқуларымен, сол сияқты сауда әріптестері елдерінің валюта бағамы серпініндегі үрдістердің серпінімен қалыптасты. 2013ж. ішіндегі ауытқуларға қарамастан, мұнайдың бағасы жоғары деңгейде сақталды. Соған

2.3.2.3-график

Мұнай бағасының, теңге мен рубль бағамының динамикасы

Дереккөзі: ҚРҰБ, Bloomberg, Ресейдің Орталық Банкі

⁷ Қаржы нарығының өтімділік индексі РЕПО нарығы, АҚШ долларының биржалық спот нарығы бойынша және АҚШ доллары/теңге жұбы бар своп нарығы бойынша өтімділік индекстері арасындағы орташа көрсеткіш ретінде есептелді. Жекелеген нарықтар бойынша өтімділік индексі сұраныс пен ұсыныстың орташа алынған бағалары арасындағы спрэдтің нормаландырылған мәндері қатарын, мәмілелер санын, орташа мәміленің мөлшерін және бірінші және соңғы мәміле бағалары айырмасының модуль бойынша алынған орташа мәміленің мөлшеріне қатынасын пайдалана отырып есептелінді. Қатарларды нормалау 30.09.2013ж. – 31.12.2013ж. аралығындағы кезең үшін көрсеткіштің нақты мәні және оның орташа мәні арасындағы айырманы іріктеу бойынша стандартты ауытқуға бөлу арқылы жүргізілді.

Өткен Есептерде биржалық спот нарығы үшін Өтімділік индексі АҚШ долл. есептелінгендігін атап өткен жөн.
⁸ Қаржы нарығының тұрақтылық индикаторы нарықтың нарыққа қатысушылар арасындағы қысқа мерзімді ақша қаражатын бөлу функцияларын орындау қабілетін бағалайды. Индикатор мынадай көрсеткіштерді өлшеу арқылы жасалынды:

Нарықтың орташа мөлшерлемесі – РЕПО нарығындағы операциялардың көлемі бойынша орташа алынған мөлшерлемесі және теңгенің/АҚШ долларының бағамы.

ҚРҰБ-мен операциялардың көлемі – өтімділікке сұранысты қанағаттандыру көлемін көрсетеді.

Қарыз алушыларды нарыққа шоғырландыру – міндеттемелерді шоғырландыру коэффициенті ретінде айқындалады.

Кредиторларды нарыққа шоғырландыру - талаптарды шоғырландыру коэффициенті ретінде айқындалады.

Нарықтағы делдалдық деңгейі – ақша қаражатын бір қатысушыдан басқасына беру операцияларындағы нарыққа қатысушының үлесі ретінде айқындалады.

Қазақстанның қаржылық тұрақтылығы туралы есеп, 2013 жылғы желтоқсан

қарамастан, олар ресей рублі бағамының әлсіреу үрдісінен және әсіресе, 2013ж. шілде-тамызда ресей валюта нарығындағы үдемелі шиеленістен болған теңге бағамының серпініне қатысты теріс күтулерді өтей алған жоқ (2.3.2.3-график).

2.3.2.4-график

Валюта нарығының негізгі көрсеткіштері

Дереккөзі: ҚКБ, ҚРҰБ есептері

биржалық бөліктегі операцияларға қызығушылығының артқандығын көрсетеді, ол өзінің бағам құрау мәнін сақтайды (2.3.2.4-график).

Ішкі валюта нарығындағы операциялар көлемі мүлдем өзгерген жоқ: өсу өткен жылғы осындай кезеңмен салыстырғанда 2% болды. Бұл ретте сауда-саттық көлемінің негізгі өсімі 2013 жылғы желтоқсанда ұйымдасқан нарықта (ККБ) байқалды, сол сияқты биржадан тыс нарықта аздап төмендеу байқалды. Қатысушылардың белсенділігі айтарлықтай өзгерістерге ұшыраған жоқ. Қаралып отырған кезеңдегі негізгі валюта жұптары (атап айтқанда АҚШ доллары) бойынша биржалық айналымдардың серпіні нарыққа қатысушылардың

2.3.2.5-график

Дереккөзі: ҚКБ, ҚРҰБ есептері

2013ж. ұйымдасқан валюта нарығында қаржы институттары және экономиканың нақты секторының субъектілері тарапынан шетел валютасына (көбінесе АҚШ доллары) сұраныс ұсыныстан асып кетті. Осыған байланысты, осы кезеңде ҚРҰБ шетел валютасының айрықша сатушысы бола отырып, ішкі валюта нарығындағы сұраныс пен ұсыныстың салыстырмалы балансын қолдау үшін бағам саясатын жүргізді. Негізінен, осы операциялар көлемі азын-аулақ болды, бірақ белгілі кезеңдерде (2013ж. мамыр, маусым, тамыз және қазан) теңгенің әлсіреуі жағдайларында ҚРҰБ шетел валютасын сату көлемін ұлғайтуға мәжбүр болды.

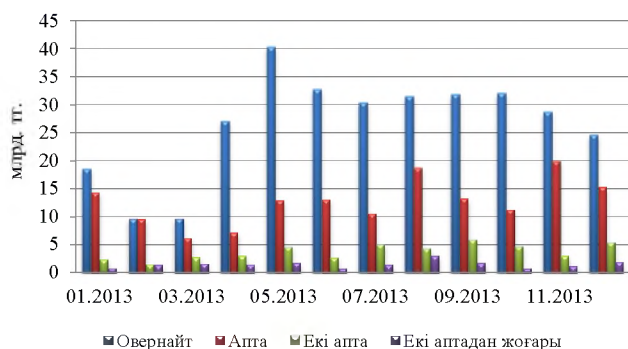
АҚШ долларымен ұйымдасқан валюталық своп және спот нарығына қатысушылардың орташа күн сайынғы саны тиісінше, шамамен 13 және 25 қатысушы (қатысушылардың ең көп саны 33) болды. Валюталық спот нарығындағы сатып алушылардың шоғырлануын қоспағанда, ұйымдасқан валюталық своп және спот нарықтары

үшін сатушылар мен кредиторларды шоғырландыру жоғары деңгейде (5 ірі қатысушы үшін 60-80%-ға жуық) болды, мұнда 5 ірі сатушының үлесі 50%-дан төмен болды (2.3.2.5-график).

Ұйымдасқан валюта нарығына қарағанда ақша нарығы қаралып отырған кезеңде ҚРҰБ түзетушілік қатысуы есебінен ұсыныс пен сұраныс арасындағы салыстырмалы баланста тұр. Ақша нарығында бір аптаға дейін мерзімі бар мемлекеттік бағалы қағаздармен автоматты РЕПО операциялары бұрынғысынша басым бөлігі болып табылады (2.3.2.6-график). 2013ж. ішінде нарықтың осы бөлігіндегі ашық позициялар көлемі және мөлшерлемелер өсті, бұл әр тоқсанның екінші айының аяғында салық төлемдерін (салық кезеңдерін) жүзеге асыру үшін өтімділікке сұраныстың маусымдық артуына, сондай-ақ ҚРҰБ-нің тұтастай алғанда нарыққа барынша белсенді қатысуына себепші болды (2.3.2.7-график).

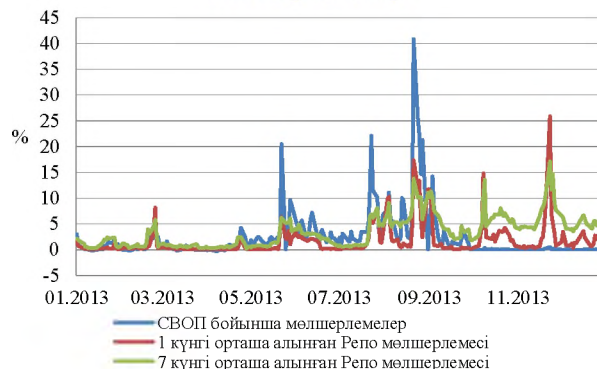
2.3.2.6-график

Автоматты РЕПО нарығындағы ашық позициялардың мерзімдер бойынша көлемі, млрд. тг.

2.3.2.7-график

Қаржы нарығының жекелеген сегменттеріндегі мөлшерлемелер

Дереккөзі: ҚҚБ, ҚРҰБ есептері

Дереккөзі: ҚҚБ, ҚРҰБ есептері

Салық кезеңдерінде өтімділікке сұраныстың және оның ұсынысының деңгейі арасындағы айырманы жабудың негізгі құралы бұрынғысынша ҚРҰБ-мен РЕПО операциялары болып табылады. Ұйымдастырылған валюта нарығының және РЕПО нарығының асимметрия индексі⁹ (2.3.2.8-график) ҚРҰБ ақша-кредит саясатының нарықтарды теңестірілген жай-күйін қолдаудағы айтарлықтай реттеу ролін сақтап отырғандығын куәландырады (3-бокс).

2.3.2.8-график

Америка долларының биржалық нарығының асимметриясы

РЕПО нарығының асимметриясы

Дереккөзі: ҚҚБ, ҚРҰБ есептері

⁹ Асимметрия индексі 01.10.2012ж.- 30.09.2013ж. аралығындағы кезең үшін нарықтағы мәмілелердің жиынтық көлеміне бөлінген долларды сатып алуға және сатуға арналған өтімдердің жиынтық көлемі арасындағы айырма ретінде есептеледі. Бұл индекс бағаға нарыққа қатысушылардың тарапынан қысымды бағалау үшін қызмет етеді және трендтің ықтимал өзгерістерін бағалауға мүмкіндік береді. Оң мәндер бағаға сұраныс тарапынан қысымды, ал теріс – ұсыныс тарапынан қысымды куәландырады. Түрлендірілген асимметрия индексі асимметрия индексіне ұқсас есептеледі, алайда ҚРҰБ-нің мәмілелері мен өтімдері есепке қабылданбайды. Екі индексті пайдалану ҚРҰБ-нің күйзелістерді сіңіру факторы ретінде интервенцияларының ролін бағалауға мүмкіндік береді.

ҚРҰБ-ның 2013ж. ақша-кредит саясаты

ҚРҰБ-нің 2013ж. мемлекеттік ақша-кредит саясатының негізгі мақсатты бағыты инфляцияны 6-8% дәлізде ұстап тұрды. 2013ж. қорытындылары бойынша жылдық инфляция дәліздің төменгі шекарасынан шығып кетті және 4,8% деңгейде қалыптасты.

Бұл ретте ақша-кредит саясаты 2013ж. теңге бағамының серпініне қатысты теріс күтулердің құбылыстары жағдайларында, сондай-ақ теңгелік өтімділіктің ұсынысын шектеу жағдайларында жүргізілді.

1-график
Валюта нарығының биржалық сегментіндегі теңге бағамының және ҚРҰБ операцияларының динамикасы

Дереккөзі: ҚРҰБ

2-график
Теңгенің ресми бағамының динамикасы (01.01.2013=100%)

Дереккөзі: ҚРҰБ

факторларға қатысты болды. Біріншіден, 2013ж. банктерде шетел валютасындағы депозиттер айтарлықтай өсті (2013ж. 40,6%), мұнда ұлттық валютадағы салымдар көлемі мүлдем өзгерген жоқ (өсуі - 0,1%). Осылайша, 2013ж. банктік емес сектор тарапынан банктерді теңгелік өтімділікпен қосымша нығайту мүлдем болған жоқ. Бұл ретте экономиканы кредиттеу көбінесе ұлттық валютамен жүзеге асырылды – экономикадағы кредиттердің 2/3 таза өсімі ұлттық валютадағы қарыздар есебінен қамтамасыз етілді. Екіншіден, Қазақстан Республикасының Қаржы министрлігі ішкі нарықта белсенді қарыз алушы болды, бұл теңгелік өтімділік үшін банктерге бәсекелес болды.

Ақша нарығындағы ҚРҰБ операциялары, негізінен өтімділікті ұсынуға бағытталды. ҚҚБ автоматты РЕПО секторында ҚРҰБ-нің өтімділікті ұсыну бойынша операцияларының көлемі 2013ж. 381,8 млрд. теңге болды, бұл 2012ж. қарағанда 1,3 есе көп. Бұдан басқа, ҚРҰБ-нің айналыстағы қысқа мерзімді ноттарының көлемі жылдың аяғында 186,1 млрд. теңгеден 3,6 млрд. теңгеге дейін төмендеді. Банктердің ҚРҰБ-дегі депозиттеріндегі қалдықтарының көлемі 2012ж. желтоқсанмен салыстырғанда 2013ж. желтоқсанда 39,9 %-ға қысқарды, ал банктердің ҚРҰБ ұсынған қайта қаржыландыру қарыздары бойынша берешегі 21,1%-ға өсті.

Шетел валютасына өспелі сұраныс және оның жеткіліксіз ұсыныс арасындағы балансты қамтамасыз ету мақсатында ҚРҰБ осы арқылы теңге бағамының ауытқуын бәсеңдете отырып, ішкі валюта нарығында интервенцияны жүзеге асырды. 2013ж. қорытындылары бойынша теңгенің ресми бағамы 2,2%-ға төмендеді, ал ҚРҰБ 1,8 млрд. АҚШ долл. көлемінде шетел валютасын нетто-сатушысы рөлін атқарды (1-график). Ішкі валюта нарығында ҚРҰБ операцияларының жалпы сальдосын айқындаған теңге бағамын қолдау операцияларының ең көп көлемі 2013ж. шілдеге – девальвациялық күтулер және теңге бағамының төмендеуі (1%) көп болған айға тиесілі.

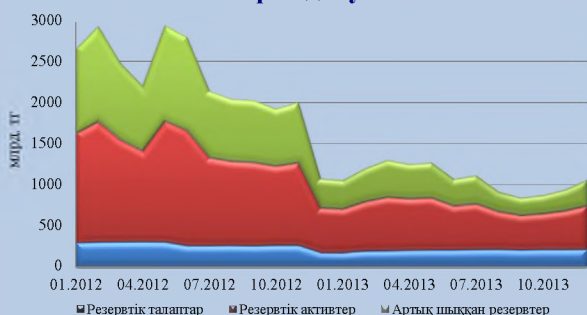
2013ж. 2 қыркүйектен бастап ҚРҰБ 70% АҚШ долларынан, 20% еуродан және 10% ресей рублінен тұратын мультивалюталық корзинаның құнын жариялады (2-график). АҚШ долларының жоғары үлесі корзинаның серпініндегі ұқсас үрдістерді және теңгенің АҚШ долларына бағамын алдын ала айқындады.

Ақша нарығындағы теңгелік өтімділіктің шектеулі ұсынысы мынадай

Соған қарамастан, ҚРҰБ-нің теңгелік өтімділікті ұсыну бойынша операциялардың көлемі банктердің өздерінің және олардың клиенттерінің көтеріңкі сұранысынан шетел валютасын сатуға байланысты оны толықтыруды қамтамасыз еткен жоқ. ҚРҰБ-нің қаржы нарығындағы операцияларының қорытындысы өтімділікті таза алу болды.

3-график
Ең төменгі резервтік талаптар нормативінің орындалуы

Дереккөзі: ҚРҰБ

қабылданатын міндеттемелерінің құрылымына, резервтік активтер мен олардың нормативтерінің құрылымына қатысты белгілі бір өзгерістерге ұшырады. Мәселен, резервтік активтердің құрылымынан касса және шетел валютасындағы корреспонденттік шоттар алып тасталды, екі нормативтің орнына төрт норматив енгізілді: ішкі қысқа мерзімді міндеттемелер бойынша (2,5%), ішкі ұзақ мерзімді міндеттемелер бойынша (0%), сыртқы ұзақ мерзімді міндеттемелер бойынша (6,0%) және сыртқы ұзақ мерзімді міндеттемелер бойынша (2,5%).

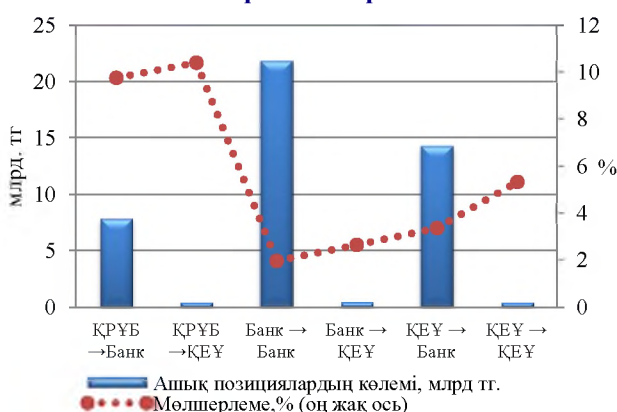
Нормативтер мен резервтік активтердің осындай құрылымы ҚРҰБ-не қаржы нарығындағы теңгелік өтімділікті реттеу мүмкіндігін арттыруға және ұлттық валютаға сұраныстың өзгеруіне барынша нақты ден қоюға мүмкіндік береді. 2013ж. қорытындылары бойынша нормативтік өзгерістер нәтижесінде артық резерв (3-график) қысқарды, мұнда жаңа тетіктің тиімділігін өсіру туралы айтуға әлі ертерек.

Ақша нарығының ұлттық валютадағы шектеулі ұсынысының салдары мөлшерлемелердің айтарлықтай құбылмалылығы болды. 2013ж. автоматты РЕПО секторында мөлшерлеме 0,01%-дан 50,00%-ға дейін ауытқыды, бұл ретте ҚРҰБ кері РЕПО операциясын (өтімділікті ұсыну бойынша) 5,50%-дан 30,0%-ға дейін диапазонда (2013ж. бойы ресми қайта қаржыландыру мөлшерлемесі 5,50% деңгейінде өзгермей қалды) жүргізді.

2012ж. 4-тоқсанда ең төменгі резервтік талаптар тетігі банктердің ең төменгі резервтік талаптарды есептеу үшін

Қатысушылардың позицияларының көлемі және белсенділігі тұрғысынан алғанда нарықта қаралып отырған кезең үшін мынадай біршама ұқсас еместік сақталып отыр: операциялардың үлкен көлемі бар бірнеше ірі қатысушылармен қатар барынша ұсақ қатысушылардың айтарлықтай саны да қатысады.

2.3.2.9-график
РЕПО нарығының мәміле қатысушылары бойынша көрсеткіштері

Дереккөзі: ҚҚБ, ҚРҰБ есептері

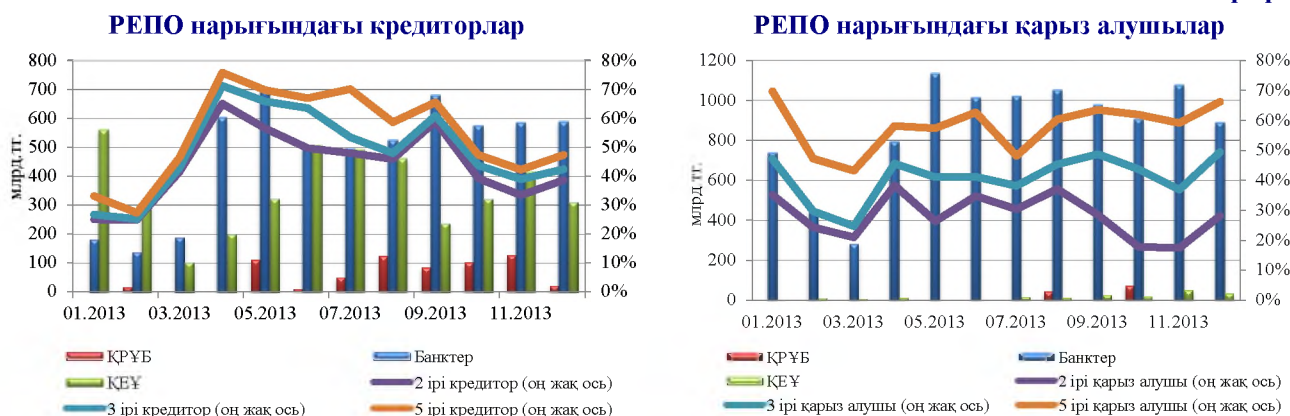
жеке атап өткен жөн: бес ірі кредитордың үлесі 40%-дан төмен тұр, кейінгі екі тоқсанда оның 50-70%-ға дейін өсуін атап өтті. Бес ірі кредитордың арасында – 3 банк және 2

РЕПО нарығындағы операциялардың негізгі үлесі банктер арасында жүргізілді. Атап айтқанда, РЕПО нарығында кредитор банктердің үлесіне кредиттеу көлемінің 49%-ы, ал қарыз алушы банктердің үлесіне қарыз алудың 96%-ы тиесілі (2.3.2.9-2.3.2.10-график). РЕПО нарығында қатысушылардың орташа күн сайынғы саны шамамен 21 болды, оның 13-тен астамы банктер болып табылады.

2013ж. бірінші тоқсанда кредиторлардың арасында шоғырландырудың қалыпты болғандығын

қаржылық емес ұйым. Қарыз алушылардың арасындағы шоғырландыру жоғары деңгейде тұр, олардың үлесін түрлі кезеңдерде нарықтың 50-70 % құрайды.

2.3.2.10-график

Дереккөзі: ҚҚБ, ҚРҰБ есептері

РЕПО нарығында өтімділікті қайта бөлу барынша тиімді түрде өтеді : нарыққа қатысушылардың көпшілігі ҚРҰБ-нің немесе бастапқы кредиторлардың ресурстарына кіре алады, бұл төрелік мәмілелерді жүргізу тәуекелін барынша азайтады.

Бастапқы кредиторлардан алыс айқындалатын топтар¹⁰ бойынша РЕПО нарығындағы өтімділікті бөлу 2013ж. 1-топтың қатысушыларымен операциялардың басым болуын көрсетті. Мәмілелердің негізгі бөлігі ірі банктер кірген 0-ші және 1-ші топтардың арасында жасалады. Қатысушылардың орташа саны 0-топта 14-15 (оның ішінде 4 банктер болып табылады), 1-топта – 20-21 (16 банк) және 2-топта – 3 (1-2 банк) болды. 1-топтың қатысушылары қаражаттың бір бөлігін нарықтың басқа қатысушыларына бере отырып барлық РЕПО нарығының орташа алғанда 90% көлемін (мұнда 0-тобы қаражатының негізгі үлесі, сондай-ақ басқа топтардан тартылған қаражаттың бөлігі тұр) жинақтайды. РЕПО нарығында ҚРҰБ тарапынан өтімділікті ұсыну көлемі салық кезеңдерінде (2013ж. мамыр, тамыз және қараша) ұлғайды, мұнда басқа кезеңдерде банктерден және банктік емес ұйымдардан – 0-тобының қатысушыларынан қарыздардың көлемі ұлғайды (2.3.2.1-кесте).

2.3.2.1-кесте

РЕПО нарығындағы өтімділікті 7 күнге дейін бөлу (нарық көлемінің %)

Кезең	ҚРҰБ → 1-топ	0-топ → 1-топ	1-топ → 1-топ	1-топ → 2-топ	2-топ → 2-топ	2-топ → 2-топ	2-топ → 3-топ	3-топ → 1-топ	3-топ → 2-топ
01.2013		64,48%	27,12%	0,47%	5,80%		0,00%	2,13%	
02.2013	3,78%	62,75%	26,98%	0,79%	5,69%				
03.2013		58,17%	32,61%	4,08%	5,14%				
04.2013		83,51%	16,49%						
05.2013	9,94%	26,30%	54,01%	0,15%	9,59%	0,02%			
06.2013	1,13%	56,72%	32,19%	2,40%	7,31%	0,25%			
07.2013	5,00%	46,99%	40,14%	0,15%	7,64%	0,07%	0,01%		
08.2013	11,26%	49,57%	35,32%	0,27%	1,46%		0,08%	2,02%	0,02%
09.2013	8,56%	76,45%	14,78%	0,01%	0,19%				
10.2013	10,29%	32,61%	54,93%	0,17%	2,00%				
11.2013	11,32%	55,62%	27,42%	0,06%	5,58%				
12.2013	2,52%	61,64%	35,84%						

Дереккөзі: ҚҚБ, ҚРҰБ есептері

¹⁰ Осы әдіс Ресей Банкі есептейтін өтімділіктің трансмиссиясын талдаудың көп қабатты жүйесіне негізделген, ол өтімділіктің бастапқы көздеріне (бастапқы кредиторларға) жақын орналасқан қатысушылардың топтарының арасында өтімділікті бөлуді көрсетеді. РЕПО нарығындағы топтар қатысушылардың бастапқы кредиторларға және ҚРҰБ қайта қаржыландыру жүйесіне жақындығына байланысты жүйелі түрде тұрады. 0-топқа ҚРҰБ және тек кредиторлар болып табылатын, яғни бір мәміледе қарыз алушылар (бастапқы кредиторлар) болып табылмайтын қатысушылар жатады. 1-топқа 0-тобының қатысушыларымен РЕПО мәмілелерін жүзеге асыратын қарыз алушылар жатады. Тиісінше, реті бойынша келесі топқа өткен топтың кредиторларымен РЕПО мәмілелерін жасайтын қатысушылар (қарыз алушылар) жатады. Барлық қатысушылар, 0-топтан басқасы кредиторлар және қарыз алушылар болып табылатындығын атап өткен жөн.

Делдалдық коэффициенті¹¹ жоғары мәнді қабылдады (0,7 астам), бұл 1-топқа жинақталған өтімділіктің маңызды көлемін куәландырады. 2013ж. қыркүйекте 1-топтағы банктер үшін делдалдықтың орташа алынған коэффициенті 0,84 дейін көтерілді, бұл өтімділікті таратуды жақсартуды көрсетеді. 2-топтағы банктер тұтастай алғанда 2013ж. наурызды қоспағанда қаражаттың таза ағынымен сипатталды (2.3.2.2-кесте).

2.3.2.2-кесте

1-ші және 2-ші топтарға арналған делдалдықтың орташа алынған коэффициенті

Кезең	1-топ			2-топ	
	1-топ	Банктер	ҚЕҰ	Банктер	ҚЕҰ
01.2013	0,57	0,65	-0,80	-0,89	-0,84
02.2013	0,56	0,66	-0,48	-0,76	0,00
03.2013	0,45	0,57	-0,66	0,15	-0,91
04.2013	0,72	0,80	-0,52	-	-
05.2013	0,30	0,33	-0,94	-0,99	-0,49
06.2013	0,48	0,55	-0,85	-0,26	-0,97
07.2013	0,42	0,44	-0,07	-0,98	-0,87
08.2013	0,47	0,52	-0,64	-0,50	-0,93
09.2013	0,74	0,84	-0,40	-	-0,90
10.2013	0,45	0,34	-0,64	-0,84	
11.2013	0,72	0,72	-0,43	-0,98	
12.2013	0,64	0,61	-0,51		

Дереккөзі: ҚҚБ, ҚРҰБ есептері

Сонымен қатар Репо нарығында топтар¹² бойынша өтімділікті бөлуде ұйымдасқан валюталық своп нарығындағы 1-топтың қатысушылары басымдық көрсетті. 1-топта барлық нарықтағы өтімді қаражаттың шамамен 91% жинақталады. 0 және 1-топтардың негізгі қатысушылары іс жүзінде өзгерген жоқ. 0-топтың орташа саны – 7 қатысушы, 1-топ – 11, ал 2-топта – орташа алғанда, бір қатысушыға кем болды. Делдалдықтың салыстырмалы жоғары деңгейі өтімділікті ұстап тұрудың жоғары дәрежесін сипаттады, осыған байланысты қаражатты басқа топтарға бөлу азын-аулақ болды (2.3.2.3-кесте).

2.3.2.3-кесте

**Валюталық своп нарығындағы өтімділікті бөлу
(нарық көлемінің %)**

Кезең	0-топ→ 0-топ	0-топ→ 1-топ	0-топ→ 2-топ	1-топ→ 0-топ	1-топ→ 1-топ	1-топ→ 2-топ	2-топ→ 1-топ
01.2013	0,03%	69%	-	0,30%	30,80%	-	-
02.2013	-	62%	-	0,70%	35,70%	1,00%	0,70%
03.2013	-	85%	0,20%	0,20%	13,20%	1,10%	-
04.2013	0,14%	34%	1,80%	-	45,30%	17,60%	0,70%
05.2013	-	66%	-	-	33,50%	-	-
06.2013	0,36%	87%	-	-	12,20%	-	-
07.2013	0,24%	62%	-	0,00%	37,60%	-	-
08.2013	0,48%	73%	-	0,40%	26,30%	-	-
09.2013	0,60%	76%	-	0,10%	23,50%	-	-
10.2013	1,17%	77%	-	0,05%	21,43%	-	-
11.2013	-	73%	-	0,07%	26,74%	-	-
12.2013	0,40%	77%	-	0,15%	22,91%	-	-

Дереккөзі: ҚҚБ, ҚРҰБ есептері

¹¹ Делдалдық коэффициенті топтардың тартылған және орналастырылған қаражат айырмасының топтың айналымының жиынтық көлеміне қатынасы ретінде айқындалады: «-» - нетто кредитор, «+» - нетто қарыз алушы.

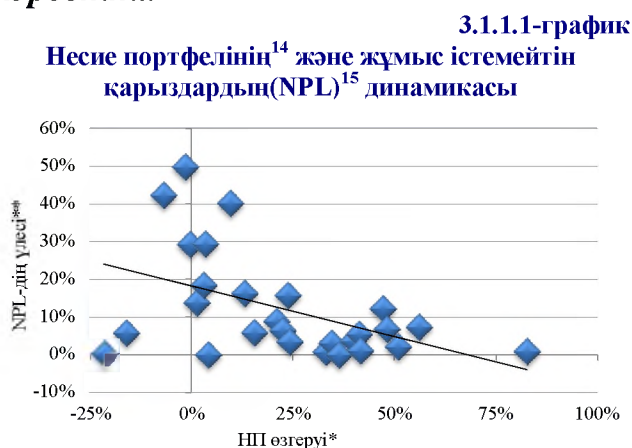
¹² РЕПО нарығына арналған өтімділікті бөлу әдіснамасына қарағанда валюталық своппың ұйымдасқан нарығында бастапқы қатысушыларды (0 тобы) айқындау үшін қатысушының орналастырылған қаражатына тартылған көлемнің қатынасына тең коэффициент айқындалады. Тиісінше 0-топқа $k \leq 0,05$ коэффициентінің төмен мәні бар қатысушылар жатады. 1-топтың қатысушыларын айқындау үшін осы қатысушы үшін өткен топтардан тартылған қаражат көлемінің қатынасына тең коэффициент пайдаланылады ($k1 \leq 0,1$). Қалған қатысушылар 2-топқа жатады.

III Қаржы делдалдығы институттарының және инфрақұрылымының тәуекелдері

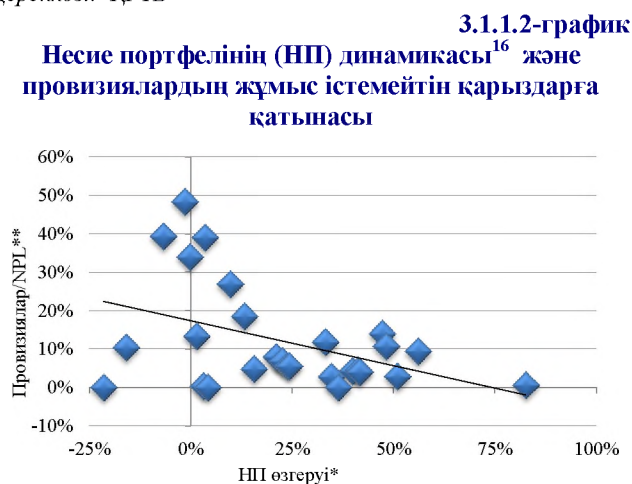
3.1 Банк секторының тәуекелдері

3.1.1 Тәуекел-профиль¹³

2013 жылы банктердің бизнес-стратегиясын іске асыру нәтижесін талдау банктің несие портфелі өсу қарқынының активтер сапасынан және олардың провизиялармен жабылу деңгейінен, сондай-ақ банктің банктік бизнестің жекелеген бағыттарына немесе оны қорландыру көздеріне шоғырлануынан белгілі бір тәуелділігін көрсетеді. Кірістілік тұрғысынан, орта- ұзақ мерзімді болашақта кредиттеудің белгілі бір бағытына маманданған активтерінің сапасы анағұрлым жоғары, өтімді активтерінің үлесі төмен банктер, сондай-ақ қорландыруды басым түрде ұлттық валютамен тартатын банктер анағұрлым жақсы нәтижелерді көрсетті.

Дереккөзі: ҚРҰБ

Дереккөзі: ҚРҰБ

Несие портфелінің құрылымындағы жұмыс істемейтін қарыздардың жоғары деңгейі банктің кредиттік белсенділікті кеңейту жөніндегі мүмкіндігін күтіліп отырғандай тежейді (3.1.1.1-график). Банктер ресурстарын қосымша капиталды қалыптастыруға жұмсай отырып, резервтер (провизиялар) жасауға мәжбүр болып отыр (3.1.1.2-график). «Ескі» несие портфелі бар банктер жұмыс істемейтін қарыздардың анағұрлым жоғары мандерін және тиісінше төмен (тіпті теріс) несие портфелінің өсу қарқынын көрсетіп отыр. Бұл банктер проблемаларды негізінен дағдарысқа дейін және дағдарыс кезеңдері жинақтаған болатын. Несие портфелінің өсу қарқыны тұрғысынан агрессивті банктердің не портфелінің салыстырмалы түрде жаңа болуына байланысты жұмыс істемейтін қарыздары жоқ не олардың үлесі шамалы (жаңа қарыздармен «төмендетілетін болады»).

Банк алатын кірістілік пен несие портфелі сапасының кейбір өзара байланысы анық, өйткені жұмыс істемейтін қарыздарының жоғары үлесі банкті қосымша операциялық шығыстарды көтеруге мәжбүр етеді (3.1.1.3-график).

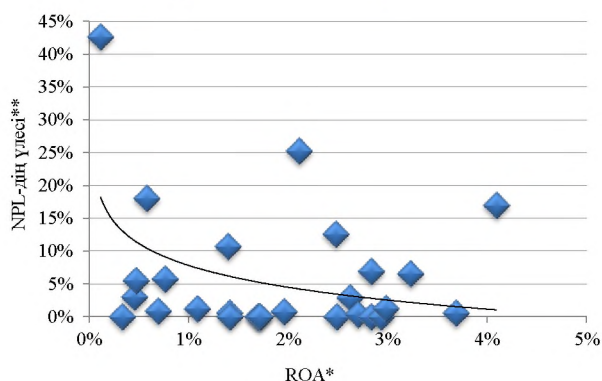
¹³ Талдау 2013 жылы 35 банк бойынша деректер негізінде жүргізілді. Есепте «БТА Банк» АҚ, «Қазақстанның тұрғын үй құрылыс жинақ банкі» АҚ және «AlHilal» Ислам Банкі» АҚ ескерілген жоқ

¹⁴ Несие портфелінің серпін бойынша бірінші және оныншы перцентиль банктерін есептемегенде

¹⁵ Осы жерде және бұдан әрі 3.1.1- бөлімде бір жұлдызшамен («*») «кезең үшін» көрсеткіш, екі жұлдызшамен («**») – кезең соңындағы көрсеткіш көрсетілген.

¹⁶ Бірінші және оныншы перцентильді есептемегенде

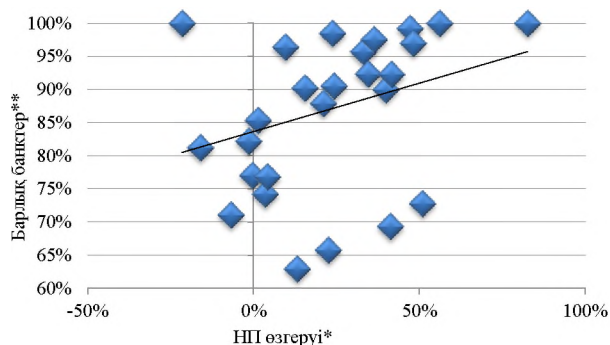
3.1.1.3-график
Банктің кірістілігі және жұмыс істемейтін қарыздардың банктің несие портфелінің құрылымындағы үлесі¹⁷

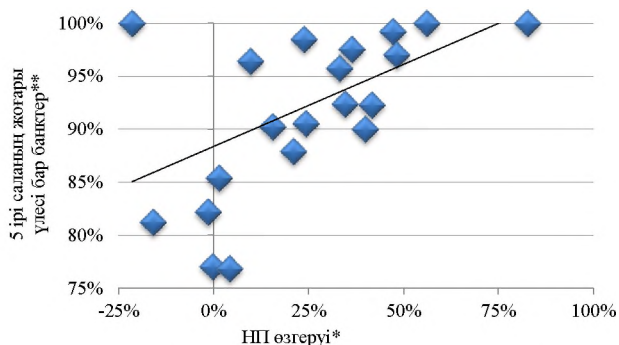
Дереккөзі: ҚРҰБ

Кредиттеудің белгілі бір бағытта шоғырлануы сондай-ақ несие портфелінің серпініне ықпал ететін фактор болып табылады. Банктердің барлық топтары бойынша несие портфелі өзгеруінің бес ірі кредиттеу салалары¹⁸ үлесінен тәуелділігі байқалғанымен (3.1.1.4а-график), бірақ статистикалық жағынан маңызды болмағанымен, бес ірі салалардың жоғары үлесі бар (несиe портфелінің ¾ астамы) банктер тобын бөліп көрсету кезінде оң өзара байланыс анағұрлым анық және статистикалық маңызды болып табылады (3.1.1.4б-график).

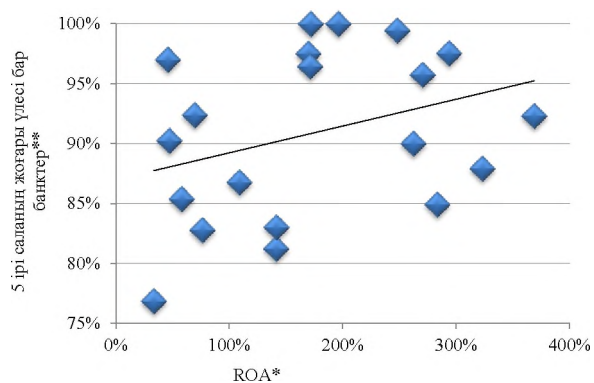
3.1.1.4-график
Несие портфелінің (НП) динамикасы және бес ірі кредиттеу саласының үлесі¹⁹

Дереккөзі: ҚРҰБ

3.1.1.5-график
Банктің кірістілігі және бес ірі кредиттеу саласының үлесі²⁰

Дереккөзі: ҚРҰБ

Сондай-ақ несиe портфелінің қалыпты шоғырлануы анағұрлым жоғары кірістілік тұрғысынан белгілі бір басымдықты қамтамасыз етуге мүмкіндік береді, бұл сондай-ақ несиe портфелінің құрылымында бес ірі кредиттеу саласының үлесі ¾ асатын банктер үшін статистикалық маңызды болып көрінеді (3.1.1.5-график).

Несие портфелінің кредиттеудің жекелеген салаларында (бір немесе үш кредиттеу салаларының 75%-дан асатын үлесі) анағұрлым жоғары шоғырлану деңгейі несиe портфелінің өсуі бойынша, сол сияқты банктің кірістілігі бойынша нашар нәтижелерді көрсететіндігін атап өткен жөн.

Жоғары өтімді активтердің жоғары үлесінің болуы теориялық тұрғыдан банктерді кредиттік белсенділіктен шектеумен қатар жүреді. Алайда, талданып отырған кезеңде банктердің нақты деректерінде бұл байланыс байқалады, бірақ жеткілікті түрде елеулі

¹⁷ Бірінші және оныншы перцентильді есептемегенде.

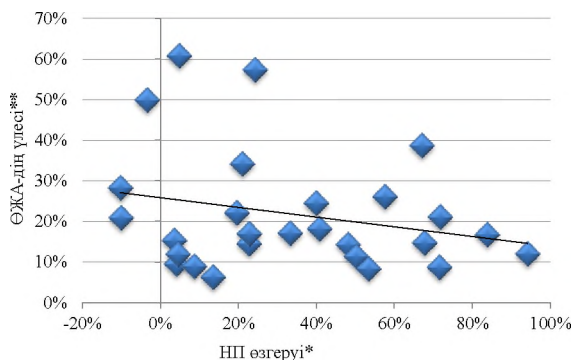
¹⁸ Тұтынушылық кредиттеу, тұрғын үйді ипотекалық кредиттеу, шағын және орта бизнесі кредиттеу, сол сияқты экономикасы салалары бойынша ірі бизнесті кредиттеу кредиттеудің саласы деп түсініледі.

¹⁹ Бірінші және оныншы перцентильді есептемегенде.

²⁰ Бірінші және оныншы перцентильді есептемегенде.

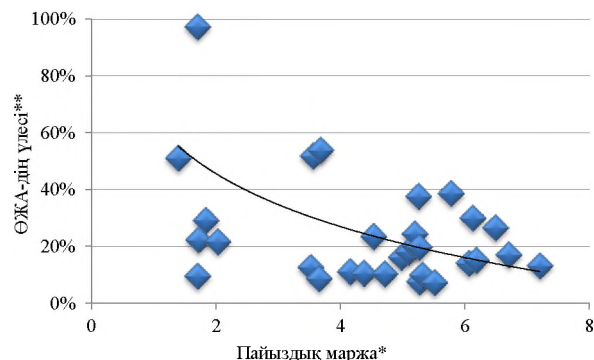
болып табылмайды (3.1.1.6-график). Екінші жағынан, өтімділіктің елеулі көлемінің болуы, әдетте нақты көрсетуде төмен, нөлдік немесе теріс кіріс әкеледі, бұл банктің кірістілігіне және әсіресе пайыздық маржасына теріс әсер етеді (3.1.1.7-график).

3.1.1.6-график
Несие портфелінің (НП) динамикасы²¹ және өтімділігі жоғары активтердің (ӨЖА) банк активтерінің құрылымындағы үлесі

Дереккөзі: ҚРҰБ

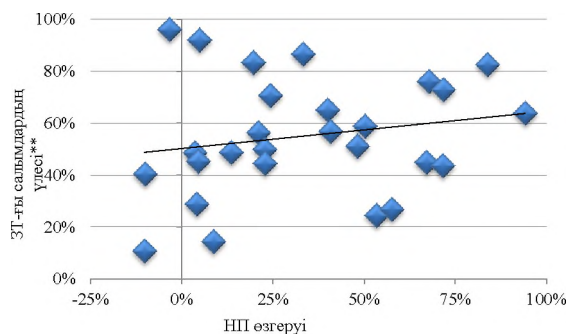
3.1.1.7-график
Банктің кірістілігі²² және өтімділігі жоғары активтердің (ӨЖА) банк активтерінің құрылымындағы үлесі

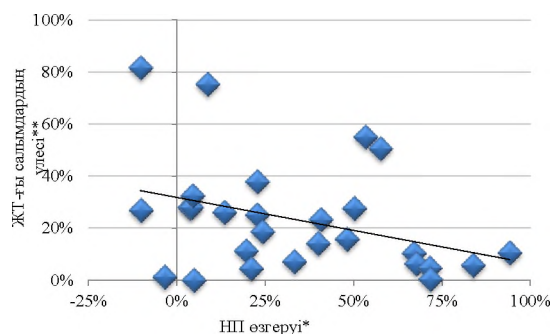
Дереккөзі: ҚРҰБ

Үлесі банктер міндеттемелерінің құрылымында 48,5%-дан 97,7%-ға дейінгі аралықта болатын клиенттердің салымы банктерді қорландырудың негізгі көзі болып табылады. Алайда, кредиттік белсенділік пен салымдар үлесі арасында өзара байланыс байқалмайды. Екінші жағынан, салымдар құрылымынан заңды тұлғалардың салымдарын шығару және олардың үлесін несие портфелінің өсуімен салыстыру кезінде тұрақты оң байланыс байқалады, ал несие портфелі серпінінің жеке тұлғалардың депозиттері үлесімен байланысы теріс болып табылады (3.1.1.8-график). Банктер заңды тұлғаларға банктік қызметтердің кешенін ұсына отырып, осы арқылы өзінің қорландыру тұрақтылығын арттырады, ал жеке тұлғалар болса банктер ұсынатын қызметтердің баға өлшемдерінің өзгеруіне анағұрлым сезімтал, бұл қорландырудың осы түрін анағұрлым құбылмалы етеді.

3.1.1.8-график
Несие портфелінің (НП) динамикасы²³ және заңды (ЗТ) және жеке тұлғалар (ЖТ) салымдарының банк міндеттемелерінің құрылымындағы үлесі

Дереккөзі: ҚРҰБ

Бұл ретте заңды тұлғалар депозиттерінің үлесі жоғары банктер несие портфелінің анағұрлым жоғары сапасымен сипатталады, ал жеке тұлғалар бойынша көрініс болса керісінше (3.1.1.9-график). Жеке тұлғалардың салымдары бойынша кепілдіктің болуы халықтың банк қызметінің сапалық, оның ішінде жұмыс істемейтін қарыздар үлесі сияқты сипаттамаларына аса көңіл бөлмеуіне мүмкіндік береді. Заңды тұлғалар үшін банкті таңдау

²¹ Бірінші және оншыңшы перцентильді есептегенде.

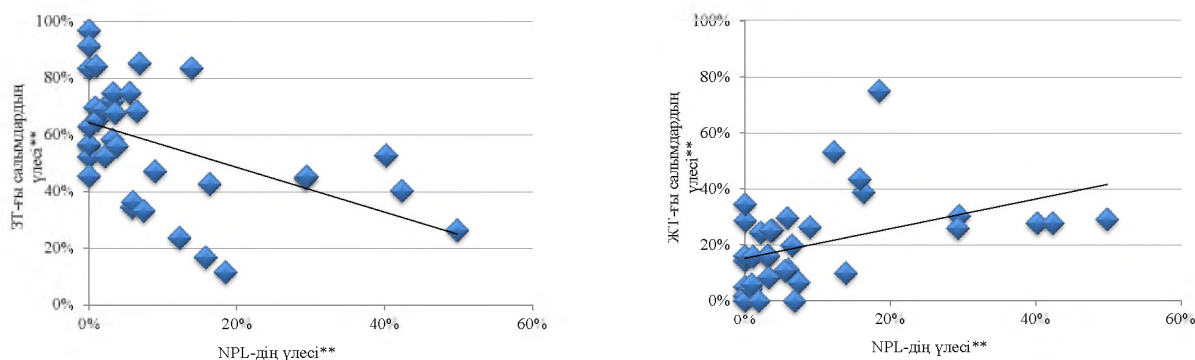
²² Оншыңшы перцентильді есептегенде.

²³ Бірінші және оншыңшы перцентильді есептегенде.

кезінде оның қаржы жағдайы және тиісінше салынған қаражатты қайтару болашағы негізгі рөл атқарады.

3.1.1.9-график

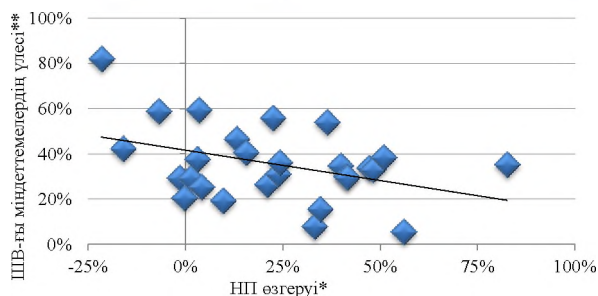
Жұмыс істемейтін қарыздардың(NPL) несие портфелінің құрылымындағы үлесі және заңды (ЗТ) және жеке тұлғалар (ЖТ) салымдарының банк міндеттемелерінің құрылымындағы үлесі

Дереккөзі: ҚРҰБ

3.1.1.10-график

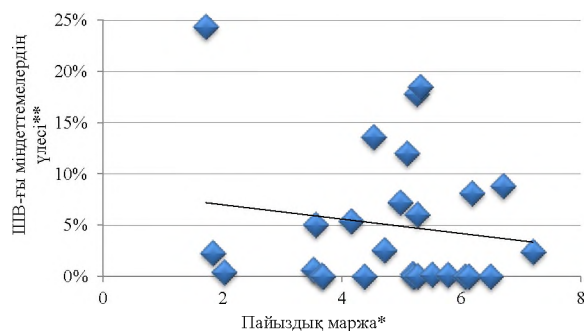
Несие портфелінің (НП) динамикасы²⁴ және шетел валютасындағы (ШВ) міндеттемелердің банк міндеттемелерінің құрылымындағы үлесі

Дереккөзі: ҚРҰБ

3.1.1.11-график

Банктің кірістілігі²⁵ және шетел валютасындағы міндеттемелердің құрылымындағы үлесі

Дереккөзі: ҚРҰБ

Міндеттемелердің валюталық құрылымы банктердің несие портфелінің серпініне ықпал ететін маңызды фактор болып табылады. Ұлттық валютамен міндеттемелерді тартатын банктер анағұрлым жоғары кредиттік белсенділікті көрсетеді (3.1.1.10-график). Қарыз алушымен валюталық тәуекелдерді бөлу бойынша мүмкіндіктерді заңнамалық тұрғыда тарылту банктерді шетел валютасымен кредиттеу жағынан шектейді.

Оған қоса, міндеттемелерді шетел валютасымен тартуға шоғырланған банктер кірістілік бойынша анағұрлым төмен көрсеткіштерді көрсетеді (3.1.1.11-график), алайда бұл байланыстың маңызы елеулі емес. Осы теріс тәуелділік ішінара банктер үшін валютамен қарыз алуда тартымдылықты төмендете отырып туындайтын валюталық тәуекелдерді хеджирлеу қажеттілігімен түсіндіріледі.

Бұл талдау банктің бизнес-стратегиясының жекелеген сипаттамаларының тиімділікке, оның ішінде қысқа мерзім ішіндегі банктердің кірістілігіне ықпал ететіндігін көрсетеді. Бұл ретте кірістілік факторларын құрылымдық

талдау (4-бокс) тұтастай алғанда негізгі қорытындыларды растайды және ұзақ мерзімді болашақта сектордың бәсекеге қабілеттілігін арттыру үшін жүйедегі институционалдық өзгерістердің маңыздылығына аса көңіл бөледі.

²⁴ Бірінші және оншыңшы перцентильді есептемегенде

²⁵ Бірінші және оншыңшы перцентильді есептемегенде

Екінші деңгейдегі банктердің кірістілігі факторларын бағалау

Банктің кірістілігі оның төлем қабілеттілігін қолдаудың және тез дамып отырған экономикалық жағдайлар аясында бұдан әрі өсуін қамтамасыз етудің көзі болып табылады. Оған қоса, рентабельділіктің тұрақты көрсеткіштерімен қамтамасыз етілген банк жүйесінің орнықтылығы, тұтастай алғанда экономиканың дамуына тікелей әсер етеді. Осылайша, қазақстандық банктердің кірістілігінің бұдан әрі өсуіне ықпал ететін негізгі факторларды анықтау осы талдаудың мақсаты болып табылады.

2013 жылдың қорытындылары бойынша міндеттемелері қайта құрылымдаудан өткен банк топтарын есептемегенде банк секторының таза кірісі 235 млрд. теңге болды, бұл өткен жылдың осындай кезеңінде жинақталған нәтижеден 25,4%-ға көп. Бұл ретте таза пайыздық кірістер 2014 жылғы 1 қаңтардағы жағдай бойынша 609,4 млрд. теңге болды, алайда бұл нәтиже 323,4 млрд. теңге мөлшеріндегі таза пайыздық емес шығынмен ішінара ниверленеді.

1-график
Банк қарыздарының кредиттеу бағыттары бойынша кірістілігі*

Ескерту: *талдау активтерінің жиынтық үлесі 2013ж.30.09 жағдайы бойынша 50% болған екінші деңгейдегі банктердің ҚРҰБ сұратуы бойынша берілген деректері негізінде жүргізілді;

** деректер 2013 жылғы 4-тоқсан үшін 9 айдың нәтижелерін аппроксимациялау ескеріле отырып жылдық көрсетумен берілді.

Дереккөзі: Банктер берген деректер

жоғары кірістілік қамтамасыз етеді (1-график).

Оған қоса, 2011 жылдың басынан бастап 2013 жылғы қазан аралығында несие портфелінің жалпы кірістілігінің шамалы төмендеуі және қорландыру құнының өсуі²⁶ (2,09 п.т.) аясында активтердің жиынтық кірістілігінің үдемелі өсуі²⁷ (4,7 п.т.) банктердің пайыздық маржасының 2,4%-дан 4,9%-ға дейін өсуін қамтамасыз етті.

Макро-, жеке және құрылымдық өлшемдер кешені¹ бағалау банктердің ұзақ

¹ Талдау 33 екінші деңгейдегі банктерді қамтитын іріктеудің тоқсандық деректеріне негізделеді. Іріктеу қызметінің түрі ерекше банктерді («Қазақстанның тұрғын үй құрылыс жинақ банкі» АҚ және «AlHilal» Ислам Банкі) АҚ және қайта құрылымдау процесінен өткен банктерді («БТА Банк» АҚ, «Альянс Банк» АҚ, «Темірбанк» АҚ) қоспағанда, өз қызметін 2013 жылдың 30 маусымы жағдайына жүзеге асырған барлық екінші деңгейдегі банктерді қамтиды.

²⁶ Қорландыру құны сыйақыны төлеумен байланысты шығыстардың сыйақыны төлеумен байланысты міндеттемелерге қатынасы ретінде айқындалады

²⁷ Активтердің жиынтық кірістілігі сыйақыны алумен байланысты кірістердің кіріс әкелетін брутто активтерге қатынасы ретінде айқындалады

мерзімді болашақтағы кірістілігі деңгейінің артуына (1) нарықтық үлестің өсу қарқыны ұлғаюының, (2) несие портфелі шоғырлануы өсуінің, (3) кредит тәуекелі төмен деңгейінің, (4) борыштық міндеттемелерге қатысты меншік капиталы үлесінің жоғары деңгейінің, (5) кіріс көздері кеңеюінің, (6) банкті басқару тиімділігі артуының, сондай-ақ (7) тұтастай алғанда экономиканы монеталандырудың өсуінің елеулі ықпалын көрсетеді.

Модель банктер бойынша белгіленген әсерді пайдалана отырып, тенгерімделмеген панельдік деректер негізінде ең төменгі квадрат әдісімен регрессивті талдау көмегімен жасалды. Ең жоғары уақыт қатары 2005 жылғы 1-тоқсаннан бастап 2013 жылғы 2-тоқсан аралығындағы кезеңді қамтиды². Тәуелді ауыспалы ретінде орта активтер рентабельділігінің коэффициенті (ROAA) қолданылды. Модельде пайдаланылған тәуелсіз ауыспалылар, сондай-ақ нәтижелер 1-кестеде көрсетілген.

Атап айтқанда, банктің нарықтық үлесінің (MARKET SHARE) өсуі оның кірістілігін арттыруға ықпал ететін маңызды факторлардың бірі болып табылады. Сонымен қатар банк мөлшерінің (SIZE) ұлғаю қарқыны елеулі ықпал етпейтіндігі анықталды. Бұл факт **тұтастай алғанда, банк жүйесінің осы арқылы оның орнықтылығын нығайта отырып кірістілігін арттыруға мүмкіндік беретін орта банктер блогының әлеуеті мен үлесінің өсуі** пайдасына негіз болады.

Банктің экономиканың белгілі бір саласын/бағытын (HERFINDAHL) кредиттеуге мамандануы, жалпы алғанда кірістілікке оң әсер етеді. Алайда, банктің несие портфелін әртараптандырудың төмендеуі жүйелі емес тәуекелдердің ұлғаюына әкелуі мүмкіндігіне байланысты қосымша талдау жүргізілді, ол бүгінгі күні экономиканың белгілі бір саласында несие портфелінің шоғырлануы мен кредит тәуекелі деңгейі арасындағы өзара байланыстың жоғары еместігін көрсетті. Осылайша, басқа да тең жағдайлар кезінде **банктің активтерін әртараптандыру емес, мамандандыру кірістілікті айқындайтын фактор** болып табылады деуге болады.

Банктердің несие портфелінде (HOUSEHOLD LOANS) жеке тұлғаларды кредиттеу үлесінің ықпалы дағдарыстан кейінгі кезеңде өсті³, бұл осы сегменттің тартымдылығымен түсіндіріледі. Кредиттеудің бұл түрі көбіне кредит тәуекеліне ұшырайтындығын атап өткен жөн. Бұл ретте модельдердің нәтижелері кредит тәуекелі (CREDIT RISK) факторының банктердің кірістілігіне теріс ықпалын көрсетті. Осылайша, **банктердің несие портфельдеріндегі жеке тұлғаларды кредиттеу үлесінің** бақыланбай өсуі кейіннен жұмыс істемейтін қарыздардың ұлғаюымен сегменттің қызып кетуіне әкелуі мүмкін, бұл тиісінше **орта мерзімді болашақта жүйеге теріс әсер етеді**.

Банктерді қаржыландыру көздері бойынша меншікті капитал үлесінің банктің борыштық міндеттемелері салымына (LEVERAGE) қатысты өсуі орташа банктердің кірістілігіне оң ықпал ететіндігі анықталды. Бұл нәтиже **банктерді капиталдандыруды арттыру жөніндегі реттеуші талаптардың** қазақстандық банктердің **кірістілігіне оң әсер ететіндігін** растайды, ал артық левередж орта мерзімді болашақта кірістіліктің өсуімен өтелмейтін қосымша тәуекелдерді қабылдауға ықпал етеді.

Депозиттерді тарту арқылы қаржыландыру (DEPOSIT FINANCING) банктердің кірістілігіне оң ықпал етеді. Алайда модельдер нәтижесі шетел валютасымен міндеттемелердің (FOREIGN LIABILITIES) болу факторы активтер рентабельділігіне теріс әсер еткендігін көрсетті. Бұл банктердің валюталық тәуекелге ұшырауының ұлғаюымен түсіндіріледі. Оған қоса, теңгенің АҚШ долларына айырбастау бағамының құбылмалылығы сондай-ақ банктердің кірістілігіне теріс ықпал ететіндігі анықталды⁴. Осылайша, бұл нәтиже **міндеттемелерді доллардан арылту бойынша анағұрлым белсенді шаралардың қажеттілігін** көрсетеді.

² Кезеңдер саны жекеше алынған модельдің ерекше нұсқамасында пайдаланылған әрбір ауыспалы үшін уақыт қатарының ұзындығына байланысты өзгеріп отыруы мүмкін.

³ Дағдарыстан кейінгі кезеңді қамтитын ерекше нұсқамалардың нәтижелері 1-кестеде көрсетілмеген.

⁴ Айырбастау бағамының құбылмалылығы факторын қамтитын модельдің ерекше нұсқамасы 1-кестеде көрсетілмеген. Бұл факторды 3-ші ерекше нұсқамаға қосу осы фактордың ЖӨ-нің өсу факторымен салыстырғанда жоғары кросс-өзара қатыстылығына байланысты мүмкін болған жоқ.

Банктердің саясаты активтерді әртараптандыру бөлігінде ғана емес, сол сияқты кіріс көздерін әртараптандыру бойынша да маңызды. Модельдің нәтижелеріне сәйкес комиссиялық кірістер сомасы, дилинг операциялары бойынша кірістер және туынды қаржы құралдарымен (DIVERSIFICATION) операциялар бойынша кірістер түріндегі салаға жатпайтын қызметтен түскен кірістер үлесінің өсуі банктердің кірістілігіне елеулі ықпал етеді. Осылайша, *кіріс көздерін кеңейту банктердің орнықтылығына оң әсер етеді.*

Сондай-ақ банкті тиімді басқару⁵ (EFFECTIVENESS) кірістілікті айқындайтын негізгі факторлардың бірі болып табылатындығын атап өткен жөн. Сондықтан *банктердің операциялық шығыстарын оңтайландыруға ерекше назар аудару қажет.*

Әрбір банкке тән жеке факторлармен қатар экономиканың өсу қарқынның макроэкономикалық көрсеткіштері (GDP GROWTH) және кредиттердің ЖІӨ-ге қатысты өзгеруі⁶ сондай-ақ кірістілікке оң және елеулі әсер етеді. Бұл *тәуекелдерді барабар-бағалау кезінде кредиттеудің рөлін күшейту жолымен экономиканы монеталандырудың өсуі банктердің тиімділігін арттыратындығын* көрсетеді.

1-кесте

Банктердің табыстылығын бағалау моделінің нәтижелері

	I ерекше нұсқаулық		II ерекше нұсқаулық		III ерекше нұсқаулық	
	<i>coefficient</i>	<i>t-stat</i>	<i>coefficient</i>	<i>t-stat</i>	<i>coefficient</i>	<i>t-stat</i>
Constant	0,0102	1,9530	0,0183***	4,3793	0,0138***	4,2383
Size	0,0027	1,3084	0,0030	1,2932	0,0022	1,0651
Market Share (Lag 1)	0,0016***	8,1880	0,0016***	8,3668	0,0017***	9,8225
Herfindahl	0,0169***	2,6344	0,0169***	2,6784	0,0158***	2,8135
Credit Risk	- 0,0771***	- 3,8708	- 0,0776***	- 3,9239	- 0,0684***	- 3,4224
Household Loans	0,0005	1,1658	0,0006	1,5485		
Liquidity	0,0038	0,8210	0,0071	1,4984	0,0001	0,0141
Leverage	0,0012**	2,1900	0,0011**	1,9986	0,0014***	2,9100
Deposit Financing	0,0088**	2,3295				
Foreign Liabilities			- 0,0079*	- 1,9219		
Diversification	0,0002***	3,4745	0,0002***	3,0678	0,0002**	2,3161
Effectiveness	- 0,0339***	- 4,0282	- 0,0331***	- 3,9199	- 0,0279***	- 3,4854
GDP growth					0,1613**	2,5483
Inflation					- 0,0022	- 0,5187
R ²	24,39%		24,21%		20,26%	
Adjusted R ²	19,70%		19,52%		16,42%	
Log likelihood	1 822		1 822		2 271	
F-statistic	5,2063		5,1575		5,2746	
DW statistic	2,0135		2,0157		2,0384	
Panel observations	721		721		915	
Cross-sections	33		33		33	
Periods	25		25		32	

Ескерту: *** - 1%-дық маңыздылық деңгейі; ** - 5%-дық маңыздылық деңгейі; * - 10%-дық маңыздылық деңгейі
Дереккөзі: ҚРҰБ

Ірі банктерді іріктеу үшін кірістілік факторларын талдау жеке жүргізілді⁷. Бұл ерекше нұсқамада кредит тәуекелі деңгейінің факторлары, капиталдың міндеттемелерге арақатынасы факторы, сондай-ақ банкті тиімді басқару факторы тұрақты әсерін сақтап қалды. Алайда, алдыңғы іріктеу үшін алынған нәтижелерге қарағанда, несие портфелінің шоғырлануы және кіріс көздерін әртараптандыру факторлары өзінің маңыздылығын жоғалтты. Маңыздылықтың азаюы сондай-ақ макроэкономикалық көрсеткіштер бойынша

⁵ Басқару тиімділігі факторы операциялық шығыстардың банктің кірістеріне арақатынасы арқылы жуықтатылған және тиісінше банктердің кірістілігімен теріс тәуелділікті болжайды

⁶ Кредиттердің ЖІӨ-ге қатысты өзгеру факторын қамтитын модельдің ерекше нұсқамасы 1-кестеде көрсетілмеген. Бұл факторды 3-ерекше нұсқамаға қосу осы фактордың ЖІӨ-нің өсу факторымен салыстырғанда жоғары кросс-өзара қатыстылығына байланысты мүмкін болған жоқ.

байқалды, бұл ірі қаржы институттарының макроэкономикалық өзгерістерге анағұрлым төзімді екендігін көрсетеді.

Ұсынылған факторларды талдау кірістіліктің бұдан әрі арттыруына және банк жүйесінің орнықтылығына ықпал ететін салаларды көрсетеді. Алайда, пайданы өсіру бойынша мақсатты көздей отырып, сондай-ақ кірістілік пен банк қабылдайтын тиісті тәуекелдер арасындағы теңгерімділікті сақтау қажеттілігін ескеру қажет.

⁷ Бұл іріктеу 2013 жылғы 30 маусымдағы жағдай бойынша жиынтық активтері Қазақстанның бүкіл банк жүйесінің жиынтық активтерінің кемінде 3% құрайтын екінші деңгейдегі банктерді қамтиды. Осылайша, бұл іріктеуге мына банктер енгізілді: «Қазкоммерцбанк» АҚ, «Қазақстан Халық Банкі» АҚ, «Банк ЦентрКредит» АҚ, «АТФ Банк» АҚ, «KaspiBank» АҚ, «Еуразия Банкі» АҚ, «Цеснабанк» АҚ, «Сбербанк» АҚ ЕБ.

Бірыңғай белгілері бар банктерді топтастыру 2013 жылы банк жүйесін дамытудағы жалпы заңдылықтарды бөлуге, банктер қабылдайтын ұқсас сипаттамалары бар тәуекелдер профилін көрсетуге мүмкіндік береді²⁸.

ROA жоғары мәнімен және жұмыс істемейтін қарыздарының төмен мәнімен сипатталатын «көшбасшы» банктер тобы активтер өсуінің елеулі, бірақ аса жоғары емес көрсеткіштерін көрсетеді. Олардың несие портфелі банктердің басқа топтарына қарағанда тез өседі, бұл ретте бес ірі кредиттеу салаларында шоғырлану ең жоғарылардың бірі болып табылады. Активтерінің жақсы сапасына байланысты банктердің бұл тобының провизиялар мен несие портфелінің ең төмен арақатынасы бар, сондай-ақ оның жеткіліктілігі бойынша белгіленген ең төменгі талаптардан асатын артық капиталды анағұрлым аз деңгейде қалыптастырады. «Көшбасшы» банктер салымдарды (олардың және активтердің арасындағы арақатынас 70% асады, ал қалған үш топта – 70% кем) тарту есебінен белсенді операцияларды анағұрлым көп қаржыландырады.

«Аутсайдер» банктер тобы белсенділіктің ағымдағы деңгейін қолдауға бағытталған, осыған байланысты активтер мен несие портфелінің өсуі іс жүзінде байқалмайды. Активтерінің төмен сапасына байланысты банктердің бұл тобы провизиялар мен несие портфелінің анағұрлым үлкен арақатынасын қолдауға мәжбүр. Оған қоса, бұл фактор, мүмкін депозиторлар үшін тартымдылық тұрғысынан маңызды теріс рөл атқарады, осыған байланысты банктердің осы тобы салымдарының міндеттемелерге, сол сияқты активтерге (65% кем) қатынасы ең аз болып табылады.

Банктердің екі аралық «үміткер» және «агрессор» топтарының ең төменгі қажетті мәндер бойынша анағұрлым көп капиталы бар, бірақ бұл ретте топтардың басқа көрсеткіштерінің елеулі айырмашылығы бар. «Агрессор» банктер тобы банктердің басқа топтарына қарағанда несие портфелінің өсуінен асатын активтердің ең жоғары өсуімен сипатталады және бұл ретте жоғары өтімді активтердің елеулі үлесі есебінен одан әрі өсу үшін әлеуетін сақтайды. Несие портфелі өсуінің өте жоғары еместігіне қарамастан, бес ірі кредиттеу салаларының үлесі банктердің басқа топтарымен салыстырғанда анағұрлым көп болып табылады, сол сияқты міндеттемелер құрылымында салымдарының ең жоғары үлесі бар.

²⁸ Талдау үшін критерийлердің үш жұбы пайдаланылды:

- несие портфелінің кірістілігі (ROA) және сапасы (жұмыс істемейтін қарыздар үлесі);
- кірістілік (ROA) және кредиттік белсенділік (несие портфелінің өсуі);
- кредиттік белсенділік (несие портфелінің өсуі) және несие портфелінің кірістілігі (жұмыс істемейтін қарыздар үлесі).

Банктер өздерінің көрсеткіштерінің жеке мәні медиана мәнінен асатындығына («жоғары деңгей»), не тең немесе медианадан төмен («төмен деңгей») болуына қарай әртүрлі топтарға жатқызылды. Нәтижесінде критерийлердің әр жұбы бойынша банктердің 4 тобы бөлінді – «көшбасшы», «үміткер», «агрессор» және «аутсайдер».

Көрсеткіштердің топтық мәндерін есептеу орташа алынған мәнді табу жолымен жүргізілді, бұл ретте бір топқа жататын банктердің жеке сипаттамасы айтарлықтай өзгеше болуы мүмкін.

«Үміткер» банктер тобының жоғары өтімді активтерінің ең аз үлесі бар, бұл банктердің басқа топтарына қарағанда осы банктер тартатын қаражатты «пайдаға асырудың» анағұрлым жоғары деңгейі туралы айтуға мүмкіндік береді. Бұл ретте шетел валютасында міндеттемелерді тарту есебінен белсенді активтерді белсенді қаржыландырады (3.1.1.1-кесте).

3.1.1.1-кесте

Банктер топтарының несиелік портфелінің кірістілігі мен сапасының көрсеткіштеріне қатысты сипаттамалары

		ROA			
		Жоғары деңгей	Төменгі деңгей		
NPL	Жоғары деңгей	«Үміткерлер»			
		Активтердің өсуі	7,80%	Активтердің өсуі	0,40%
		Несие портфелінің өсуі	13,10%	Несие портфелінің өсуі	0,60%
		Бес ірі саласы	74,70%	Бес ірі саласы	77,90%
		Провизиялар / несиелік портфелі	25,90%	Провизиялар / несиелік портфелі	32,50%
	Өтімділігі жоғары активтердің үлесі	14,80%	Өтімділігі жоғары активтердің үлесі	15,90%	
	Міндеттемелердің көлеміндегі салымдар	77,70%	Міндеттемелердің көлеміндегі салымдар	71,90%	
	Шетел валютасындағы міндеттемелер	48,60%	Шетел валютасындағы міндеттемелер	34,50%	
	Капиталдың шектен тыс көп болуы	0,439	Капиталдың шектен тыс көп болуы	0,364	
	<i>Активтерінің үлесі банк жүйесінің жиынтық активтерінің 49,3% құрайтын 7 банк</i>		<i>Активтерінің үлесі банк жүйесінің жиынтық активтерінің 24,5% құрайтын 10 банк</i>		
Төменгі деңгей	«Көшбасшылар»		«Агрессорлар»		
	Активтердің өсуі	38,00%	Активтердің өсуі	47,70%	
	Несие портфелінің өсуі	38,80%	Несие портфелінің өсуі	32,00%	
	Бес ірі саласы	81,40%	Бес ірі саласы	85,40%	
	Провизиялар / несиелік портфелі	3,90%	Провизиялар / несиелік портфелі	6,90%	
Өтімділігі жоғары активтердің үлесі	18,80%	Өтімділігі жоғары активтердің үлесі	39,60%		
Міндеттемелердің көлеміндегі салымдар	81,00%	Міндеттемелердің көлеміндегі салымдар	82,20%		
Шетел валютасындағы міндеттемелер	38,10%	Шетел валютасындағы міндеттемелер	32,10%		
Капиталдың шектен тыс көп болуы	0,342	Капиталдың шектен тыс көп болуы	0,511		
<i>Активтерінің үлесі банк жүйесінің жиынтық активтерінің 21,1% құрайтын 10 банк</i>		<i>Активтерінің үлесі банк жүйесінің жиынтық активтерінің 5,1% құрайтын 8 банк</i>			

Дереккөзі: ҚРҰБ

Жоғары ROA және несиелік портфелінің жоғары өсімі бар «көшбасшы» банктер тобы жоғары өтімді активтердің үлесі және артық капиталдың көлемі бойынша ең төменгі мәндерді қоспағанда, басқа көрсеткіштер бойынша жақсы болып табылмайды. Бұл топта бес ірі кредиттеу салаларында ең жоғары шоғырланулар, сондай-ақ жұмыс істемейтін қарыздардың жеткілікті түрде төмен үлесі және провизиялардың несиелік портфеліне төмен арақатынасы бар.

«Аутсайдер» банктер тобының ROA және несиелік портфелі өсуінің төмен көрсеткіштері жұмыс істемейтін қарыздардың жоғары үлесіне және тиісінше, провизиялар көлемінің несиелік портфеліне жоғары қатынасына (бір мезгілде несиелік портфелінің сапасы бойынша аутсайдерлер) байланысты. Оған қоса, бұл топ 2013 жылы активтердің теріс серпініне ие болды. Сондай-ақ «аутсайдер» банктер тобы шетел валютасымен міндеттемелердің және міндеттемелер құрылымындағы салымдарының төмен үлесімен сипатталады (3.1.1.2-кесте).

3.1.1.2-кесте

Банктер топтарының несие портфелінің кірістілігі мен өсуінің көрсеткіштеріне қатысты сипаттамалары

		ROA			
		Жоғары деңгей	Төменгі деңгей		
Несие портфелінің өсуі	Төменгі деңгей	«Үміткерлер»			
		Активтердің өсуі	3,30%	Активтердің өсуі	-0,30%
		Жұмыс істемейтін қарыздар	28,10%	Жұмыс істемейтін қарыздар	32,40%
		Бес ірі саласы	70,90%	Бес ірі саласы	77,80%
		Провизиялар / несие портфелі	27,30%	Провизиялар / несие портфелі	32,70%
	Өтімділігі жоғары активтердің үлесі	17,10%	Өтімділігі жоғары активтердің үлесі	19,60%	
	Міндеттемелердің көлеміндегі салымдар	79,50%	Міндеттемелердің көлеміндегі салымдар	72,00%	
	Шетел валютасындағы міндеттемелер	50,20%	Шетел валютасындағы міндеттемелер	35,10%	
	Капиталдың шектен тыс көп болуы	0,453	Капиталдың шектен тыс көп болуы	0,393	
	<i>Активтерінің үлесі банк жүйесінің жиынтық активтерінің 44,6% құрайтын 6 банк</i>		<i>Активтерінің үлесі банк жүйесінің жиынтық активтерінің 25,7% құрайтын 12 банк</i>		
Жоғары деңгей	«Көшбасшылар»		«Агрессорлар»		
	Активтердің өсуі	44,40%	Активтердің өсуі	87,40%	
	Жұмыс істемейтін қарыздар	5,20%	Жұмыс істемейтін қарыздар	3,70%	
	Бес ірі саласы	86,40%	Бес ірі саласы	86,70%	
	Провизиялар / несие портфелі	6,90%	Провизиялар / несие портфелі	4,00%	
	Өтімділігі жоғары активтердің үлесі	13,90%	Өтімділігі жоғары активтердің үлесі	22,20%	
	Міндеттемелердің көлеміндегі салымдар	77,30%	Міндеттемелердің көлеміндегі салымдар	84,20%	
	Шетел валютасындағы міндеттемелер	36,80%	Шетел валютасындағы міндеттемелер	35,30%	
	Капиталдың шектен тыс көп болуы	0,33	Капиталдың шектен тыс көп болуы	0,535	
	<i>Активтерінің үлесі банк жүйесінің жиынтық активтерінің 25,8% құрайтын 11 банк</i>		<i>Активтерінің үлесі банк жүйесінің жиынтық активтерінің 3,9% құрайтын 6 банк</i>		

Дереккөзі: ҚРҰБ

Несие портфелінің серпіні және жұмыс істемейтін қарыздардың үлесі бойынша топта екі аралық «агрессор» және «үміткер» тобының банктері анағұрлым қызығушылық тудырады, өйткені банктердің осы топтары көрсеткіштерінің мәні экстремалды жоғары немесе төмен (3.1.1.3-кесте).

3.1.1.3-кесте

Банктер топтарының несие портфелінің өсуіне және оның сапасына қатысты сипаттамалары

		Несие портфелінің өсуі			
		Жоғары деңгей	Төменгі деңгей		
NPL	Жоғары деңгей	«Агрессорлар»			
		Активтердің өсуі	44,30%	Активтердің өсуі	1,90%
		Бес ірі саласы	98,40%	Бес ірі саласы	73,10%
		Провизиялар / несие портфелі	13,20%	Провизиялар / несие портфелі	29,80%
		Өтімділігі жоғары активтердің үлесі	14,30%	Өтімділігі жоғары активтердің үлесі	15,20%
	Міндеттемелердің көлеміндегі салымдар	77,10%	Міндеттемелердің көлеміндегі салымдар	76,10%	
	Шетел валютасындағы міндеттемелер	28,40%	Шетел валютасындағы міндеттемелер	46,50%	
	ROA	6,26%	ROA	1,66%	
	Капиталдың шектен тыс көп болуы	0,483	Капиталдың шектен тыс көп болуы	0,38	
	<i>Активтерінің үлесі банк жүйесінің жиынтық активтерінің 7,8% құрайтын 4 банк</i>		<i>Активтерінің үлесі банк жүйесінің жиынтық активтерінің 66,0% құрайтын 13 банк</i>		
Төменгі деңгей	«Көшбасшылар»		«Үміткерлер»		
	Активтердің өсуі	50,60%	Активтердің өсуі	2,70%	
	Бес ірі саласы	81,70%	Бес ірі саласы	85,80%	
	Провизиялар / несие портфелі	3,90%	Провизиялар / несие портфелі	9,00%	
	Өтімділігі жоғары активтердің үлесі	15,30%	Өтімділігі жоғары активтердің үлесі	61,20%	
	Міндеттемелердің көлеміндегі салымдар	82,30%	Міндеттемелердің көлеміндегі салымдар	93,30%	
	Шетел валютасындағы міндеттемелер	29,10%	Шетел валютасындағы міндеттемелер	49,50%	
	ROA	2,63%	ROA	2,23%	
	Капиталдың шектен тыс көп болуы	0,341	Капиталдың шектен тыс көп болуы	0,624	
	<i>Активтерінің үлесі банк жүйесінің жиынтық активтерінің 21,9% құрайтын 13 банк</i>		<i>Активтерінің үлесі банк жүйесінің жиынтық активтерінің 4,3% құрайтын 5 банк</i>		

Дереккөзі: ҚРҰБ

«Агрессор» банктер тобының іс жүзінде толық шоғырланған несиелік портфелі бар, жоғары өтімді активтердің үлесін ең төменгі деңгейде ұстайды, қорландыруды шетел валютасымен ең аз деңгейде тартады және көбіне салымдарға балама қаржыландыру балама көздерін пайдаланады. Мұның барлығы жиынтықта банктердің басқа топтарының осындай көрсеткіштерінен бірнеше есе асатын ROA анағұрлым көп мәнін қамтамасыз етуге мүмкіндік береді.

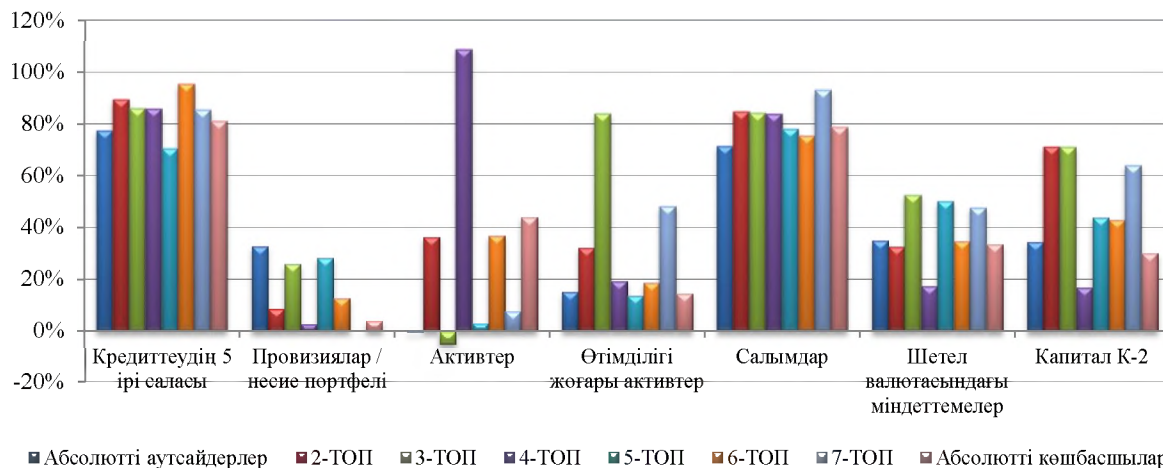
«Үміткер» банктер тобы іс жүзінде кредит қызметін жүзеге асырмайды, өйткені активтерінің 2/3 жуығы жоғары өтімді құралдарға орналастырылған, ал тартылған салымдар іс жүзінде қызметті қорландырудың (қазынашылық банктер) жалғыз көзі болып табылады.

«Үміткер» банктер тобы активтердің өсуінің теріс қарқынын көрсететін жалғыз топ болып табылады. Бұл ретте активтердің жартысы жоғары өтімді қаржы құралдарына орналастырылған, ал тартылған салымдар іс жүзінде қызметті қорландырудың (қазынашы банктер) жалғыз көзі болып табылады.

Оған қоса, тиісінше бір мезгілде ең жақсы және ең жаман нәтижелерімен үш көрсеткіштер - кірістілік (пайыздық маржа), кредиттік белсенділік (несиелік портфелінің өсуі) және несиелік портфелінің сапасы (жұмыс істемейтін қарыздардың үлесі) бойынша «абсолютті көшбасшы» және «абсолютті аутсайдер» банк топтары бөлінді (3.1.1.12-график).

3.1.1.12-график

Банктер топтарының сипаттамалары

Ескерту:

Абсолютті аутсайдерлер – пайыздық маржаның және несиелік портфелі өсуінің төмен мәндері (медиадан төмен) және жұмыс істемейтін қарыздардың жоғары деңгейі (медиадан жоғары) бар банктер. Оларға банк жүйесінің жалпы активтерінің 23,8% активтері үлесі бар 8 банк жатады

2-топ – пайыздық маржаның төмен мәні және несиелік портфелі мен жұмыс істемейтін қарыздардың жоғары көрсеткіштері бар банктер (активтер үлесінің 0,8% бар 3 банк)

3-топ – пайыздық маржаның, несиелік портфелі мен жұмыс істемейтін қарыздар өсуінің төмен мәндері бар банктер (активтер үлесінің 1,6% бар 3 банк)

4-топ – пайыздық маржаның және жұмыс істемейтін қарыздардың төмен мәндері және несиелік портфелінің жоғары өсуі бар банктер (активтер үлесінің 3,1% бар 3 банк)

5-топ – пайыздық маржаның және жұмыс істемейтін қарыздардың жоғары мәндері және несиелік портфелі өсуінің төмен көрсеткіштері бар банктер (активтер үлесінің 40,8% бар 4 банк)

6-топ – пайыздық маржаның, жұмыс істемейтін қарыздардың және несиелік портфелі өсуінің жоғары мәндері бар банктер (активтер үлесінің 8,5% бар 3 банк)

7-топ – пайыздық маржаның жоғары мәндері және жұмыс істемейтін қарыздардың және несиелік портфелі өсуінің төмен көрсеткіштері бар банктер (активтер үлесінің 2,8% бар 2 банк)

Абсолютті көшбасшылар – пайыздық маржаның және несиелік портфелі өсуінің жоғары мәндері және жұмыс істемейтін қарыздардың төмен көрсеткіштері бар банктер (активтер үлесінің 18,7% бар 9 банк)

Дереккөзі: ҚРҰБ

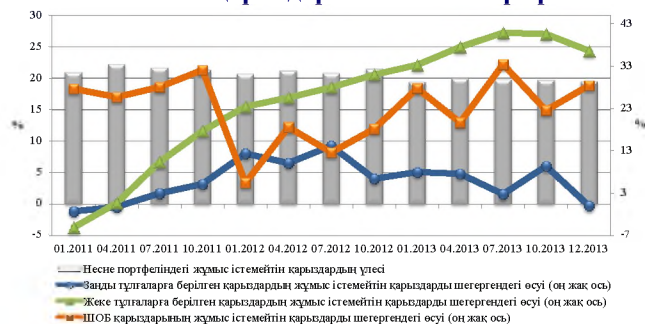
«Абсолютті көшбасшы» банктер барлық көрсеткіштер бойынша жақсы банктер болып саналмайды, ал ең жоғары нәтижелерге қол жеткізу олардың жоғары тиімділігінің міндетті талабы болып табылмайды. Осындай тұжырым, банктердің бұл тобының активтердің төмен сапасы салдары ретінде провизиялар мен несиелік портфелі арасында ең

жоғары арақатынасының және міндеттемелер құрылымында салымдарының ең аз үлесінің болуын қоспағанда, «абсолютті аутсайдер» банктерге де тән.

3.1.2 Кредит тәуекелі

Жұмыс істемейтін қарыздардың өсу қарқыны кредиттеудің барлық бағыттары бойынша өсті, алайда тұтынушылық кредиттерді белсенді беру нәтижесінде

3.1.2.1-график
Институционалдық бірліктер бойынша жұмыс істемейтін қарыздар және несие портфелі

Ескерту: «БТА Банк» АҚ-ын қоспағанда
Дереккөзі: ҚРҰБ

банктердің несие портфелі құрылымындағы жұмыс істемейтін қарыздардың үлесі іс жүзінде бұрынғы деңгейде сақталып қалды.

Жұмыс істемейтін қарыздар өсімінің 2012 жылғы 7,4%-дан 2013 жылғы 14,8%-ға дейін ұлғаюына қарамастан, олардың банктердің жиынтық несие портфелі құрылымындағы шоғырлану деңгейі іс жүзінде өзгерген жоқ: 2012 жылы - 19,4% , 2013 жылы - 19,5% («БТА Банк» АҚ-ты есепке алмағанда) (3.1.2.1-график).

Бұған негізінен тұтынушылық кредиттеу сегментіндегі банктердің жоғары кредиттік белсенділігі ықпал етті: тұтынушылық қарыздардың өсімі 2013 жылы 55,0%-ды құрады, ал экономиканың қалған секторларының субъектілеріне берілген қарыздардың өсімі 10,1%-ға тең болды.

Жұмыс істемейтін қарыздар өсімінің ұлғаюы кредиттеудің барлық бағыттары бойынша байқалды (3.1.2.2-3.1.2.3-графиктер). Алайда егер жеке тұлғалар мен ШОБ-ты кредиттеуді ұлғайту осы секторлар бойынша жұмыс істемейтін қарыздардың өсуін өтеген болса (3.1.2.4-график), заңды тұлғалардың портфелі бойынша жұмыс істемейтін қарыздар өсімінің 7,5%-дан 9,8%-ға дейін өсуі банктердің корпоративтік бизнес секторында кредиттік белсенділігінің 7,9%-дан 1,9%-ға дейін баяулауы аясында болды. Осыған қоса корпоративтік секторға 2006 жылдан бастап 2008 жылды қоса алғанда шетел валютасында берілген жұмыс істемейтін қарыздардың тарихи жинақталған деңгейі (5-бокс) банктердің жиынтық несие портфелі тәуекелінің құрылымын жақсартуды тежейтін негізгі фактор болып қалады.

3.1.2.2 -график

Жұмыс істемейтін қарыздардың динамикасы

Ескерту: «БТА Банк» АҚ-ын қоспағанда
Дереккөзі: ҚРҰБ

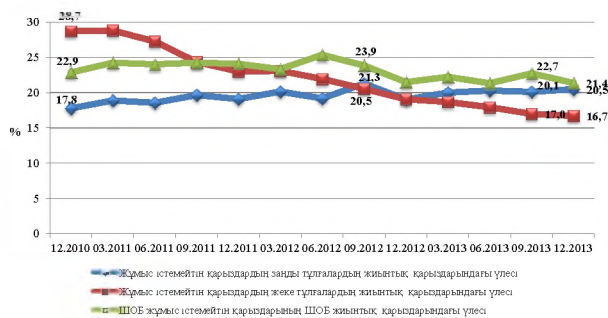
3.1.2.3 -график

Жұмыс істемейтін қарыздар көлемінің кезеңдегі өзгеруі (жылдық көрсетумен жинақталған жиынтығына)

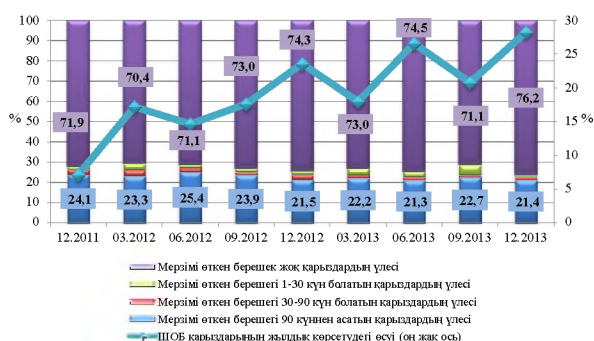
Ескерту: «БТА Банк» АҚ-ын қоспағанда
Дереккөзі: ҚРҰБ

3.1.2.4-график
Жұмыс істемейтін қарыздардың кредиттеу бағыттары бойынша жиынтық қарыздардағы үлесі

Ескерту: «БТА Банк» АҚ-ын қоспағанда
Дереккөзі: ҚРҰБ

3.1.2.5-график
ШОБ портфелі сапасының құрылымы

Ескерту: «БТА Банк» АҚ-ын қоспағанда
Дереккөзі: ҚРҰБ

3.1.2.6-график
25 ірі қарыз алушылардың қарыздары

Ескерту: 5-санаттағы күмәнді және үмітсіз қарыздарға жатқызылған қарыздар бойынша ақпарат 2013 жылғы 1 шілдеге дейін қолданылған жіктеу қағидаларына сәйкес келтірілді
Дереккөзі: ҚРҰБ

дейін банктердің 2013 жылғы 1 қыркүйектегі жағдайдағы болжамдық бағалары бойынша баланса қалпына келтіру жөніндегі кредиттердің жоспарланған сомасы жиынтық несие портфелінің 6,1%-ы мөлшерінде бағаланды. Тиісінше, банктердің бұрын есептен шығарылған қарыздарды баланса қалпына келтіруінен ықтимал әсерді назарға ала отырып, жұмыс істемейтін қарыздардың үлес салмағы 33,5%-ға дейін («БТА Банк» АҚ-ты есепке алмағанда - 21,4%) ұлғаяды (3.1.2.7-график). 2013 жылдың нәтижелері бойынша «БТА Банк» АҚ-ты қоспағанда, жүйе бойынша қалпына келтіру көлемі шамалы болды

Несие портфелі құрылымының кейбір жақсаруы ШОБ портфелі бойынша байқалды (3.1.2.5-график). ШОБ-ты кредиттеуді өсіру мерзімі өткен берешегі бар қарыздар үлесінің азаюына және кредит тәуекелінің ШОБ-тың портфелінде шоғырлануының төмендеуіне ықпал етті. Алайда ШОБ-тың жұмыс істемейтін қарыздары қарқынының 2012 жылғы 10,3%-дан 2013 жылғы 27,5%-ға дейін артуы осы сектордың құрылымдық әлсіздігін растайды.

Ірі қарыздарды берумен байланысты шоғырлану тәуекелдері шамалы төмендеді: 25 ірі қарыз алушылар қарыздарының үлесі 2012 жылғы 1 шілдедегі 36%-дан 2013 жылғы 1 шілдедегі 33,9%-ға дейін азайды (3.1.2.6-график).

Алайда кредит тәуекелі тұрғысынан ірі қарыз алушыларға бұрынғысынша сапасы жақсармайтын проблемалық қарыздардың (бұрын 5-санаттағы күмәнді және үмітсіз санаттарға жатқызылғандар) 1/3 тиесілі.

Сондай-ақ, 2013 жылдың нәтижелері бойынша ХҚЕС сақтау мақсатында 2013 жылдың 1 желтоқсанынан бастап «шығынға есептен шығарылған борыштар» 7130 шотын алып тастау жөніндегі реттеуіш шараларды енгізуге байланысты жиынтық кредит портфеліндегі жұмыс істемейтін қарыздар үлесінің кейбір артуы күтілді. ХҚЕС талаптарына сәйкес баланстан туынды құралдарды есептен шығару олардың активті тану критерийлеріне сәйкес келмеуі жағдайында ғана мүмкін болады. Алайда іс жүзінде банктер осы шотта есептен шығару критерийлеріне сәйкес келетін қарыздарды ғана емес, сол сияқты актив ретінде тану критерийлеріне сәйкес келетін қарыздарды да көрсеткен. Бұл шараны енгізу бұдан әрі тәуекелдің нақты мөлшерін бағалау кезінде бұрын ескерілмеген жұмыс істемейтін қарыздардың толық көлемін бағалауға мүмкіндік береді. Осы шараны енгізгенге

3.1.2.7-график

Реттеуші өзгерістерді жұмыс істемейтін қарыздардың деңгейіне қатысты бағалау

Дереккөзі: ЕДБ, ҚРҰБ есептері

есептен шығаруға есептен шығару (кешіру), үшінші тұлғалардың сатуы кезінде құрылған провизиялар мөлшерін төмендетуден түскен кірістерді тануды талап ететін және жалпы алғанда ең жақсы әлемдік практикаға сәйкес келетін жұмыс істемейтін қарыздардан банктердің балансын «тазартудың» қолданыстағы тетіктерін пайдалануды ынталандырмайтын салық заңнамасы кедергі жасайды (6-бокс).

Кредиттік портфельдің салалық құрылымы бойынша кредит тәуекелінің шоғырлануы позициясынан жұмыс істемейтін қарыздардың жоғары үлесі бұрынғысына құрылыста, саудада, өңдеу өнеркәсібінде байқалды.

2013 жылғы 31 желтоқсандағы жағдай бойынша құрылыс және сауда секторларының жұмыс істемейтін қарыздары салымының шамалы азаюы, өңдеу өнеркәсібінің жұмыс істемейтін қарыздары салымының кейбір ұлғаюы, сондай-ақ қызметтер секторы салымының жұмыс істемейтін портфельге кейбір ұлғаюы байқалды (3.1.2.8-график).

3.1.2.8-график

Жұмыс істемейтін қарыздардың экономиканың салалары бойынша 2012ж.31.12 үлесі

Жұмыс істемейтін қарыздардың экономиканың салалары бойынша 2013ж.31.12 үлесі

Ескерту: «БТА Банк» АҚ-ын қоспағанда, жұмыс істемейтін қарыздар үлесінің құрылымын есептеу әрбір саланың жиынтық несиелік портфеліндегі үлес салмағы ескеріле отырып мынадай формула бойынша жүргізілді:

$$\text{Салым}_i - \text{саланың} = \frac{\text{жұмыс істемейтін қарыздар}_{\text{саланың}}}{\text{кредиттік портфель}_{\text{саланың}}} \cdot \frac{\text{кредиттік портфель}_{\text{саланың}}}{\text{жиынтық кредиттік портфель}}$$

* тұтынушылық кредиттер бойынша деректер қорытынды айналымдар ескеріле отырып берілген, бұл ретте тұтынушылық қарыздар бойынша ақпарат реттеуші есептіліктің өзгеруіне байланысты кредиттік карталар бойынша жұмыс істемейтін қарыздар қосылмай берілді

Дереккөзі: ҚРҰБ

Банктердің проблемалық қарыздарының құрылымы және винтаждық бөлінуі

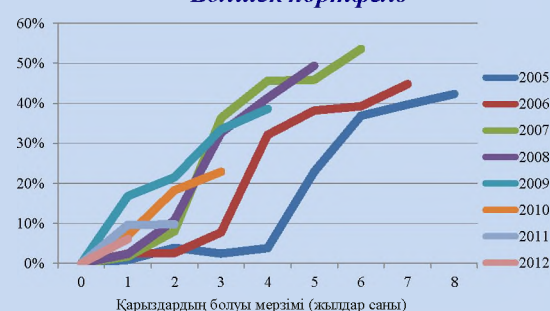
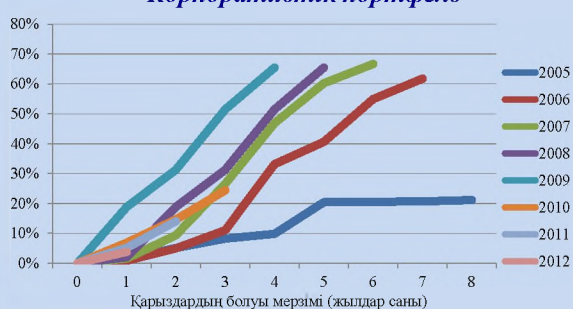
1-график
Банктердің жиынтық кредиттік портфельінің проблемалық қарыздарының 2012 ж. аяғындағы, берілген күн бойынша құрылымы

Дереккөзі: ҚРҰБ

2012 жылдың аяғындағы жағдай бойынша банктердің проблемалық қарыздарының құрылымын талдай келе (1-график) кредиттік портфельдің жұмыс істемейтін бөлігінің 68% 2006 жылдан бастап 2008 жылға дейін берілген қарыздарға (бұдан әрі – «Бұрынғы проблемалық қарыздар») тиесілі екенін атап көрсетуге болады. Бұл ретте 2006 жылдан бастап 2008-жылға дейін берілген қарыздар құрылымында *проблемалық қарыздарының* үлесі 62% құрайды, ал 2009 жылдан бастап 2012 жылға дейінгі кезеңде берілген *проблемалық қарыздардың* (бұдан әрі – «Жаңа проблемалық қарыздар») үлесі небәрі 12,5%-ға ғана тең. Осыған орай, проблемалық қарыздардың жинақталған жоғары деңгейі банктердің өздерінің бұрынғы қарыздарын айтарлықтай жақсартпауының және жеткілікті деңгейде шығынға жазбауының салдары болып табылады. Жалпы алғанда, «бұрынғы проблемалық қарыздардың» 77% корпоративтік қарыздарға тиесілі, мұнда негізгі салалық үлесі құрылыс және сауда салаларына тиесілі, олардың үлесі 54% құрайды. Оның үстіне, «бұрынғы проблемалық қарыздардың» 58% шетел валютасымен берілген қарыздардан тұрады, оның ішінде 62,5% жуығы корпоративтік сектордың үлесіне тиесілі. «Жаңа проблемалық қарыздардың» 48%-ы шетел валютасында номинирленген, оның 97%-нан артығы корпоративтік секторға тиесілі. 2009 жылға дейін шетел валютасында берілген қарыздардың жоғары үлесі проблемалық қарыздардың күрт өсуі факторларының бірі болды, бұл банктердің кредиттік портфельінің проблемалық қарыздарын винтаждық бөлу графиктерінде анық көрсетілген (2-график).

2-график
Банктердің кредиттік портфельінің проблемалық қарыздарын винтаждық бөлу (жылдар саны)
Корпоративтік портфель   *Бөлшек портфель*

Дереккөзі: ҚРҰБ

Банктердің кредиттік портфельін винтаждық талдау 2009 жылға дейін берілген қарыздардың құрылымында сапаның төмендеуі 2009 жылға келетінін көрсетеді, бұл жыл басында жүргізілген теңгенің девальвациясына байланысты. Бұны проблемалық қарыздардың ұлғаю жылдамдығының бірдей болуы дәлелдейді.

2010 жылдан бергі кезеңдегі банктер саясатының біршама күшейтілуі, сондай-ақ қарыз алушылардың қаржылық жағдайының жақсаруы, тұтастай алғанда, жаңа қарыздардың сапасына оң әсерін тигізді. Мәселен, корпоративтік портфельдің 2009 жылы берілген проблемалық қарыздардың үлесі бірінші жылы 9,3% құрады, ал 2012 жылы берілген проблемалық қарыздардың үлесі небәрі 3,7% болды, оның 45%-ы сауда салаларына тиесілі. Бөлшек портфельінің 2012 жылы берілген проблемалық қарыздарының

үлесі жылдың аяғында 6,1% болды.

Оның үстіне, банктердің бөлшек портфелінің ең проблемалы бөлігі деп ипотекалық кредиттеуді атап көрсеткен жөн. Банктердің бөлшек портфеліндегі салыстырмалы төмен үлесіне қарамастан, ипотекалық қарыздар бойынша проблемалық қарыздардың орташа көрсеткіші 2010 жылдан бастап бірінші жылы ішінде 18-ден 22%-ға дейін құбылып отырды, ал тұтынушылық қарыздар бойынша проблемалық қарыздардың орташа мәнделері бірінші жылы ішінде 1,7%-дан 7%-ға дейінгі диапазонда құбылды.

Ескерту:

1) Есептер кредиттік тіркелім негізінде жасалған және оған карточкалық шоттар бойынша қарыздар мен «БТА Банк» АҚ берген қарыздар кірмейді.

2) Проблемалық қарыздар деп 01.07.2013ж. дейін қолданыста болған жіктеу қағидаларына сәйкес 5 күмәнді және үмітсіз санаттардағы қарыздар түсініледі.

3) Талдауға банктердің қолданыстағы кредиттік талаптар портфелі жатқызылады.

6-бокс

Жұмыс істемейтін қарыздарды басқару стратегиясы

Қазіргі кезде жаһандық ауқымда және жеке мемлекет шеңберінде қаржы жүйесінің тұрақты жұмыс істеуін қамтамасыз етуде маңызды проблемалардың бірі банктердің балансын жұмыс істемейтін активтерден тазартуға арналған тиімді шаралар әзірлеу және пайдалану болып табылады.

Жұмыс істемейтін активтер проблемасын шешудегі халықаралық тәжірибені шолу көптеген жағдайда мемлекеттік қатысуы бар активтерді басқару жөніндегі компания (АБК) құрумен байланысты тәсілдер қолданылатынын көрсетті. Банк жүйесінің несиелік портфелінің сапасы мәселелерін шешуде орталықтандырылған тәсілді пайдаланудың мысалы ретінде 1997-1998 жылдардағы азиялық қаржы дағдарысына ұшырғаннан кейін мемлекеттік АБК құрған Индонезия, Малайзия, Корея және Тайландтың тәжірибесі болып табылады.

Корея тәжірибесі. Корея Үкіметі 1997-1998жж. ел экономикасы ұшырған дағдарыстан кейінгі кезеңде нормативтік құқықтық базаны күшейту, мемлекеттік қаржыландырудың рөлін арттыру, сондай-ақ дағдарысқа қарсы басқару жөніндегі жаңа институтын – Кореяның активтерін басқару жөніндегі корпорацияны (КАМСО) құру арқылы қаржылық, сол сияқты корпоративтік секторды қайта құрылымдауда маңызды рөл атқарды. Кореяда жұмыс істемейтін активтер проблемасын шешуде КАМСО енгізген жаңалығы проблемалық активтермен қамтамасыз етілген бағалы қағаздарды (ABS) шығару болып табылады, бұл өз кезегінде проблемалық кредиттер нарығының дамуына ықпал етті және ірі халықаралық инвесторлардың Кореяның проблемалық кредиттер нарығына деген қызығушылығын тудырды. Шетелдік инвесторлардың белсенді қатысуы Кореяның проблемалық активтер нарығында инвестициялауға отандық инвесторлардың тартылуына ықпал етті.

Швейцария тәжірибесі. Банк жүйесінің кредиттік портфелінің сапасымен байланысты проблемаларды реттеудің кеңінен таралған моделі бір банкке немесе банктер тобына арналаған мемлекеттің қатысуы бар орталықтандырылмаған АБК құру болып табылады. Осындай тәсілдің айқын мысалы ретінде UBS Банкінің активтерін сатып алу және басқару үшін құрылған Швейцария Тұрақтандыру Қорының¹ тәжірибесі болып табылады. 38,7 млрд. доллар сомасына активтерді беру Швейцарияның Ұлттық Банкі (90%) және UBS Банк (10%) берген қарыз есебінен 3 траншпен жүзеге асырылды. Активтерді бағалауға АҚШ, Еуропа және Жапонияның тәуелсіз бағалау агенттіктері шақырылды. Берілетін активтердің бастапқы құны 60 млрд. долл. сомасына мәлімделді, бұл ретте жасалған мәміленің нәтижесінде активтер 38,7 млрд. долл. құны бойынша берілді. Швейцария Тұрақтандыру Қоры үшін активтерді басқарудың негізгі мақсаты

¹ Швейцарияның Орталық Банкі 2008 ж. құрған Тұрақтандыру Қоры

Швейцарияның Ұлттық Банкі берген қарызды қайтарып алу және бір мезгілде портфельден түсімдерді ұлғайту болып табылады. Нәтижесінде, 2013 жылғы тамызда Швейцарияның Тұрақтандыру Қоры берілген қарызды толығымен өтеді.

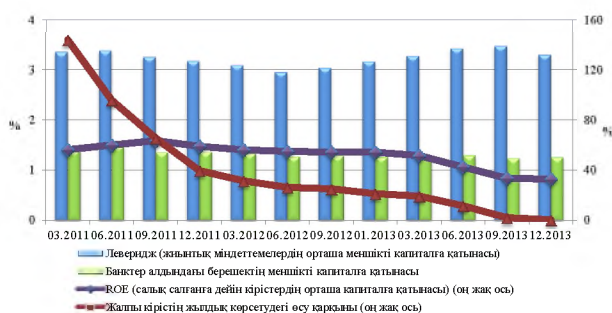
Ресей Федерациясының тәжірибесі. Ресейде банктердің жұмыс істемейтін активтермен жұмыс жүргізудің үш негізгі тетігін атап көрсетуге болады: коллекторлық агенттіктерге беру, үшінші тұлғаларға тікелей сату, және Банктердің ЖИПҚ-ға беру. Банк заңнамасында банк құпиясына қойылатын талаптар көзделген, оған сәйкес қарыз алушы бойынша мәліметтерді үшінші тұлғаларға беру үшін оның келісімі қажет.

Ресей Федерациясының заңнамасына сәйкес банктер ЖИПҚ құруға және жұмыс істемейтін қарыздарды инвестициялық қорлардың екі түріне: ипотекалық қорларға (ипотекамен қамтамасыз етілген қарыздар) және кредиттік қорларға (өзге мүлік кепілімен, кепілгерлік туралы келісіммен немесе банк кепілдігімен қамтамасыз етілген кредиттер үшін) беруге құқылы. Қамтамасыз етілмеген кредиттер және кейіннен кепілмен (ипотекамен) қамтамасыз етілген кредиттер инвестициялық қорға берілмейді. Бұл ретте ипотекалық қорларға беру үшін қарыз мынадай талаптарға сәйкес келуі тиіс: (1) тұрғын үй жылжымайтын мүлікпен қамтамасыз етілуге; (2) кредиттің негізгі сомасы ипотекадағы мүліктің нарықтық құнының 90%-нан аспауға тиіс; (3) ипотекадағы мүлік Ресей Федерациясының аумағында орналасуға тиіс.

проблемалық қарыздарды ЖИПҚ-ға берудің артықшылықтары:

- жұмыс істемейтін қарыз банктің балансында есепке алынбайды;
- пайлар бойынша резервтер құрылмайтындықтан және пайлар нарықтық тәуекелдер есебіне қосылмайтындықтан, сатып алынған пайлар банктің капиталына «қысым» жасамайды;
- банктің инвестициялық пайларының сатылымына ҚҚС салынбайды.

3.1.2.9-график
Корпоративтік сектордың (ірі және орта кәсіпорындар) қаржылық тәуелсіздігі

Ескерту: есепке банктер алдындағы, медиана мәнінен жоғары жалпы міндеттемелердегі міндеттемелер үлесінің мәні бар кәсіпорындар кірді
Дереккөзі: ҚРСА, ҚРҰБ есептері

қорытындысы бойынша осы кәсіпорындардың жиынтық міндеттемелеріндегі банктер алдындағы міндеттемелерінің үлесі 38,2% құрады, міндеттемелер мен меншікті капиталының арақатынасы 3,2 болды, ал ROE өткен жылдың осындай кезеңімен салыстырғанда 21,5 п.т. төмендеп, 32,8% құрады.

Ірі және орта кәсіпорындардың жұмыс істемейтін қарыздарының жоғары деңгейін олардың қаржылық көрсеткіштерінің тұрақсыздығымен түсіндіруге болады. Негізгі қарыз алушы болып табылатын кәсіпорындар тобы²⁹ іскерлік белсенділіктің баяулауы және алынатын жалпы кірістің өсу қарқынының төмендеуі аясында қарыз қаражатынан жоғары тәуелді екенін көрсетеді (3.1.2.9-график). Осы жағымсыз үрдіс оларды өз борыштық міндеттемелері бойынша қызмет көрсету қабілетін төмендетеді және проблемалық берешегінің сапасын қалпына келтіру мүмкіндігін шектейді. 2013 жылдың

²⁹ Жалпы міндеттемелердегі банктер алдындағы берешегінің үлесі медиандық мәндерден жоғары (медиандық мәні 36,1% болды) кәсіпорындар.

3.1.2.10-график
Корпоративтік сектордың (ірі және орта кәсіпорындар) қаржылық орнықтылығының тәуекелдері

Ескерту:

- 1) 25 перцентильге дейінгі топқа кіретін Өтімділіктің және ROE-ның төмен көрсеткіштері және 75 перцентильден жоғары топқа кіретін левередждің төменгі көрсеткіші негізінде есептелді;
  - 2) есепке банктер алдындағы, медиана мәнінен жоғары жалпы міндеттемелердегі міндеттемелер үлесінің мәні бар кәсіпорындар кірді.
- Дереккөзі: ҚРСА, ҚРҰБ есептері

Берешегі бар кәсіпорындардың ішінде 2,6 %-ның тәуекел деңгейі ең жоғары. Бұл ретте тәуекел деңгейі ең жоғары және қалыпты ұйымдардың³⁰ үлесі жиынтығында 56,8% құрайды. Көптеген қарыз алушы кәсіпорындардың қаржылық жағдайының тұрақсыз болуы банк секторының әлеуетті осалдығын ұлғайта түседі (3.1.2.10-график), бұл дефолт ықтималының өлшемдеріне және дефолттан болатын ықтимал шығындарға әсер етеді (7-бокс). Жекелеген секторлар кәсіпорындарында тәуекелдің шоғырлануын атап өткен жөн. Сауда, көлік және байланыс салаларының кәсіпорындары кредиттік қаржы көздеріне жоғары деңгейде тәуелді болуын көрсетеді (3.1.2.1-кесте). Егер кен өндіру өнеркәсібі кәсіпорындарының қаржылық жағдайы ең қолайлы болса, онда ең күрделі – құрылыс және ауыл шаруашылығы кәсіпорындарының жағдайы болып табылады.

3.1.2.1-кесте
2013ж.31.12 жағдай бойынша корпоративтік сектордың (ірі және орта кәсіпорындар) қаржылық орнықтылығының салалар бойынша көрсеткіштері

Көрсеткіштің атауы	ROE, %	ROA, %	Өтімділік	Левередж	Банктер алдындағы берешектің меншікті капиталға қатынасы
Ауыл шаруашылығы	-5,4	-0,9	1,3	4,5	2,6
Кен өндіру өнеркәсібі	49,4	18,5	0,8	1,6	0,9
Өңдеуші өнеркәсіп	20,4	4,2	1,1	4,0	2,4
Құрылыс	7,9	0,8	1,0	10,7	3,7
Сауда	45,5	6,0	1,1	5,9	3,3
Көлік және байланыс	35,9	5,0	1,4	6,0	5,0
Қаржылық қызмет	-1,9	-0,8	4,6	0,8	1,0
Жылжымайтын мүлікпен операциялар	38,0	8,1	1,2	4,5	4,2
Қызмет көрсетулер	17,4	6,5	1,5	1,8	1,5
Барлығы	41,9	7,7	1,1	3,3	2,2

Ескерту: есепке банктер алдындағы, медиана мәнінен жоғары жалпы міндеттемелердегі міндеттемелер үлесінің мәні бар кәсіпорындар кірді
 Дереккөзі: ҚРСА, ҚРҰБ есептері

Мұнай емес секторының кәсіпорындары қарыз қаражатына ең жоғары тәуелді екенін көрсетеді. Іріктелгендер қатарына кіретін ауыл шаруашылығы саласы кәсіпорындарының жағдайы теріс меншікті капиталдың және елеулі борыштық жүктеменің есебінен ең

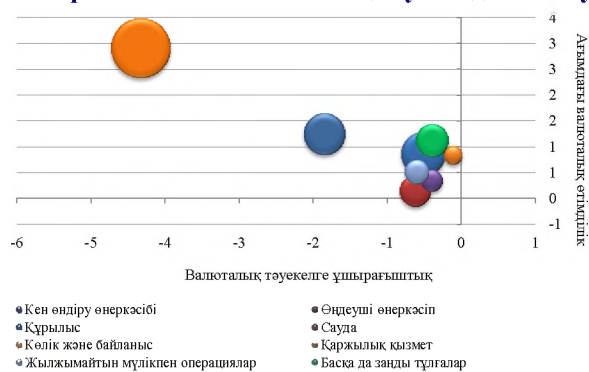
³⁰ Дефолт тәуекелінің деңгейі ең жоғары ұйымдар тобы (Өтімділік+ROE+Левередж) – өтімділігі төмен, капиталының рентабельділігі төмен және берешегі деңгейі жоғары кәсіпорындар кіретін дефолттың жоғары тәуекелі бар аймақ.

Дефолттың жоғары тәуекелі бар кәсіпорындар тобы (Өтімділік+ROE)+(ROE+Левередж)+(Өтімділік+Левередж) – ең төменгі мәндері бар екі көрсеткіштің болуы, мысалы - Өтімділік+ROE, екі факторлық тәуекел көрсеткіші болып табылады, яғни кәсіпорында Өтімділік көрсеткіші төмен және бір мезгілде капитал рентабельділігі көрсеткіші де төмен.

Дефолттың тәуекел деңгейі қалыпты кәсіпорындар тобы (Өтімділік, не ROE, не Левередж) – көрсеткіштердің біреуінің ең төменгі мәні бар.

3.1.2.11-график

2013ж.31.12 жағдай бойынша экономиканың салалары бойынша валюталық тәуекелді бағалау

Ескерту:

- 1) валюталық тәуекелге ұшырағыштық – шетел валютасындағы таза позицияның сала бойынша меншікті капиталға қатынасы;
- 2) дөңгеліктің диаметрі валюталық міндеттемелердің саланың жалпы міндеттемелеріндегі үлесіне сәйкес келеді;
- 3) графикте ауыл шаруашылығы саласы жоқ. Валюталық тәуекел шамалы.

Дереккөзі: ҚРСА, ҚРҰБ есептері

орныксыз болып табылады. Экономика секторларының мұнай емес кәсіпорындарының іскерлік белсенділігінің баяулауынан және алынатын жалпы кірістің өсу қарқынының төмендеуінен басқа осалдық факторларының бірі валюталық тәуекелдерге ұшырағыштық деңгейі болып табылады, олар кәсіпорындардың төлеуге қабілетсіздігі тәуекелінің өсуімен бірге әлеуетті күйзелістердің жүзеге асырылуына жағдай жасауы және банк секторына әлсірету әсерін тигізуі мүмкін. Көлік пен байланыс, және құрылыс сияқты экономика салаларының валюталық тәуекелдерге ұшырағыштығы деңгейі өте жоғары екенін атап көрсеткен жөн, бұл ретте ауыл шаруашылық саласының валюталық тәуекелге ұшырағыштық деңгейі ең төмен (3.1.2.11-график).

7-бокс

Банктердің корпоративтік портфелінің ΔPD және LGD бағалау

1-график
Банктердің корпоративтік портфелінің қарыз алушыларының ΔPD және LGD көрсеткішінің мәні

Дереккөзі: ҚРҰБ

жоғарыда көрсетілген салалардың үлесіне тиесілі проблемалық қарыздар 60%-ға жуық құрайды. Қарыздардың қамтамасыз етілуі тұрғысынан қарыз алушылардың дефолты басталған жағдайда банктер ең аз дегенде 30% жоғалтуы мүмкін. Салалар бойынша осы көрсеткішті талдай келе, банктердің ең аз шығындары ауыл шаруашылығы, құрылыс және кен өндіру өнеркәсібі кәсіпорындары тарапынан күтілетінін атап өтуге болады. Жоғарыда көрсетілген салалар бойынша LGD тиісінше 43,5%, 39,3% және 33,3% құрады. Сонымен бірге, дефолт болған жағдайда шығындардың мөлшері кепіл құнын қайта бағалау ықтималы тәуекелінен жете бағаланбауы мүмкін.

Ескерту: 1) Есептеулер кредиттік тіркелім негізінде жасалған және оған карточкалық шоттар бойынша қарыздар және «БТА Банк» АҚ берген қарыздар кірмейді.

2) Талдауға банктердің қолданыстағы кредиттік талаптар портфелі ғана енгізіледі.

3) ΔPD көрсеткіші (қарыз алушылар дефолтының ықтималы) ауысу матрицасының негізінде есептелген, оның есебінде алдыңғы кезеңдерде проблемалық қарыздары бар қарыз алушыларды қоспағанда, 1 жыл ішінде проблемалық қарыздар санатына ауысқан қарыз алушылардың ғана деректері пайдаланылды.

4) Проблемалық қарыздар деп 01.07.2013ж. дейін қолданыста болған жіктеу қағидаларына сәйкес 5 санаттағы күмәнді

және үмітсіз санаттағы қарыздар түсініледі.

5) LGD көрсеткіші (қарыз алушылардың ықтимал дефолты жағдайындағы шығындар) мына формула: $LGD = 1 - (\text{қамтамасыз етудің кепілдік құны} / (\text{негізгі борыштың қалдығы} + \text{есептелген сыйақының қалдығы}))$ бойынша барлық қарыздар бойынша LGD орташа мәні ретінде есептелген.

Банктердің корпоративтік сектордағы төмен кредиттік белсенділігі аясында тұтынушылық, ең алдымен қамтамасыз етілмеген кредиттер сегментінде кредиттік тәуекелдердің көбірек шоғырлануы байқалады.

Жеке тұлғалардың жиынтық кредиттік портфелінің құрылымында басты позиция тұтынушылық қарыздарға тиесілі. Олардың үлесіне жеке тұлғаларға берілген барлық қарыздардың 60%-нан артығы тиесілі (3.1.2.2-кесте).

3.1.2.2-кесте

Жеке тұлғалардың кредиттік портфелінің құрылымы (млрд. теңге)

Атауы	31.12.2011	31.12.2012	31.12.2013*	2013.31.12 Жеке тұлғалардың кредиттік портфеліндегі үлестік арақатынас, %
Жеке тұлғалардың барлық кредиттік портфелі, оның ішінде:	2 018,5	2 530,5	3 297,1	100
ұлттық валютадағы	1 455,3	2 047,6	2 859,8	87
Тұтынушылық қарыздар	814,1	1 274,3	2 054,3	62
Ипотекалық тұрғын үй қарыздары	489,8	607,4	702,3	21
Басқа да қарыздар	151,5	166,0	103,2	3
шетел валютасымен	563,2	482,8	437,3	13
Тұтынушылық қарыздар	198,0	172,0	186,8	6
Ипотекалық тұрғын үй қарыздары	267,9	225,3	189,5	6
Басқа да қарыздар	97,2	85,5	61,0	2
<i>Анықтама:</i>				
Жұмыс істемейтін қарыздар, оның ішінде:	479,8	506,3	588,3	18
Тұтынушылық қарыздар	213,5	244,6	275,6	8
Ипотекалық тұрғын үй қарыздары	196,8	190,9	196,3	6
Басқа да қарыздар	69,5	70,8	116,3	4

Ескерту: * тұтынушылық қарыздар бойынша деректер қорытынды айналымдармен қоса, жұмыс істемейтін тұтынушылық қарыздар бойынша деректер кредиттік карталар бойынша жұмыс істемейтін қарыздарды қоспай берілген. Реттеушілік есептіліктің өзгеруіне байланысты кредиттік карталар басқа да мақсаттар үшін берілген қарыздардың құрамына кіреді және олар бойынша жұмыс істемейтін қарыздардың көлемі туралы ақпаратты жеке беру мүмкін емес

Дереккөзі: ҚРҰБ

3.1.2.12-график

Тұтынушылық кредиттер портфелінің құрылымы және жыл сайынғы өсуі

Ескерту: тұтынушылық кредиттердің портфелі сапасының құрылымы 2013 жылғы 31 желтоқсанға, реттеуші есептіліктің өзгеруіне байланысты қорытынды айналымдар қосылмай берілді

Дереккөзі: ҚРҰБ

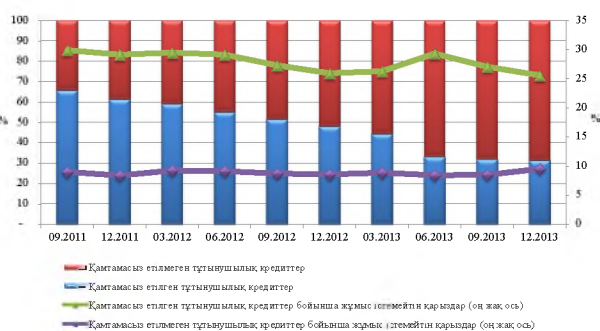
Шетел валютасында берілген қарыздардың үлесі ұлттық валютадағы қарыздар үлесіне карағанда 6,5 есе аз және 2013 жылғы 31 желтоқсандағы жағдай бойынша жиынтық кредиттік портфелінің 13 % құрайды. Жеке тұлғалардың несиелік портфелінің сапасына көбінесе тұтынушылық мақсаттарға берілген қарыздар әсер етеді. Жеке тұлғалардың кредиттік портфелінің жұмыс істемейтін қарыздардың жалпы үлесінің (18%) жартысына жуығы (8%) тұтынушылық мақсаттарға берілген жұмыс істемейтін қарыздарға тиесілі.

Тұтынушылық қарыздар портфелінің құрамында басым үлесі мерзімі өткен берешегі жоқ қарыздарға тиесілі, бұл ретте олардың үлесі 2013 жылы өсіп отырды (3.1.2.12-график). Осы үрдістерге тұтынушылық қарыздардың несиелік

портфелінің ұлғаюы жағдайында банктердің, жалпы алғанда, дағдарысқа дейінгі кезеңдегіге қарағанда, белсенді түрде сапасы жақсы жаңа қарыздарды беруі себепші болды (8-бокс).

3.1.2.13-график

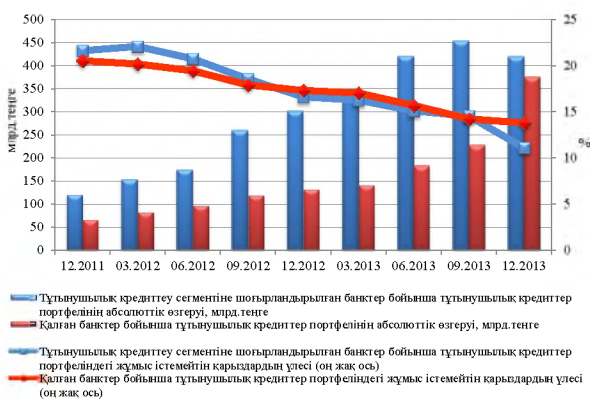
Тұтынушылық кредиттер портфелінің құрылымы және олар бойынша жұмыс істемейтін кредиттердің динамикасы

Ескерту: тұтынушылық кредиттердің портфелінің құрылымы 2013 жылғы 31 желтоқсанға, реттеуші есептіліктің өзгеруіне байланысты қорытынды айналымдар қосылмай берілді
 Дереккөзі: ҚРҰБ

3.1.2.14-график

Тұтынушылық мақсаттарға берілген кредиттердің абсолюттік өзгеруі

Ескерту: Тұтынушылық кредиттер беруге мамандандырылған банктер тобына кредит портфеліндегі тұтынушылық қарыздардың 35%-дан астам үлесі бар банктер жатқызылған
 Дереккөзі: ҚРҰБ

Тұтынушылық кредиттеу нарығының ең үлкен үлесі қамтамасыз етілмеген қарыздарға тиесілі, олар 2013 жылғы 31 желтоқсандағы жағдай бойынша жиынтық тұтынушылық қарыздардың 68,6% құрады (3.1.2.13-график).

Тұтынушылық қарыздардың басқа топтары бойынша өсуге қарағанда, олардың айтарлықтай алда келетін қарқынды өсуіне қарамастан, сапасы салыстырмалы түрде өзгеріссіз қалуда – соңғы екі жылда жұмыс істемейтін қарыздардың үлесі қамтамасыз етілмеген қарыздардың жалпы сомасының 8,4-9,5% аралығы шегінде сақталып отыр.

Жылдың қорытындысы бойынша бір жағынан тұтынушылық кредит беруге маманданған банктердің тұтынушылық кредиттер портфелі өсуінің баяулауы және екінші жағынан, қалған банктердің, оның ішінде тұтынушылық кредиттеу нарығында өз үлесін ұлғайтқан ірі банктердің де тұтынушылық қарыздар портфелін айтарлықтай өсіруі байқалады (3.1.2.14-график). Осы серпін банктердің несиелік портфелінде тұтынушылық қарыздардың өсуін шектеуге бағытталған жоспарланып отырған реттеушілік талаптардың күшейтілуіне³¹ банктер тарапынан жауап қату әрекеттерімен түсіндіріледі. Алайда кредиттеу ауқымы бойынша тұтынушылық кредиттерді беруге маманданған банктер көш басында келеді. Олар халыққа белсенді түрде кредит бере отырып, тұтынушылық кредиттеу нарығында негізгі ойыншы болып табылады. Орта және шағын банктермен

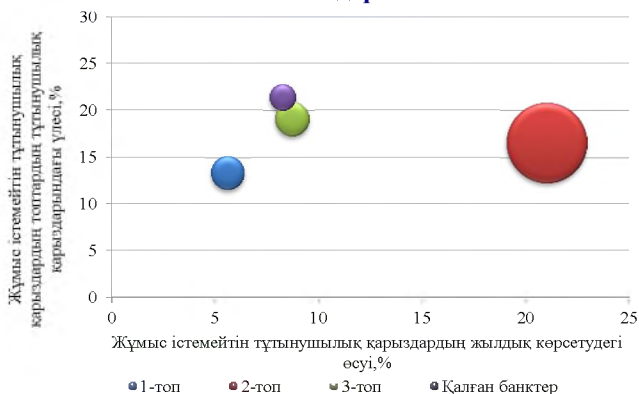
қатар ірі банктер де тұтынушылық кредиттеу сегментінде өз үлесін ұлғайтып келеді.

Тұтастай алғанда, стратегия және / немесе портфельді өсіру қарқыны тұрғысынан агрессивті банктер тиісінше тұтынушылық кредиттеу сегментіндегі өлшемдердің ең көп нашарлауын көрсетеді (3.1.2.15-график).

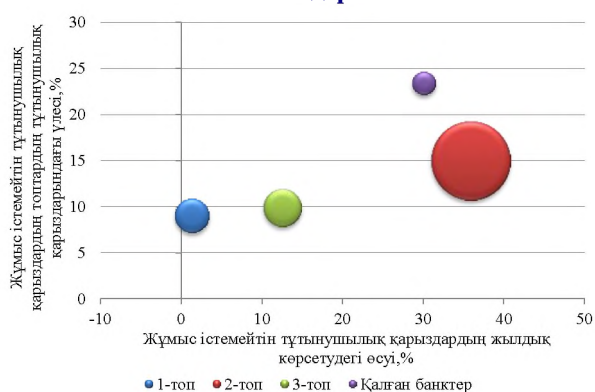
³¹ Қазақстан Республикасының Ұлттық Банкі Басқармасының «Кейбір нормативтік құқықтық актілерге банктік қызметті реттеу мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» 2013 жылғы 25 желтоқсандағы № 294 қаулысы
Қазақстанның қаржылық есептілігі туралы есеп, 2013 жылғы желтоқсан

Банктер топтары бойынша тұтынушылық сегменттегі кредиттік тәуекелдің 2012ж.31.12 өлшемдері

Банктер топтары бойынша тұтынушылық сегменттегі кредиттік тәуекелдің 2013ж.31.12 өлшемдері

Ескерту: шеңбердің диаметрі топтар бойынша алғанда несие портфеліндегі тұтынушылық қарыздардың үлесіне сәйкес келеді

Дереккөзі: ҚРҰБ

3.1.2.16-график

Өнімдер түрлері бойынша тұтынушылық кредиттердің 2013ж.30.09 құрылымы

Дереккөзі: ЕДБ

осы өнімнің кредиттік тәуекелге ұшырағыштығы жоғары деңгейде сақталып отыр. Осы бағыт бойынша жұмыс істемейтін қарыздардың үлесі 2013 жылғы 30 қыркүйекте 10,5% (2012 жылғы 30 қыркүйекте – 25,2%) болды. Сауда желілерінде берілген жұмыс істемейтін қарыздардың үлесі 2013 жылғы 30 қыркүйекте 9,5% құрады, оның көлемі өткен жылдың осындай кезеңімен (2012 жылғы 30 қыркүйекте – 7,9%) салыстырғанда екі есе өскен. Кредиттік карталар бойынша жұмыс істемейтін қарыздардың үлесі 2013 жылғы 30 қыркүйекте 8,4 % (2012 жылғы 30 қыркүйекте – 10,5%) болды (3.1.2.17-график).

Кредиттік карталар және сауда желілерінде тауарды сатып алуға берілетін қарыздар тұтынушылық кредиттеудің сұранысы ең көп өнімдері болып табылады³³. Кредиттеудің осы түріне маманданған банктер халықтың қызығушылығын туғызатын қаржы өнімдерінің бүкіл спектірін пайдаланады (3.1.2.16-график). Ірі жүйе құраушы банктер негізінде кредиттік карталар түрінде тұтынушылық кредиттер беруге бағдарланады, ал басқа банктер осы кредиттеу сегментіндегі осыдан кейінгі қызметіне «плацдарм» ретінде автокөлік кепіліне қарыздар беруді пайдаланады.

Автокөлік кепіліне берілген кредиттер бойынша жұмыс істемейтін қарыздар көлемінің үш есе төмендегеніне қарамастан,

³² Банктер осылайша топтастырылған: 1-топ – ірі банктер; 2-топ – кредиттік портфельдегі тұтынушылық қарыздардың 35%-дан артық үлесімен орташа банктер және 3-топ – осы салада кредиттік портфельді белсенді түрде өсіріп келетін орташа және шағын банктер.

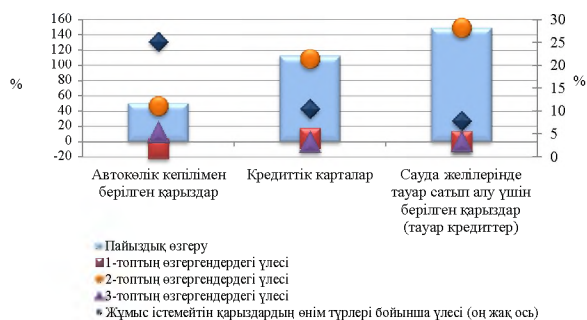
1) 1-топқа «Қазкоммерцбанк АҚ» және «Қазақстан Халық Банкі» АҚ кірді;

2) 2-топқа «Альянс Банк» АҚ, «Темірбанк» АҚ, «Еуразиялық» АҚ, «Kaspi bank» АҚ, «ХоумКредит Банк» ЕБ АҚ және «Kassa Nova Банк» АҚ кірді;

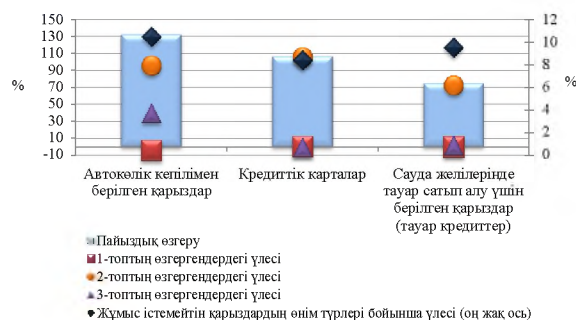
3) 3-топқа «Цеснабанк» АҚ, «Нұрбанк» АҚ, «Банк ВТБ (Қазақстан)» АҚ ЕҰ және «Bank RBK» АҚ кірді.

³³ Бағалау тұтынушылық кредиттеуде ең белсенді он екі банктің ақпаратын талдау негізінде жүргізілді (01.10.2013ж. тұтынушылық кредиттер портфеліндегі олардың үлесі 86% құрады).

Тұтынушылық кредиттер портфелінің өнімдер түрлері бойынша өзгеруі (өткен жылдың тиісті кезеңімен салыстырғанда, 2012ж.30.09)

Тұтынушылық кредиттер портфелінің өнімдер түрлері бойынша өзгеруі (өткен жылдың тиісті кезеңімен салыстырғанда, 2013ж.30.09)

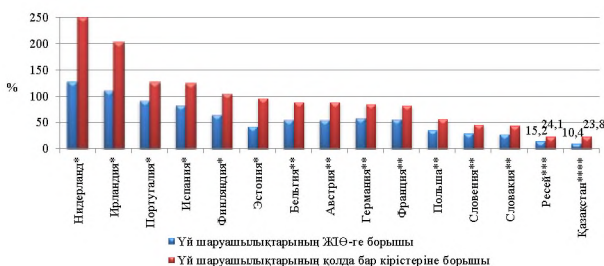

Дереккөзі: ЕДБ

Қарыз алушылардың кредит бастылығының, сондай-ақ қаржылық қызметтердің сіңу деңгейінің төмен болуы нәтижесінде осы сегменттің тартымдылығы мен сарқылмаған әлеуетінен туындаған банктердің арасындағы жоғары бәсекелестік тұтынушылық кредиттеу сегментінің қарқынды өсуіне ықпал етті. Сонымен қатар, халықтың нақты ақша кірістерінің өсу қарқынының баяулауы болашақта халықтың төлем қабілеттілігіне ауыртпалықты күшейтуі мүмкін, бұл әлеуетті тәуекелдерді ұлғайта түседі.

3.1.2.18-график

Үй шаруашылықтарының борыштық жүктемесінің елдер бойынша өлшемдері

Ескерту:

*2012ж. басындағы деректер;

**2013ж. басындағы деректер;

***2013ж. 3-тоқсанның аяғындағы деректер

****2013ж. аяғында

Дереккөзі: Thomson Reuters Datastream, ХВҚ, РФОБ, ҚРҰБ, ҚРСА

артық алмаған қарыз алушылардың үлесі 75%-ға³⁵ бағаланады, ал Ресейде – 64%. Қазақстанда бір қарыз алушыға шаққанда қарыздардың орташа саны 1,3, және Ресейде 2,1³⁶ құрайды.

ЖІӨ-ге және жалпы қолда бар кіріске Қазақстанның үй шаруашылықтарының жиынтық борышының қатынасы 2013 жылдың аяғында тиісінше 10,4% және 23,8% құрады, бұл дамыған елдердің және Шығыс Еуропаның дамушы елдерінің осындай көрсеткіштерінен айтарлықтай төмен (3.1.2.18-график).

Қазақстанда халықтың тұтынушылық қарыздармен қамтылуы да әлемдік көрсеткіштерден айтарлықтай төмен. Мәселен, Қазақстанда экономикалық тұрғыдан белсенді тұтынушылық кредиті бар халықтың үлесі 22% құрайды, ал Ресейде осы көрсеткіш 45%-ға жеткен. Оның үстіне, Қазақстанда бір тұтынушылық кредиттен

³⁴ Банктер осылайша топтастырылған: 1-топ – ірі банктер; 2-топ –кредиттік портфельдегі тұтынушылық қарыздардың 35%-дан артық үлесімен орташа банктер және 3-топ – осы салада кредиттік портфельді белсенді түрде өсіріп келетін орташа және шағын банктер.

1) 1-топқа «Қазкоммерцбанк» АҚ және «Қазақстан Халық Банкі» АҚ кірді;

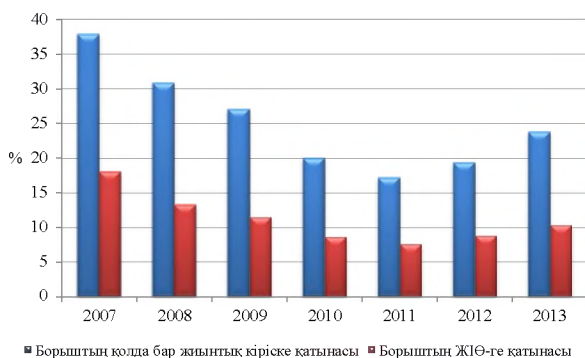
2) 2-топқа «Альянс Банк» АҚ, «Темірбанк» АҚ, «Еуразиялық», АҚ «Kaspi bank» АҚ, «ХоумКредит Банк» ЕБ АҚ және «Kassa Nova Банк» АҚ кірді;

3) 3-топқа «Цеснабанк» АҚ, «Нұрбанк» АҚ, «Банк ВТБ (Қазақстан)» АҚ ЕҰ және «Bank RBK» АҚ.

³⁵ Кредиттік карта арқылы берілген қарыздарды қоспағанда.

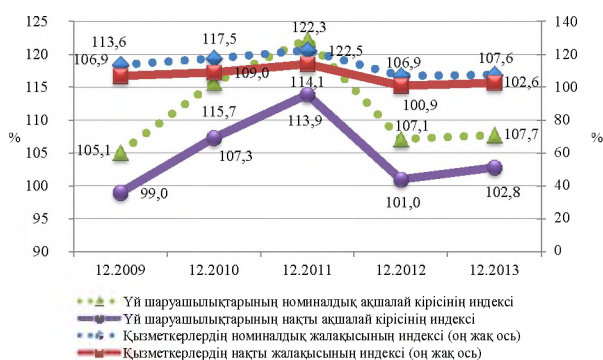
³⁶ Ұлттық кредиттік тарихтар бюросының (Ресей) 2013 жылғы 31 желтоқсанға болжамдық деректері.

3.1.2.19-график
Үй шаруашылықтарының борыштық жүктемесінің өлшемдері

Дереккөзі: ҚРСА, ҚРҰБ есептері

3.1.2.20-график
Үй шаруашылықтары кірісінің және қызметкерлердің жалақысының номиналдық және нақты индекстері

Дереккөзі: ҚРСА, ҚРҰБ есептері

3.1.2.21-график
Ипотекалық тұрғын үй қарыздары портфелінің өзгеруі және оның сапасы

Дереккөзі: ҚРҰБ

тиісінше небәрі 5% және 4,6% ғана болды.

Тұтынушылық кредиттеудің қарқынды өсуімен қатар ипотекалық тұрғын үй қарыздары сегменті одан баяулау дамуын көрсетті, ол негізінде ипотекалық тұрғын үй қарыздарының ұлттық операторы «Тұрғын үй құрылыс жинақ банкі» АҚ, сондай-ақ шетелдің қатысуы бар банктердің есебінен қамтамасыз етілген.

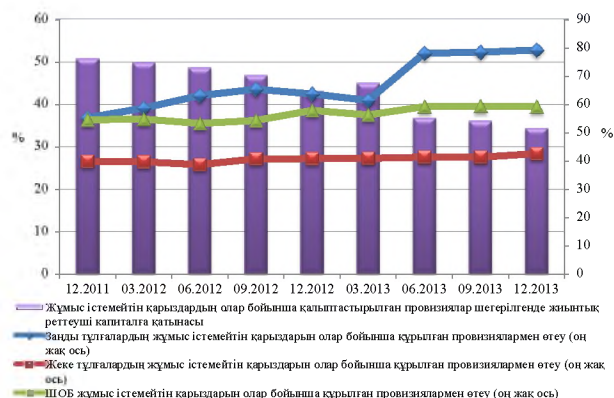
Сонымен бірге, халыққа борыштық жүктеме көрсеткіштерінің ұлғаюы үрдісі байқалады (3.1.2.19-график). Бұл халықтың жалақысының және ақша кірістерінің номиналдық көрсеткіш бойынша де, нақты көрсеткіш бойынша да өсуінің баяулауы аясында болып отыр, бұл осы сегментте тәуекелдердің жинақталуы үшін белгілі алғышарттарын туындатады (3.1.2.20-график). Жоғарыда аталған үрдіспен қатар, Қазақстанда халықтың кірістерінің жоғары саралануы байқалады: 2012 жылы халықтың барынша қамтамасыз етілген жіктерінің он пайызының кірістері ең төмен қамтамасыз етілген халықтың он пайызының кірістерінен 5,9³⁷ есе артық болды.

«Бірінші кредиттік бюро» ЖШС деректерінің негізіндегі бағалауға сәйкес, кредиттік тәуекелдің шоғырлануына және қарыз алушылардың төлем қабілеттілігі деңгейіне қарай кірістер бөлінудің ең төменгі топтарындағы қарыз алушылар ең әлсіз болып табылады. Атап айтқанда, іріктелген деректерге³⁸ сәйкес тұтынушылық кредиттеу сегментінде жұмыс істемейтін қарыздардың ең үлкен көлемі 150 мың теңгеге дейінгі кірісі бар қарыз алушылар санаты үшін тән, өйткені қарыз алушының кірістері төмендеген сайын кірістерінің қарыз бойынша қызмет көрсетуге жұмсалатын үлесі ұлғая түседі. Мәселен, егер осы кірістер санатында іріктелген қарыз алушылар бойынша жұмыс істемейтін кепілсіз және қамтамасыз етілген қарыздар үлесінің орташа мәндері тиісінше 17% және 13,7% болса, онда кірістер деңгейі жоғары қарыз алушылар бойынша осындай көрсеткіштер

³⁷ ҚРСА деректері бойынша

³⁸ Деректерді «Бірінші кредиттік бюро» ЖШС берген және олар «Басқа да тұтынушылық мақсаттар» санатына жатқызылған және кірістердің әртүрлі топтарға бөлінген қарыз алушылар бойынша жұмыс істемейтін қарыздардың деңгейін сипаттайды. Іріктеуге екінші деңгейдегі банктер бойынша, бірнеше банкте бір мезгілде 2 және одан көп қарызы бар қарыз алушыларды бөліп көрсетпей таңдау жүргізілді.

3.1.2.22 -график
Жұмыс істемейтін қарыздардың олар бойынша қалыптастырылған провизиялар шегерілгенде жиынтық реттеуші капиталға қатынасы

Ескерту: «БТА Банк» АҚ-ын қоспағанда
 Дереккөзі: ҚРҰБ

3.1.2.23 -график
Провизиялар есебіне қабылданатын кепілмен қамтамасыз етумен өтеу және қалыптастырылған жиынтық провизиялардың динамикасы

Ескерту: «БТА Банк» АҚ-ын қоспағанда
 Дереккөзі: ҚРҰБ

іс-қимылдарынан туындады. Провизиялаудың өсуі портфельдің кепілмен қамтамасыз етілуінің төмендеуіне, әсіресе заңды тұлғалардың жұмыс істемейтін қарыздары бойынша қамтамасыз етудің азаюы бөлігінде төмендеуіне байланысты болды (3.1.2.23-график).

Кірістер өсуінің тұрақты макрокөрсеткіштері және жылжымайтын мүлік нарығының қалпына келуі сегмент бойынша кредиттік тәуекел өлшемдерінің қандай да бір елеулі өзгерістерге апармайды. (3.1.2.21-график). Ипотекалық тұрғын үй кредитін беру нарығының даму серпіннің баяу болуына бір қатар жайттар себепші болды, атап айтқанда: осы сегментке банктердің шектеулі саны тартылғаны, консервативтік кредит саясаты және төмен кірістілік, сондай-ақ тұтынушылық кредиттеуге қарағанда, өтеу мерзімдерінің ұзақ болуы.

Тұтастай алғанда, есепті кезеңде жұмыс істемейтін портфельді провизиялармен жабудың өсуі портфель құнының қайта бағалануын және кепілмен қамтамасыз етудің төмендегенін көрсетті. Жұмыс істемейтін қарыздар бойынша ХҚЕС-ке сәйкес есептелген провизиялар мен жиынтық несиелік портфельдің арақатынасының 2012 жылғы 31 желтоқсандағы 57,4%-дан 2013 жылғы 31 желтоқсандағы 65,6%-ға дейін өсуі жиынтық реттеушілік капиталдағы провизиялармен жабылмаған жұмыс істемейтін қарыздар үлесінің осы уақыт кезеңінде 43,2%-дан 34,64-ға дейін азаюына оң әсерін тигізді (3.1.2.22-график).

Жұмыс істемейтін қарыздар бойынша провизиялармен жабу коэффициентінің ұлғаюы екі банктің шығынды тану бойынша

8-бокс

Банктердің бөлшек портфелінің ΔPD және LGD бағалау

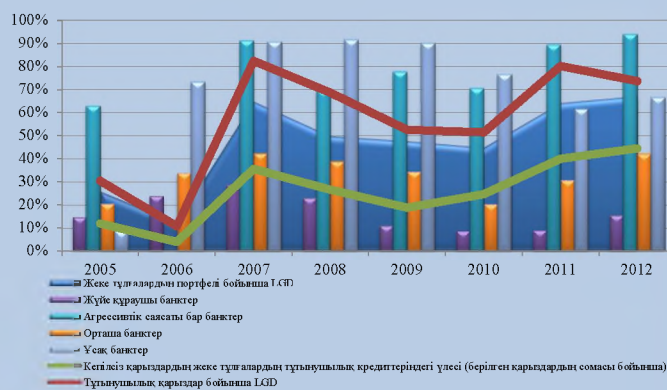
Тұтынушылық қарыздардың өсуі аясында агрессивті тұтынушылық саясаты бар банктердің арасында кепілі жоқ тұтынушылық қарыздар үлесінің жоғары деңгейде өсуі байқалады, бұл болашақта жеке тұлғаның дефолты туындаған жағдайда несиелік портфель сапасының нашарлау тәуекелінің туындауына апарады. Жеке қарыз алушылардың дефолты ықтималын талдаған кезде көрсеткішке тұтынушылық қарыздардың тікелей әсері байқалады (1-график). 2012 жылы алдыңғы жылмен салыстырғанда көрсеткіштің төмендеуі көбінесе жаңа тұтынушылық қарыздардың өсуі есебінен болды. Тәуекелдің негізгі үлесі агрессивті бөлшек саясаты бар банктерде шоғырланған. Осы банктер тобында тұтынушылық қарыздардың үлесі 70%-дан асады, оның 83%-ы қамтамасыз етілмеген, яғни, қарыз алушылардың дефолты туындаған жағдайда агрессивті саясаты бар банктердің шығындары орташа алғанда 94,0% болады. (2-график).

1-график
Банктердің бөлшек портфелі қарыз алушыларының жалпы алғанда, кредиттеу мақсаттары және банктер топтары бойынша ΔPD

Дереккөзі: ҚРҰБ

2-график
Банктердің бөлшек портфелінің банктер топтары бойынша жалпы алғанда LGD

Дереккөзі: ҚРҰБ

Ескерту:

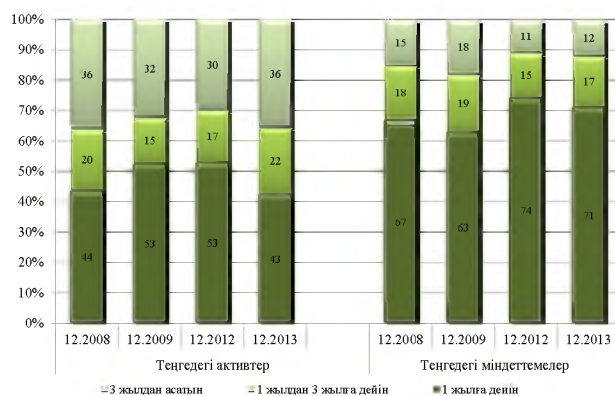
- 1) Есептер кредиттік тіркелім негізінде жасалған және оған карточкалық шоттар бойынша қарыздар және «БТА Банк» АҚ берген қарыздар кірмейді.
- 2) Талдауға банктердің қолданыстағы кредиттік талаптар портфелі ғана жатқызылған.
- 3) ΔPD көрсеткіші (қарыз алушылар дефолтының ықтималы) ауысу матрицасы негізінде есептелді, оның есебінде алдыңғы кезеңде проблемалық қарыздары бар қарыз алушыларды есепке алмастан, 1 жыл ішінде проблемалық қарыздар санатына ауысқан қарыз алушылардың деректері ғана пайдаланылған.
- 4) Проблемалық қарыздар деп 2013 жылғы 1 шілдеге дейін қолданыста болған жіктеу қағидаларына сәйкес 5-санаттағы күмәнді және үмітсіз санаттағы қарыздар түсініледі.
- 5) LGD көрсеткіші (қарыз алушылардың ықтимал дефолты жағдайындағы шығындар) барлық қарыздар бойынша LGD орташа мәні ретінде мынадай формула бойынша есептелген: $LGD = 1 - (\text{қамтамасыз етудің кепіл құны} / \text{негізгі борыштың қалдығы} + \text{есептелген сыйақының қалдығы})$
- 6) Жүйе құраушы банктер деп 2010 жылғы 1 ақпандағы «Қаржы ұйымдарын жүйе құраушылар қатарына жатқызу қағидалары» № 923 қағидаларға сәйкес тұрақты жұмыс істеуі елдің тұтастай қаржы жүйесінің және оның жекелеген сегменттерінің үздіксіз және іркіліссіз жұмыс істеуіне ықпал ететін банктер деп түсініледі.
- 7) Агрессивтік саясаты бар банктер деп 100 000 артық жеке қарыздарға қызмет көрсететін және саясаты тұтынушылық қарыздарға бағытталған ірі банктер түсініледі.
- 8) Орташа банктер деп 10 000-нан 100 000-ға дейін жеке қарыздарға қызмет көрсететін банктер түсініледі.
- 8) Шағын банктер деп 10 000-нан аз қарызға қызмет көрсететін банктер түсініледі.

3.1.3 Өтімділіктің, қорландырудың құрылымына және валюталық позицияға байланысты тәуекелдер

Салыстырмалы «арзандығына» және «қол жетімділігіне» байланысты клиенттердің қаражаты банктерді қорландыру көздерінің негізі болып табылады. Бұл ретте клиенттердің салымдары көбінесе қысқа мерзімге орналастырылады, бұл банктерді өтімділіктің неғұрлым жоғары деңгейін ұстап тұруға мәжбүрлейді. Қаражатты ұзақ мерзімді активтерге белсенді түрде орналастыру және активтерді және міндеттемелерді өтеу мерзімдеріндегі айырмасын төмендету үшін салымдарға балама ретінде банктерді қорландырудың тұрақты көздеріне қол жеткізу мәселесі өзекті болып қалуда. Оның үстіне, валюталық тәуекелдің бірдей бөлінбеуі жағдайдың айтарлықтай шиеленісуі кезеңдерінде валюта және ақша нарығында артық қысым түсіреді.

Талданатын жылы банктердің ұзақ мерзімді активтерінің жиынтық көлемдері ұзақ мерзімді міндеттемелері көлемінен 2 есе артық. Бұл ретте дағдарыс алдындағы (2005-2007ж.ж.) ұзақ мерзімді активтері мен ұзақ мерзімді міндеттемелерінің арақатынасы 1,2- 1,7 диапазонында болды. Соңғы бірнеше жылда айтарлықтай өзгерістер шетел валютасындағы

3.1.3.1 -график Өтеуге дейін қалған мерзімдері бойынша тенгедегі активтер және міндеттемелер

Дереккөзі: ҚРҰБ

3.1.3.2 -график Өтеуге дейін қалған мерзімдері бойынша шетел валютасындағы активтер және міндеттемелер

Дереккөзі: ҚРҰБ

активтер мен міндеттемелердің³⁹ құрылымында байқалды. Мәселен, егер қатарынан алты жыл ішінде банктердің тенгедегі міндеттемелері жоғары деңгейде (60%-дан артық) сақталса, онда шетел валютасындағы қысқа мерзімді міндеттемелерінің үлесі осындай кезеңде біртіндеп өсіп отырды (3.1.3.1-график және 3.1.3.2-график). Бұл дағдарысқа дейін банктің балансында сыртқы міндеттемелердің айтарлықтай көлемінің болуымен түсіндіріледі. Салыстыру үшін банктердің резидент еместер алдындағы 5 жылдан асатын мерзімі бар міндеттемелерінің үлесі 2007 жылдың басындағы жалпы міндеттемелерінің 14%-нан 2013 жылғы 1,5%-ға дейін төмендеді. Бұл ретте банктердің міндеттемелеріндегі клиенттердің 5 жылдан асатын мерзімі бар салымдарының үлесі өскен. Нәтижесінде, қазіргі кезде қазақстандық банктердің көбінде шетел валютасында да, ұлттық валютада да активтерді және міндеттемелерді өтеу мерзімдері арасында елеулі айырмашылықтар бар. Бұл ретте ұзақ мерзімді активтерді қысқа мерзімді міндеттемелердің есебінен қаржыландыру Қазақстанның банктеріне ғана тән жағдай емес (9-боксты қараңыз).

9-бокс

Шетел банктеріндегі өтімділік және қорландыру

McKinsey компаниясы өзінің 2013 жылғы Азия банктеріндегі өтімділік және қорландыру туралы зерттеу жұмысында (McKinsey working paper on risk, number 45 «Between deluge and drought. Liquidity and funding for Asian banks») дамыған елдерде де, дамушы елдерде де банктердің активтерді және міндеттемелерді өтеу мерзімдері арасындағы айырмашылықтың болуын көрсетеді (1-график).

McKinsey компаниясының зерттеуінде келтірілген деректерге сәйкес, аталған елдерде 2012 жылы қысқа мерзімді міндеттемелер көбінесе депозиттерден құралды.

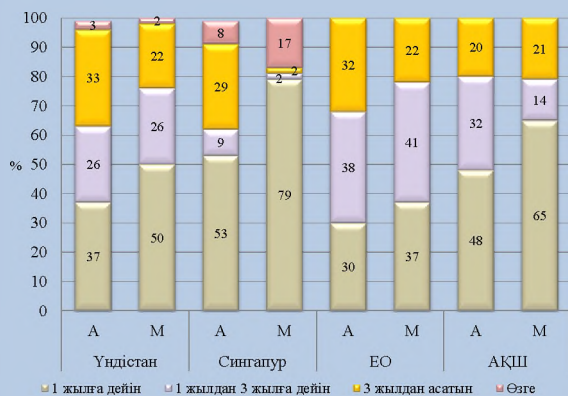
Бұл ретте Азия елдерінде депозиттердің негізін клиенттердің (қорландыру құрылымында Индия, Индонезия, Таиланд, Малайзия 70% астам, Вьетнам, Гонг-Конг, Австарлия 52-59%) депозиттері құрайды. АҚШ пен Сингапурда, керісінше, банктердің депозиттері басым (49% - АҚШ, 47% - Сингапур), ал клиенттердің депозиттері шамасы бойынша екінші қорландыру көзі болып табылады (35% - АҚШ, 42% - Сингапур). Ұлыбританияда капитал, резервтер, сондай-ақ басқа да провизиялар мен міндеттемелер қорландырудың негізі болып табылады (55%) және қорландырудың 40% жуығын клиенттердің депозиттері құрайды.

Азия банктерінің депозиттік базаны белсенді түрде ұлғайту үрдісі, тұтастай алғанда,

³⁹ Бұл бөлімде деректер «БТА Банк» АҚ есепке алмай берілген

елдің банк жүйесінде және, атап айтқанда, ірі банктерде артық өтімділікке апаратынын атап өткен жөн. Мысалы, ХВҚ қаржы секторын бағалау бағдарламасына сәйкес малайзиялық банктердің өтімділік тәуекеліне өткізілген стресс-тестілеу малайзиялық банктердің өтімділігі айтарлықтай артық екені көрсетті және депозиттерді алып алу деңгейі жоғары болған кезде шағын банктердің жартысы ғана өз міндеттемелерін орындау үшін өтімділіктің жетіспеуін сезетін болады (Малайзияның Орталық банкінің қаржылық тұрақтылық туралы есебі, 2013 жылғы наурыз). Бұл ретте Малайзияның тарихи деректері «тұрақтылықты»

1-график
Өтеуге дейінгі мерзімдері бойынша активтер мен міндеттемелердің бірнеше ел бойынша құрылымы (2011 жылғы деректер негізінде)

Ескерту: *Өзге – банктердің өтеу мерзімдері көрсетілмеген өзге міндеттемелері
Дереккөзі: McKinsey-дің жылдық есептер, сондай-ақ банктердің реттеуші есептілігі негізінде жүргізілген зерттеу жұмысы

қарқынды өскен жағдайда тартылған депозиттердің және берілген кредиттердің көлемі арасындағы гәп-тің кеңеюі ықтималын қосымша атап өтеді, бұл банктер арасында депозиттерді тарту үшін бәсекелестіктің артуына және, тиісінше, оның құнының өсуіне апарды. Дамыған елдерде банктер тартылған қымбат емес қысқа мерзімді міндеттемелерді қымбаттырақ ұзақ мерзімді активтерге орналастырып, кірістерін көбейтеді. McKinsey компаниясының зерттеу деректеріне сәйкес Азия елдерінде (Индия, Индонезия, Таиланд, Малайзия) депозиттер бойынша пайыздық мөлшерлемелердің өсу үрдісі байқалады (2013 жылы 3%-7%), ал дамыған елдерде (АҚШ, Ұлыбритания және ЕО) пайыздық мөлшерлемелер төмендейді (2013 жылы 1%-дан артық емес).

Клиенттердің қаражатын тарту құнының салыстырмалы «қымбат емес» болу факторлары, сондай-ақ олардың қол жетімділігі қазақстандық банктердің қаржыландыруды тартуда ағымдағы саясатын айқындады, басымдығы депозиттер есебінен қорландыруға беріледі.

2013 жылғы 31 желтоқсанда Қазақстан банктерінің жиынтық міндеттемелеріндегі депозиттердің үлесі 77,3% құрады (банктердің жиынтық активтерінің 67,6%). 2013 жылы банктер міндеттемелерінің жалпы көлеміндегі меншікті капиталдың үлесі 1,8 п.т. 15,2%-ға дейін төмендеді. Айналысқа шығарылған бағалы қағаздардың және тартылған реттелген борыштың үлесі 11,2% болды (3.1.3.3-график).

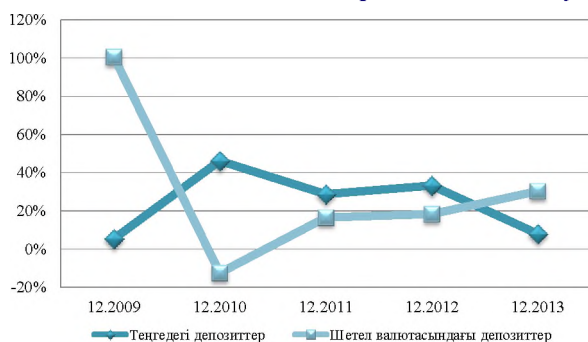
2013 жылғы 31 желтоқсанда банктер клиенттерінің депозиттері 9 294 млрд. теңге құрады, және 2013 жылғы 12 айда 16,3%-ға ұлғайды. Депозиттердің өсіміне заңды тұлғалардың депозиттері айтарлықтай – 9,6% үлес қосты. 2013 жылғы 12 айда жеке тұлғалардың депозиттері тұтастай алғанда 16,9%-ға өскен, бұл банктердің депозиттік базасының 6,6% жалпы өсуін қамтамасыз етті. 2013 жылы ішінде жеке тұлғалардың шетел валютасындағы

3.1.3.3-график
Банктерді міндеттемелердің жиынтық сомасының пайыздарымен қорландырудың әртүрлі нысандары

Дереккөзі: ҚРҰБ

3.1.3.4 -график
Жеке тұлғалардың теңгедегі және шетел валютасындағы депозиттерінің жылдық өсуі

Дереккөзі: ҚРҰБ

орналастырған кезде институционалдық инвесторлар ЖЗҚ арқылы негізгі инвестор болды. 2013 жылғы 31 желтоқсанда ЖЗҚ-тың 20 банктің қаржы құралдарына⁴¹ жиынтық инвестициялары 841,6 млрд. теңге болды, бұл осы 20 банктің міндеттемелерінің жалпы құрылымында 7,6% құрайды (барлық банктердің міндеттемелері мөлшерінің – 6,9%). Екінші деңгейдегі банкке инвестициялар сомасының ең төменгі мәні пайызбен оның жиынтық міндеттемелерінің 1% құрайды, ең жоғарғы мәні 19%-ға жетті. Бұл ретте жекелеген банктердің қаржы құралдарына зейнетақы активтері есебінен жиынтық инвестициялардың үлесі осы банктердің меншікті капиталының мөлшерінен асады.

Резидент еместер алдындағы берешекті өтеу нәтижесінде банктердің сыртқы борышы төмендейді. Бұл ретте басқа қарыздармен орнын толтыру жүрмейді, өйткені казахстандық банктер үшін қарызды тартқан кездегі тәуекел үшін сыйлықақының деңгейі дағдарыстан кейін айтарлықтай өскен. (10-боксты қараңыз).

депозиттерінің өсуі байқалды, жылдық өсімі 30,4% құрады, оның 23,7%-ы 5 ірі банкке тиесілі (3.1.3.4-график). Халықтың депозиттерді шетел валютасында белсенді орналастыруы ұлттық валютаның девальвациясын күтумен байланысты болды.

Тұтастай алғанда, банктердің депозиттік базасының құрылымында заңды тұлғалар депозиттерінің үлесі басым болып қалуда. Бұл ретте, «Самұрық-Қазына» ҰӘҚ» АҚ-ның және квазимемлекеттік сектордың басқа да ұйымдарының депозиттеріне барлық депозиттердің 29%-ға жуығы тиесілі⁴⁰. «Самұрық-Қазына» ҰӘҚ» АҚ, оның еншілес ұйымдары және казимемлекеттік сектор ұйымдары депозиттерінің үлесі соңғы үш жылы ішінде тұрақты деңгейде (20%-дан артық) сақталды. Тұтастай алғанда, барлық депозиттердің 75%-нан астамы 8 ірі банкте жинақталды, және 4 ірі банк барлық депозиттердің өсіміне негізгі үлесті қосты.

Ішкі нарықта бағалы қағаздарды шығару есебінен қорландырудың үлесі 2013 жылғы 12 айда 2 п.т. төмендеді. 2013 жылы ішінде 10 банк бағалы қағаздар шығарылымын жүзеге асырды, оларды орналастыру көлемі 134,5 млрд. теңге немесе бағалы қағаздарын шығарған банктердің меншікті капиталының жиынтық сомасының 25% құрады. Банктердің облигацияларын

⁴⁰ Банктерді қорландырудағы «Самұрық-Қазына» ҰӘҚ» АҚ және квазимемлекеттік сектордың басқа да ұйымдарының маңызды рөл атқағанына қарамастан, қаражаттың экономиканы қолдау жөніндегі мемлекеттік бағдарламалар бойынша бөлінетін бөлігі шамалы болып қалуда. 2013 жылғы 1 қазандағы жағдай бойынша банктердің мемлекеттік бағдарламалар бойынша қаражатты игеруі банктердің жиынтық міндеттемелерінің небәрі 1,38% немесе банктердің жиынтық несиелік портфелінің 1,47% құрады.

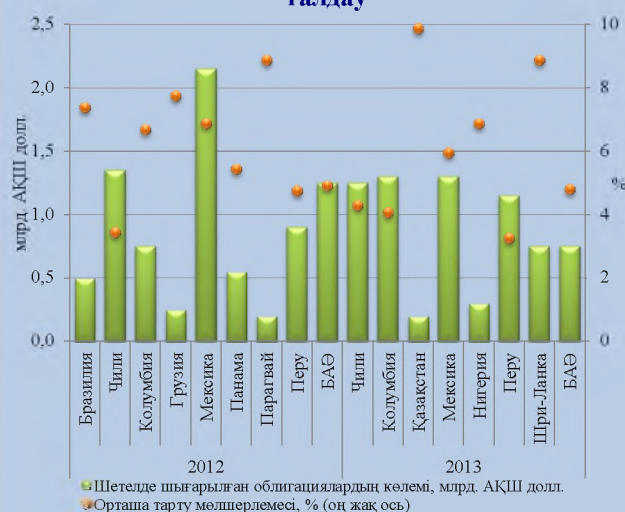
⁴¹ Салымдар, мемлекеттік емес облигациялар, жай және артықшылық берілген акциялар, депозитарлық қолхаттар.

Банктердің сыртқы нарықтан қосымша қорландыруды тарту мүмкіндіктері

Орташа және ұзақ мерзімді қорландыру шектелгендігі жағдайында, банктер үшін сыртқы қорландыру қаржылық ресурстарды тарту көздерінің бірі болап табылады. Алайда, қазіргі кезде дамушы нарығы бар елдерде көптеген эмитенттер үшін, оның ішінде қазақстандық банктер үшін де капиталдың сыртқы нарығы іс жүзінде жабық. Банктердің сыртқы қорландыруды тарту бойынша осыншама төмен белсенділігі, бір жағынан, шығарылатын облигациялар бойынша қаржы тартудың салыстырмалы түрде жоғары

1-график
Банктердің шетелде облигациялар шығару арқылы қаржыландыруды тарту көлемі мен мөлшерлемелерін елдер* бойынша салыстырып талдау

Ескерту: *Дамушы нарықтары бар елдер топтары бойынша бөлу ХВҚ жариялануына сәйкес жүргізілді (Әлемдік экономиканың даму перспективалары)

Дереккөзі: Thomson Reuters Eikon, ҚРҰБ есептері

2-график
Қазақстан банктерінің облигациялар шығару құрылымы

Дереккөзі: Thomson Reuters Eikon, ҚРҰБ есептері

ретте ел ішіндегі орташа және ұзақмерзімді ресурстардың мөлшері банктердің тиісті қажеттілігін қамтамасыз ете алмайды және сыртқы қаржыландыруды алмастыра алмайды (2-график).

мөлшерлемелері себебінен қорландырудың құны «қымбаттығымен» және, екінші жағынан, әлеуетті инвесторлардың сенімі біраз жоғалу себебінен дамушы нарығы бар елдердің инвестициялық тартымдығы төмендеп кеткенімен түсіндіріледі. Бұдан басқа, валюталық тәуекелдерді төмендету мақсатында, көптеген елдердің орталық банктері мен үкіметтері қабылдаған сыртқы қорландыруды шектеу бойынша кейбір шаралары да банктердің белсенділігі баялауына ықпал етті. Мәселен, банктер шығаратын облигациялардың көлемі шетелде Колумбия мен Перуде аздап өскеніне қарамастан, көлемі 2013 жылы (алдыңғы жылмен салыстырғанда) БАӘ-де 40,0%-ға және Мексикада – 39,50%-ға бірталай төмендегені байқалады (1-график).

Қазақстан банктері шетелде облигацияларды шығару арқылы қаржыландыруды тарту бойынша жоғарғы белсенділігі 2010 және 2011 жылдары байқалды, мұнда шетелде шығарылған облигациялардың үлесі банктердің облигацияларды шығаруының жалпы көлемінің 94,9%-ын және 61,1%-ын құрады. Бірақ, 2012 жылдан бастап сыртқы қорландыру шектелуінің объективті факторларының салдарынан Қазақстан банктері үшін капиталдың сыртқы нарығы шектелген, осылайша банктердің ортақ міндеттемелеріндегі шығарылған облигациялар бойынша міндеттемелердің үлесін төмендетті. Қорландыру ішкі инвесторлық базаға ғана бағытталды, бұл

3-график
Тәуекел деңгейі бойынша салыстырылатын банктер*
(2012-2013 жж.)

Ескерту: * «BB-» кредиттік рейтингісі бар

**2012 ж. аяғында

***2013 ж. аяғында

Дөңгелектің диаметрі шетелде шығарылған бағалы қағаздардың орташа көлемінің деңгейіне сәйкес келеді, млн. АҚШ долл.

Дереккөзі: Thomson Reuters Eikon, ҚРҰБ есептері

Банктерді тәуекел деңгейі бойынша салыстырған кезде дамушы нарығы бар елдерде шетелде облигацияларды шығару арқылы қаржыландыруды тартудың құны мен көлемінде кейбір теңгерімсіздік байқалады (3-график).

Мәселен, Қазақстанда қаражатты тартудың орташа мөлшерлемелері мен шетелде шығарылған облигациялардың орташа көлемі Мексикамен салыстыруға келетініне қарамастан, қаражатты тартудың орташа мерзімдері ең аз болып табылады. Бұл ретте шығарылған облигациялардың орташа көлемі Чилимен салыстырғанда 3,3 есе төмен, бұл қаражатты тартуда қосымша әлеуеттің болуын білдіреді.

Қазақстандық банктер үшін депозиттерді тарту есебінен жүргізілетін қорландырудың құны 8%-дық деңгейден аспайды, қазақстандық банктерде депозиттер түріндегі міндеттемелер бойынша қайтару нормасының⁴² 4-тоқсандағы орташа мәні 1%-дан 8%-ға дейінгі аралықта болды. Жалпы алғанда, банк қызметін қорландыру құнының мәндері аралығы үлкен болып табылады, алайда шығарылған бағалы қағаздар мен реттелген борыштар банктер үшін қорландырудың барынша қымбат көзі болып табылады, олардың қайтару нормасының орташа мәні 6%-14%-дық аралықта болды.

Банк жүйесінде қысқа мерзімді міндеттемелердің ауқымды өсімімен қатар жоғары өтімді активтерді тиісті түрде жинақтау да жүзеге асырылды. Банктердің жоғары өтімді активтерінің талап етілгенге дейінгі міндеттемелерге арақатынасы 2013 жылғы 31 желтоқсанда 0,79 мәнінен 0,91 мәніне дейін 1 жылда ұлғайды. Банктердің жоғары өтімді активтерінің көлемі банктердің жиынтық міндеттемелерінің 2 395 млрд. теңгені немесе 20%-ын құрады. Жоғары өтімді активтердің 70%-ы 10 банкте, оның ішінде 35%-ы үш ірі банкте шоғырландырылған. Тұтастай алғанда, банк жүйесі бойынша 2013 жылғы 12 айда банктердің жоғары өтімді активтерінің көлемі 12%-ға өсті, оның ішінде үш банк өсімнің 7,4%-ын қамтамасыз етті.

Кредиттеудің орташа өсімі кезінде клиенттердің депозиттік базасы ұлғаюы банктердің жоғары өтімді активтерді ұлғайтуына, оның ішінде МБҚ-ның портфелі есебінен ұлғайтуына әкеп соғады. Банктердің бағалы қағаздарының жиынтық портфелінде 2013 жылғы 31 желтоқсанда 247,7 млрд. теңге сомасына бағалы қағаздарға ауыртпалық салынды, бұл банктер міндеттемелерінің 2,1%-ын (банктердің бағалы қағаздар портфелінің 20,8%) құрайды.

Қолданыстағы талаптарды⁴³ ескере отырып, кері РЕПО мәмілелері бойынша ҚРҰБ-қа кепілге берілуі мүмкін болатын бағалы қағаздардың қосымша әлеуетті көлемі 2013 жылғы 31

⁴² Қайтару нормасы міндеттемелердің әр түрі бойынша жойылған шығыстардың соңғы төрт тоқсандағы міндеттемелердің тиісті түрі сомасының орташа мәніне арақатынасы ретінде есептелді.

⁴³ ҚРҰБ екінші деңгейдегі банктермен кері РЕПО операцияларын МБҚ-ның және 01.04.2009ж. дейін шығарылған және банктер бастапқы нарықта сатып алған «Самұрық-Қазына» ҰАҚ» АҚ облигацияларының кепілімен жасайды.

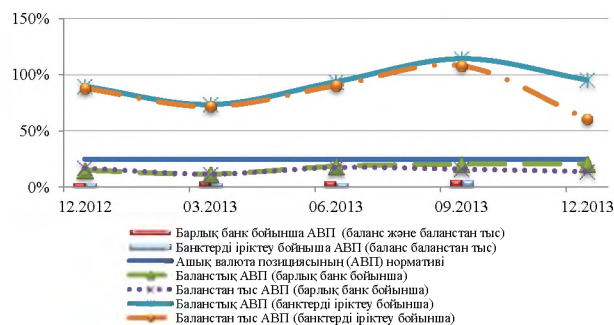
желтоқсанда банктердің жиынтық міндеттемелерінің 500,6 млрд. теңгесін немесе 4,3%-ын құрады, олардың ішінде ҚР Қаржыминінің МБҚ-сының көлемі 465 млрд. теңге (банктердің жиынтық міндеттемелерінің 3,9%), «Самұрық-Қазына» ҰӘҚ» АҚ облигациялары – 50,8 млрд. теңге (банктердің жиынтық міндеттемелерінің 0,4%), ҚРҰБ қысқа мерзімді ноттары⁴⁴ – 3,5 млрд. теңге (банктердің жиынтық міндеттемелерінің 0,03%) болды. ҚР Қаржыминінің ауыртпалық салынбаған МБҚ-сының 80% жуық көлемі (415 млрд. теңге) 13 банктің портфелінде тұрғанын атап өту жөн.

ҚР Қаржымині МБҚ-сының және «Самұрық-Қазына» ҰӘҚ» АҚ облигацияларының әлеуетті көлемін ауыртпалық салу үшін өткізу кезінде банктердің ҚРҰБ алдындағы міндеттемелері жиынтық міндеттемелердің 6,4%-ын құрайды. Бұл сома соңғы 2010 жылғы дағдарыстың барысындағы қайта қаржыландыру операциялары бойынша банктердің ҚРҰБ алдындағы міндеттемелерінің көлемінен асады (454.8 млрд. теңге немесе банктердің барлық міндеттемелерінің 3,53%). Осыған қарамастан, банктер жинақтаған қысқа мерзімді өтімділік артық емес, көбінесе мәжбүрлі болып табылатынын ескере отырып, банктерге өтімділікті ұсыну бойынша операцияларды жүргізу кезінде ҚРҰБ үшін қолайлы кепілді қамтамасыз етудің тізбесін ықтималды кеңейту жөніндегі мәселе өзекті болып табылады.

Мысалы, банктердің бағалы қағаздары портфелінде қолданыстағы талаптарға сәйкес ҚРҰБ-пен кері РЕПО операциялары бойынша кепіл түрінде болмайтын, бірақ эмитенттерінің жоғары төлем қабілеттілігіне байланысты кепіл ретінде қаралуы мүмкін болатын бағалы қағаздар бар. Атап айтқанда, «Самұрық-Қазына» ҰӘҚ» АҚ (2009 жылғы 01 сәуірден кейін шығарылған және сатып алынған), Қазақстанның ұлттық компанияларының ауыртпалық салынбаған облигациялары, сондай-ақ шетел мемлекеттерінің МБҚ-лары, олардың жалпы ағымдағы құны 206,6 млрд. теңгені немесе банктердің жиынтық міндеттемелерінің 1,8%-ын (банктердің бағалы қағаздарының жалпы портфелінің 17,5%) құрайды. Аталған бағалы қағаздардың қомақты бөлігі (толықтырып көлемнің 168,2 млрд. теңгесі немесе 81,4%) төрт ірі банктердің портфелінде орналасқан. 6 банктің портфелінде шамамен 15,8%-ы және басқа 9 банктің портфелінде қалған 2,8%-ы тұр.

3.1.3.5 -график

Валюталық позиция

Ескерту: 1) Графикте АВП-ның банктердің меншікті капиталына арақатынасы келтірілген (%-бен); 2) іріктеу 5 банктен тұрады, олардың үлесіне банк секторы бойынша жиынтық баланстан тыс валюта позициясының 50% астамы тиесілі.
Дереккөзі: ҚРҰБ

биржадан тыс нарықта ТҚҚ-мен мәмілелерді жасайды. Бұл ретте шетел валютасымен ТҚҚ-мен жасалатын мәмілелердің биржадан тыс нарығындағы валюталық тәуекел тең бөлінбеген және жекелеген банктерде шоғырландырылған. Мәселен, орташа алғанда, ашық баланстан тыс валюталық позициялардың, оның ішінде ТҚҚ-мен мәмілелер бойынша позициялардың жартысынан астамы банктің меншікті капиталына тең немесе одан асатын деңгейде ашық

Тұтастай алғанда, банк секторы бойынша және жеке банктер бойынша жиынтық ашық валюталық позициялар валюталық тәуекелдердің белгіленген лимиттерінің шегінде ұсталып тұр. Соған қарамастан, валюталық позициялардың нормативтерін сақтау, сондай-ақ қысқа мерзімді өтімділікті басқару мақсатында, банктер баланстық шоттарда шетел валютасында қалыптасқан тепе-теңсіздікке қарамастан ТҚҚ-да ауқымды баланстан тыс позицияларды ашуда (3.1.3.5-график).

Отандық валюталық және ақша нарығы инфрақұрылымының ерекшеліктерін ескере отырып, орталық қарсы серіктес институты болмау кезінде банктер көбінесе

⁴⁴ ҚРҰБ-тың қысқа мерзімді ноттары банктер өтімділігінің ағымдағы жағдайына және ҚРҰБ саясатына тәуелді, конъюктуралық құбылуларға шалдықпаш және нәтижесінде өтімділікке әсері таза нөл болады.

валюталық позицияларды ұстап тұрған бес банкке (резидент еместердің еншілес банктерін қоса алғанда) тиесілі.

3.1.4 Капиталдың жеткіліктілігі

Банк секторына жүргізілген стресс тестілеудің сценарийінде дамушы экономикасы бар елдердегі тұрақсыз макроэкономикалық жағдай, дамыған елдерді қолдау бағдарламасын тоқтату және дамушы экономикасы бар елдерден капиталдың әкетілуі көрсетілген. Бұл сценарийді бағалау нәтижесінде іріктелген 30 банк бойынша дефолт (PD) мүмкіндігі және жұмыс істемейтін қарыздардың үлесі 8,6%-ға жуық өседі. Макроэкономикалық жағдайдың жағымсыз дамуы кезінде бағалаудың өзгерген келешегін ескере отырып, капитал буфері⁴⁵ іріктеліп алынған бағаланатын банктер бойынша екі жылда 129,4%-ға төмендейді. Сонымен қоса бір жылдық уақыт аралығында капиталдың тапшылығы орын алатынын атап өту қажет. Стресс тестілеуді жүргізу кезінде іріктеуге енгізілген банктердің шығындары бірінші жылға қарағанда екінші жылы 1,8 есе көп. Көрсеткіштердің нашарлауына банктердің ЖІӨ-ні кредиттеуді қысқартуының кері әсерін есепке алу да әсер етті.

Ағымдағы Қаржылық тұрақтылық туралы есептің шегінде бірқатар әдіснамалық өзгерістерді ескере отырып банк секторының кредиттік тәуекелін стресс тестілеудің қорытындылары берілді. Практика көрсеткендей, стресс тестілеудің бір жылдық уақыттық келешегі банктің қаржылық жағдайына күйзеліс нәтижесінің тереңдігін толығынан көрсетпейді. Осыған байланысты, банктердің шығындары ауқымын барынша дәл айқындау мақсатында болжамды кезең бір жылдан екі жалға дейін өсірілді. Сценарий ағымдағы әлемдік үрдістерді ескере отырып өзгертілді. Сондай-ақ стресстік кезеңді ұлғайту кезінде шығындарды барынша барабар бағалау үшін мына өлшемдерге қатысты тәсілдер мен кемшіліктер де қайта қаралды:

– стресс тестілеудің нәтижелері бойынша жалпы шығын екі үлгі бойынша шығындардың қосындысы ретінде айқындалды: жеке тұлғалардың жұмыс істемейтін қарыздары ұлғаюын бағалау үшін мультифакторлық портфельдік модельдің⁴⁶ және панельді модельдің⁴⁷;

– банктердің активтері мен несие портфелі мультифакторлық портфельдік модельден болжамдардың макроэкономикалық моделі негізінде алынған экономика кредиттерінің өсу қарқынының болжамына сәйкес жылдың қорытындысы бойынша бір рет қайта есептеледі. Экономикаға берілетін кредиттерді азайту жағдайында капиталдың жеткіліктілігі коэффициенттерін кіріс өлшемдерін азайту есебінен ұлғайтуды болдырмау үшін активтер мен несие портфелінің өсімі нөлге тең болады деп болжанады;

⁴⁵ Капитал буфері (ең төменгі нормативтен артық) – тиісті капиталмен және банкке жеткіліктілік нормативін орындау үшін қажетті капитал арасындағы айырмасы.

⁴⁶ Активтерінің үлесі банк жүйесінің жиынтық активтерінің 85,8%-ын құрайтын және күйзеліске ұшырайтын (тау-кен және өңдеу өнеркәсібі, құрылыс пен сауда) салаларда кредиттеуді жүзеге асыратын 30 банк бойынша стресс-тестілеу жүргізілді. Стресс-тестілеу екі жылдық (2014 жылғы 1-тоқсаннан бастап 2015 жылғы 4-тоқсан аралығында) болжамды мерзімімен 2013 жылғы 4-тоқсандағы жағдай бойынша деректерге негізделген.

Стресс-тестілеуді жүргізу кезінде модельде барлық болжанатын кезең ішінде капиталға қосымша қаражатты құю көзделмейді деген кемшіліктер пайдаланылады.

Стресс-тестілеу мақсатында Deutsche Bundesbank (IFO Working papers №85 «Methodology of stress test for the Kazakh banking system», 2010 ж. сәуір) қатысуымен әзірленген мультифакторлық портфельдік модель қолданылады. Осы модель банктердің кредиттік тәуекеліне макроэкономикалық өлшемдердің әсерін және секторлар ішіндегі өзара байланысты ескеріп, экономиканың секторлары бойынша несие портфелінің өзгеруі арқылы жүйелі және арнайы тәуекелдердің есепке алынуын бағалайды.

⁴⁷ Жеке тұлғалардың жұмыс істемейтін қарыздарын бағалау үшін қажетті панельді модель нақты ЖІӨ, жылжымайтын мүліктің бағасы, айырбастау бағамы және Brent маркалы мұнайдың бағасы мен халықтың нақты кірістері өзгеруіне байланысты жұмыс істемейтін қарыздардың динамикасын бағалайды.

Модельде стресс-тестілеуді жүргізу кезінде мына: банк активтерінде қарыздардың үлесі 30.12.2013ж. деңгейде қалады; шығыстардың кірістерге қатынасы 2013 жылғы 4 тоқсандағы деңгейде болады; экономика берілген кредиттердің ЖІӨ қатынасы 30.12.2013ж. белгіленген трендтермен тұра келеді деген кемшіліктер пайдаланылады.

– тәуекелдердің дәрежесі бойынша сараланған активтер бұл өлшемнің және қаралатын банктер активтерінің тарихи орташа арақатынасына қарай жылдың қорытындысы бойынша бір рет қайта есептеледі;

– корпоративтік портфельдің дефолт болуы мүмкіндігі әр жылдың қорытындысы бойынша алынған күтілетін шығындардың деңгейіне түзетіледі;

– несие портфелінің салалалық құрылымы әр банк үшін экономиканы кредиттеудің қарқыны мен саланың ЖІӨ үлесі⁴⁸ өзгеруін ескере отырып, панельдік модельдің негізінде болжамдалады;

– макроэкономикалық сценарийдің үстіне стресс тестілеудің бірінші жылының қорытындысы бойынша k2 капиталдың жеткіліктілігі нормативін бұзатын банктердің кредиттеуді төмендету салдарынан нақты ЖІӨ өзгеруінің қарқын қысқаруының нәтижесі⁴⁹ қосылады.

Банк жүйесінің ағымдағы жай-күйін талдай келе Қазақстан банктерінің біреуі де k2 және k1-2 капиталдың жеткіліктілігі нормативтерінің белгіленген ең аз мәндерін бұзбайтынын атап өтуге болады. Кредиттік тәуекелді іске асыру кезінде банк жүйесінің ықтимал шығындарын бағалау үшін ықтималды, бірақ екі талай (ықтималдығы 2,8%-дан астам еместі құрайды) макроэкономикалық сценарийдің дамуы қаралады. Сценарий мына болжамдарға:

– дамушы елдердің экономикалары баялауына;

– дамыған елдердің экономикалары қалпына келуіне байланысты, дамушы экономикасы бар елдерден капиталдың әкетілуіне;

– дамыған елдерді қолдау бағдарламасын тоқтатуға;

– Қазақстан Республикасының сауда әріптестерінің ЖІӨ-сі өсімінің қарқыны төмендеуіне;

– нақты сектордың бәсекеге қабілеттілігін қалпына келтіру үшін айырбастау бағамының өзгеруі;

– мұнай бағасы бір баррель үшін 40 АҚШ долларына дейін төмендеуіне негізделген, бұл 63,4%-дық құлдыраудың тереңдігіне сәйкес келеді, бұл ретте мұнай бағасының төмендеуі 5 тоқсанның ішінде жалғасатыны көзделеді, ол ең жаман тарихи мәнге сәйкес келеді.

Алынған сценарийдің өлшемдері 3.1.4.1-кестеде берілген.

Бірінші жылдың қорытындысы бойынша алынған стресс тестілеудің нәтижелеріне сәйкес стресстік сценарий іске асырылған кезде 4 банк капиталдың жеткіліктілігі нормативтерін бұзғаны байқалады. Күйзелістің нәтижесінде капиталды төмендету банктер үшін қажетті қосымша капиталдандыруға әкеп соғады және банктердің кредиттік белсенділігіне теріс әсер етеді. Бұл фактіні және капитал буфері өзгеруінен кредиттеу өсімінің икемділігі коэффициентінің мәнін⁵⁰ ескере отырып, стресстік сценарий іске асырылу нәтижесінде k2 нормативін бұзған қаралатын 4 банк үшін жылдық көрсеткіш бойынша 4%-ды құраған экономиканы кредиттеудің өсімі төмендеуі бағаланды. Банк жүйесіндегі бұл банктердің несие портфелінің үлесін ескере отырып, жүйе бойынша кредиттеудің өсімі төмендеуі жылына 0,4 п.т. деңгейінде бағаланады. Стресстік сценарий іске асырылған кезде бағаланған шығындар банктердің кредиттеу бойынша белсенділігін төмендетеді, және, қорытындысында, ЖІӨ болжамды өсімін 2014ж. соңында 0,09 п.т. қысқартуға әкеп соғады.

⁴⁸ Модель мультифакторлық портфель үшін алынған болжамдарға қарай осындай салалар бойынша ЖІӨ өсімінің қарқынына және ЖІӨ құрылымы өзгеруіне байланысты күйзеліске ұшырайтын банктердің несие портфелі құрылымының экономиканың салалары бойынша өзгерісін бағалайды. Банк стратегиясы болжанатын екі жыл ішінде өзгермейді деп көзделеді.

⁴⁹ 2012 жылғы Қаржылық тұрақтылық туралы есепте модельдің сипаты келтірілген, 5-бокс, 42-бетте.

⁵⁰ Банк секторы көрсеткіштерінің кредиттеудің өсіміне әсер етуін бағалау моделі негізінде, 2012 жылғы Қаржылық тұрақтылық туралы есеп, 5-бокс, 43-бет.

Стресс-тестілеуге арналған сценарийлер

Макроэкономикалық көрсеткіштер	Базальқ сценарий		Стрессік сценарий	
	2014ж. 4-тоқсан	2015ж. 4-тоқсан	2014ж. 4-тоқсан	2015ж. 4-тоқсан
1	2	3	4	5
Brent маркалы мұнайдың бағасы (АҚШ долл., кезеңде орташа алғанда)	101,5 АҚШ долл. дейін шамалы төмендеу ⁵¹	104,1 АҚШ долл. дейін шамалы төмендеу	53,9 АҚШ долл. дейін біртіндеп төмендеу	2015ж. 1-тоқ. 40 АҚШ долл. дейінгі төмендеу, 50,3 АҚШ долл. дейін төмендеу
Номиналдық айырбастау бағамы (бір АҚШ доллары үшін теңге) ⁵²	3,7% әлсіреу	3,52% әлсіреу	18,7% әлсіреу	7,2% әлсіреу
Ресейдің нақты ЖІӨ (кезеңдегі, млрд. руб.)	1,7% өсу	2,7% өсу	0,3% шамалы төмендеу	2,7% төмендеу
Қазақстанның нақты ЖІӨ (кезеңдегі, млрд. тг.)	6% өсу	4,3% өсу	4,3% өсу	2% төмендеу
Кен өндіру өнеркәсібі саласы бойынша өндіріс	2,3% өсу	1,6% өсу	1,7% өсу	0,5% шамалы өсу
Өңдеуші өнеркәсіп саласы бойынша өндіріс	1,6% өсу	1,1% төмендеу	4% төмендеу	4,3% төмендеу
Құрылыс саласы бойынша өндіріс	5,4% өсу	5,7% өсу	1,5% төмендеу	9,95% төмендеу
Сауда саласы бойынша өндіріс	8,9% өсу	8,7% өсу	6,3% өсу	1,9% төмендеу

Дереккөзі: ҚРҰБ

Несие портфелінің көлемі өзгергенін, дефолт болу мүмкіндігі мен тәуекел дәрежесі бойынша сараланған активтер артқанын назарға ала отырып, стрессік сценарий жүзеге асырылған кезде ЖІӨ-нің түсетін өсімін ескере отырып, екінші жылдағы шығындар⁵³ жылдық көрсеткіш бойынша меншікті есептік капиталдың 14,9%-ын құрайды. Бұл капиталдың жеткіліктілігі коэффициенті құлдырауына және жекелеген банктер белгіленген нормативтерді бұзуына әкеп соғады. Жалпы алғанда, іріктелген 30 банктен екінші жылдың соңында k1-2 капиталдың жеткіліктілігі нормативі бойынша талаптарды 10 банк бұзуда, бірінші жылда нормативтерді бұзған екі банкті қоса алғанда, k2 бойынша талаптарды 11 банк бұзуда.

Стресс тестілеудің екінші жылының қорытындысы бойынша k2 капиталдың жеткіліктілігі нормативін бұзған он бір банк үшін кредиттеудің өсімін төмендетудің салдары жылдық көрсеткіш бойынша 6,4%-ды құрайды. Бұл банктердің несие портфелдерінің банк жүйесіндегі үлесін ескере отырып, тестілеудің екінші жылдық болашағында жүйе бойынша, тұтастай алғанда, кредиттеудің өсімі төмендеуі 4,3% болады, ал ЖІӨ қысқаруы 2015ж. соңында 1 п.т. құрайды. Осылайша, стрессік сценарийге бұл нәтиженің қосымша қосылуы болжамға сәйкес айқындалған ЖІӨ қысқаруы -2%-дан -3%-ға дейін нашарлайтынын көрсетеді.

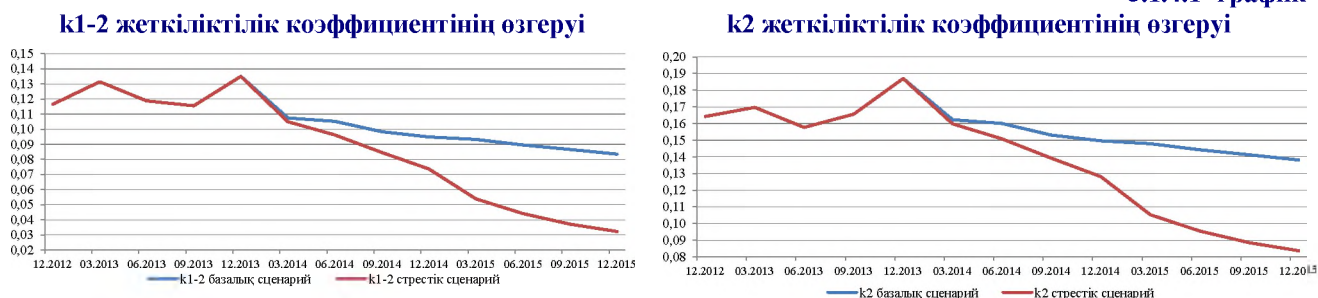
Жалпы алғанда, стрессік сценарий іске асырылған кезде капиталдың жеткіліктілігі нормативтері 2015 жылдың 4-тоқсанының соңында k2 бойынша 0,087 дейін (ең төменгі 0,10 еселік норматив кезінде), k1-2 бойынша 0,036 дейін (ең төменгі 0,05 еселік норматив кезінде) төмендейді (3.1.4.1- график).

⁵¹ Базальқ сценарий Bloomberg консенсус-болжамдарына негізделген.

⁵² Көрсеткіштердің мәні алдыңғы жылдың тиісті кезеңімен салыстырғанда тиісті кезеңнің соңғы тоқсанының өзгерістері түрінде берілген.

⁵³ Күтілетін шығындарды бағалау мен меншікті капиталды тиісті түрде төмендету арқылы банктердің кредиттік тәуекеліне базальқ және стресс сценарийлердің әсерін талдау жүзеге асырылады.

3.1.4.1 -график

Ескерту: 30 банк үшін есептелген
Дереккөзі: ҚРҰБ

Банктердің қаржылық тұрақтылығын арттыру үшін бірінші жылы толықтырып капиталдандырудың қажетті деңгейі⁵⁴ есептік капитал мен бірінші деңгейдегі капитал үшін тиісінше 40,1 млрд. теңге және 11,5 млрд. теңге, ал екінші жылы⁵⁵ – 328,3 млрд. теңге және 330,6 млрд. теңге деп бағаланады (3.1.4.2-кесте).

3.1.4.2-кесте

к2 және к1-2 стрессік сценарий кезінде қосымша капиталдандыру деңгейі⁵⁶, млрд. тг.

	Көрсеткіштің атауы	2013ж. 4-тоқ. аяғындағы (нақты)	2014. 4-тоқ. аяғындағы	2015ж. 4-тоқ. аяғындағы
к2	Қосымша капиталдандырудың талап етілетін деңгейі	0	40,1	328,3
	Капитал қоры ⁵⁷	784,1	349,6	157,8
	Капиталдың нетто буфері ⁵⁸ (ең төменгі нормативтен жоғары)	784,1	309,6	-170,6
к1-2	Қосымша капиталдандырудың талап етілетін деңгейі	0	11,5	330,6
	Капитал қоры	740,9	277,8	152,3
	Капиталдың нетто буфері (ең төменгі нормативтен жоғары)	740,9	266,3	-178,3

Дереккөзі: ҚРҰБ

Сондықтан, банктердің осындай іріктелуі бойынша 1-ші деңгейдегі капиталды ұлғайту қажеттілігі сияқты есептік капиталды ұлғайту қажеттілігі нақты есептік капиталдың 17%-ын құрайды.

«Жұқтыру» тәуекелі. Он бір банк нормативтерді бұзуының нәтижесінде банкаралық нарықта кредиторлар болып табылатын 2 банк капиталдың жеткіліктілігі нормативін бұзады. Бұл факті, тиісінше, есептік капитал мен бірінші деңгейдегі капитал үшін толықтырып капиталдандыру деңгейін тиісінше 7,1 млрд. теңгеге және 6,2 млрд. теңгеге ұлғайтуға әкеледі. Бұл ретте банктердің қаралатын іріктелуі бойынша капиталдың жеткіліктілігі нормативтері к2 бойынша 0,085 дейін және к1-2 бойынша 0,034 дейін төмендейді.

Осылайша, стресс тестілеудің таңдалған өлшемдері және ЖІӨ-ге кері әсерді есепке алу кезінде капиталдың жеткіліктілігі нормативтерін бұзатын банктердің саны және банктердің қалыпты қызмет етуі үшін қажетті толықтырып капиталдандырудың сомасы елеулі түрде ұлғаяды. Стрессік сценарийде банктер капиталының жеткіліктілігі

⁵⁴ Банктер жеке тұлғаларға берген қарыздар бойынша стресс тестілеуді жүргізу нәтижесінде алынған үй шаруашылығы бойынша күтілетін шығыстарды ескере отырып.

⁵⁵ Толық капиталдандырудың деңгейі Базель 3 негізінде 2015 жылғы қаңтардан бастап капиталға талаптарды енгізуді ескермей, ағымдағы нормативтерге қарай есептелген.

⁵⁶ Стресс тестілеуге енгізілген 30 банк бойынша.

⁵⁷ Капитал қоры – іріктеуге енгізілген банктерге капиталдың жеткіліктілігі нормативін орындау үшін қажетті жиынтық капитал.

⁵⁸ Капиталдың нетто буфері – капитал қоры мен толық капиталдандырудың талап етілетін деңгейі арасындағы айырмасы.

көрсеткіштерінің негізгі құлдырауы стресс тестілеудің екінші жылына келеді. Бұдан басқа, көптеген банктер нормативтерді бұзуынан шамалы дамыған банкаралық кредиттеу нарығына қарамастан, кредитор-банктердің «жұқтыру» тәуекелі іске асырылады.

3.2 Банктік емес сектордың тәуекелдері

3.2.1 Сақтандыру секторы

Сақтандыру ұйымдарының қызметі 2013 жылы отандық банк секторының жай-күйінен және дамуынан сақталып тұрған тәуелділікпен, ірі тәуекелдерді сыртқы қайта сақтандыруға өткізу практикасында «статус-кво» сақталғандығымен және сақтандыру секторының тұрақтылығына сақтандыру агенттеріне төленетін жоғары сақтандыру сыйақылардың мен сақтандырудың жекелеген сыныптары бойынша шығындылықтың жоғары көрсеткіштерінің әсері ұлғайғанымен айқындалды.

Сақтандыру нарығы ұзақ кезең ішінде банк секторы дамуының динамикасына тәуелділігімен сипатталады, ол сақтандыру сыйлықақыларын жинау серпініне маңызды түрде әсер ете тұра сақтандыру нарығының басты драйверлерінің рөлін атқарады. Алайда банктер қарыз алушыларды сақтандыру ұйымдарын таңдауда шектеуге, қарыз алушыға өмірі мен денсаулығын сақтандыру міндетін жүктеуге құқығы болмайтын 2011-2012 жылдары заңнамаға енгізілген өзгерістер, сондай-ақ қаржы ұйымдарының үлестес тұлғаларымен жасалатын мәмілелерге қойылатын талаптарды қатаңдату сақтандыру (қайта) ұйымдарының банктік топтардың ішінде, оның ішінде үлестес тұлғалармен жасалатын мәмілелердің көлемін ішінара азайтуына ықпал етті. Соның арасында, екінші деңгейдегі банктердің кросс-сатылым жүйесі сақтандыру нарығы дамуына, жалпы алғанда, елеулі түрде әсер етуін жалғастыруда – сақтандыру сыйлықақыларының жалпы көлемінде банктік сақтандырудың үлесі 2013 жылғы 31 желтоқсанда 31%-ды құрады.

Дереккөзі: ҚРҰБ

Өз кезегінде, банктік сақтандыру нарығында банк конгломераттарына кірмейтін сақтандыру компаниялардың пайдасына позициялар қайта бөлінгені байқалады. Мәселен, бұл компаниялардың банктік сақтандыру бойынша сақтандыру сыйлықақыларының жалпы көлеміндегі үлесі 2013 жылғы 31 желтоқсанда 29,5% (3.2.1.1-график) болды. Алдыңғы жылдың ұқсас кезеңімен салыстырғанда банктік сақтандыру нарығында «үлестес емес» сақтандыру компаниялардың үлесі 2 есеге ұлғайды.

2013 жылғы 31 желтоқсандағы жағдай бойынша сақтандыру сыйлықақыларының көлемі ұлғаюымен қоса бір мезгілде банк конгломератына кіретін сақтандыру (қайта) ұйымдары сыйлықақыларының үлесі де өскені (2012 жылдың қорытындысы бойынша қомақты түрде төмендегеннен кейін) байқалады (3.2.1.1-кесте). Позициялар аздап қалпына

3.2.1.1-кесте

Банк конгломератына кіретін сақтандыру (қайта сақтандыру) ұйымдарының сыйлықақылары мен активтерінің үлесі

	Банк конгломератына кіретін сақтандыру (қайта сақтандыру) ұйымдары сыйлықақыларының жиынтық сақтандыру сыйлықақыларындағы үлесі	Банк конгломератына кіретін сақтандыру (қайта сақтандыру) ұйымдары сыйлықақыларының сақтандыру секторының активтеріндегі үлесі
31.12.2005	64,80%	70,30%
31.12.2006	58,30%	67,50%
31.12.2007	59,70%	62,50%
31.12.2008	43,90%	35,70%
31.12.2009	31,70%	47,00%
31.12.2010	35,30%	32,30%
31.12.2011	48,90%	49,60%
31.12.2012	14,40%	55,00%
30.12.2013	21,60%	61,00%

Дереккөзі: ҚРҰБ

келгеніне қарамастан (нарық бойынша жиынтық сақтандыру сыйлықақысының 20,6%), тұтастай алғанда, орташа мерзімді тренд жиынтық сақтандыру сыйлықақылардағы еншілес сақтандыру ұйымдарының сақтандыру сыйлықақыларының үлесі біртіндеп төмендегенін көрсететінін ескеруге болады. Негізінен, бұл банктік топтың ішінде сақтандырылған тәуекелдердің үлесін төмендету бойынша сақтандыру заңнамасына енгізілген өзгерістерге негізделген, ол қорытындысында банктермен байланысты емес сақтандыру ұйымдары арқылы түйіскен сатылымдар схемалары дамуына оң әсерін тигізеді.

Қайта сақтандырудың құрылымында қайта сақтандыру сыйлықақылары көптеп әкетілуімен және резидент емес қайта сақтандыру ұйымдарынан сақтандыру өтемдері аздап қайтаруымен сипатталатын тәуекелдерді сырттан шетелде қайта сақтандыру басым болуы жалғасуда. Қайта сақтандыру арналары арқылы ресурстардың шамадан тыс әкетілуі отандық сақтандыру нарығы капиталдануының өсімін шектейді және, жалпы алғанда, сақтандыру нарығының толыққанды дамуын тежейді.

Мәселен, 2013 жылы отандық сақтандыру (қайта сақтандыру) ұйымдары сақтандыру және қайта сақтандыру шарттары бойынша жинаған сыйлықақыларының мәні 279,2 млрд. теңге болды, бұл алдыңғы жылдың осындай кезеңімен салыстырғанда 18%-ға көп. Олардың ішінде жиналған сыйлықақылардың 91% сақтандыру шарттарына тиесілі (253,1 млрд. теңге, алдыңғы жылдың осындай кезеңімен салыстырғандағы өсім 20%), 9% қайта сақтандыру шарттарына келеді (26,1 млрд. теңге, алдыңғы жылдың осындай кезеңімен салыстырғандағы өсім 2%).

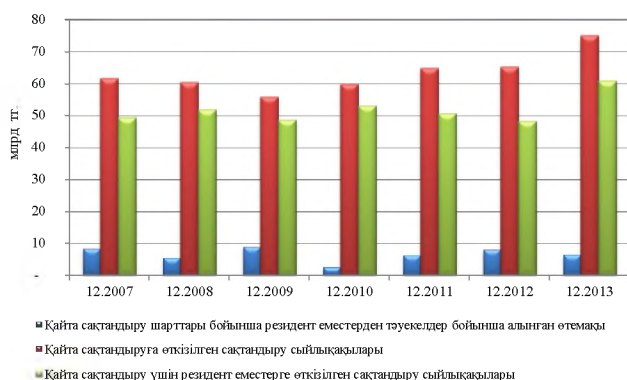
Сақтандыру сыйлықақыларының жалпы көлемінде банктік сақтандырудың қомақты үлесіне қарамастан, банктік сақтандыру шарттарының саны бойынша нарықтың қамтылуы сақтандырудың жаппай түрі болып табылатын міндетті сақтандыру сыныптарына қарағанда аз болғанын атап өту қажет. Сақтандыру сыйлықақыларының жалпы көлемінде банктік сақтандырудың үлесі міндетті сақтандырудың үлесінен артып кетуі сақтандырудың міндетті сыныптары бойынша заңнамалық белгіленген сақтандыру тарифтерінің мөлшеріне негізделген.

Қайта сақтандыруға берілген сыйлықақылардың көлемі де алдыңғы жылмен салыстырғанда 15%-ға ұлғайып, 75,1 млрд. теңге (жиналған сыйлықақылардың жиынтық көлемінің 27%) болды, олардың ішінде резидент еместерге берілгені 60,8 млрд. теңгені құрады, бұл алдыңғы жылдың осындай кезеңімен салыстырғанда 26%-ға артық және жиналған сыйлықақылардың жалпы көлемінде аталған сома 22% болды (3.2.1.2-график).

Қайта сақтандырушылардан өтемің мөлшері 2013 жылы 11,6 млрд. теңгені құрады. Сақтандыру ұйымдарының сақтандыру төлемдерді жүзеге асыру бойынша жалпы шығыстарының көлемімен салыстырғанда қайта сақтандырушылардың өтемі 22% болды.

3.2.1.2 -график

Қайта сақтандыруға өткізілген сақтандыру сыйлықақыларының динамикасы, млрд. тг.

Дереккөзі: ҚРҰБ

емес қайта сақтандырушыларға берілетін сақтандыру сыйлықақылардың жоғары үлесі сақталуына ықпал етеді. Егер қайта сақтандыруға берілген сыйлықақылардың құрылымын қарасақ 19%-ы жергілікті қайта сақтандырушыларға, 81%-ы шетелдік қайта сақтандырушыларға тиесілі.

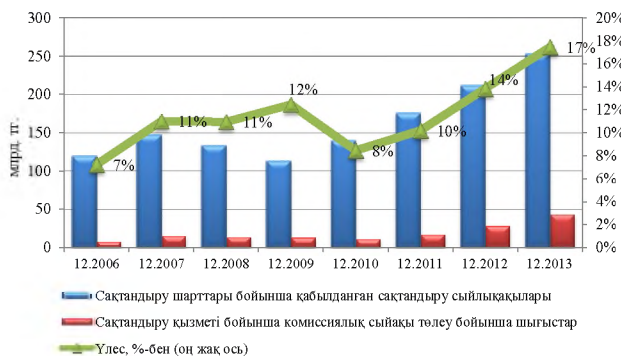
Сақтандыру портфелін әртараптандыру, қаржылық тұрақтылықты қамтамасыз ету және ірі апатты шығындардан қорғау мақсатында, тәуекелдерді жоғары рейтингісі бар халықаралық қайта сақтандырушыларға қайта сақтандыруға берудің объективті қажеттілігі бар. Қолданыстағы сақтандыру шарттары бойынша резидент еместерге берілген жауапкершіліктің жалпы көлемі 21,8 млрд. теңгені (жауапкершіліктің жалпы көлемінің 44%) құрайды.

Сақтандыру ұйымдары ірі тәуекелдерді сақтандыру кезінде «А» немесе одан астам қаржылық тұрақтылық рейтингісі бар шетелдік қайта сақтандырушыларға өтініш жасайды. Компанияларға маңыздылығы төмен тәуекелдерді сақтандыру кезінде, мысалы, Ресейдегі сақтандыруға қарағанда ішкі нарықта қайта сақтандыру тиімді, өйткені төлем қабілеттілігінің маржасына жүктеме ұлғайды.

Қазақстан Республикасының резиденті еместеріне қайта сақтандыруға берілген сақтандыру сыйлықақыларының жалпы сомасында «А-»-тен төмен емес рейтингісі бар қайта сақтандыру ұйымдарының үлесі 85,8%-ды құрайды. Бұл ретте отандық сақтандырушыларда қайта сақтандыруда резидент емес әріптестерді таңдаудағы басымдық еуропалық компаниялардың жағына қарай өзгерді, мұны қайта сақтандырудағы барынша сапалы тәсіл ретінде сипаттауға болады.

3.2.1.3 -график

Комиссиялық сыйақы төлеу бойынша сақтандыру сыйлықақыларының және шығыстарының динамикасы

Дереккөзі: ҚРҰБ

сыйлықақыларының түсімі 20%-ға өсуі себепші болды.

Қазақстан экономикасының құрылымында қайта сақтандыру құралын пайдаланудың және сақтандыру сыйлықақыларын ұстап қалудың тиімділігін арттыру бойынша шаралармен байланысты қайта сақтандыру нарығындағы реттеудің жаңа саясаты қазіргі кезде отандық сақтандыру ұйымдарының қызметіне түбегейлі өзгерістерді әкелген жоқ.

Сақтандыру ұйымдары капиталдануының төмен деңгейі және ірі өнеркәсіптік және қаржылық тәуекелдерді ел ішінде ұстап қалу мүмкіндігі болмауы Қазақстан Республикасының резиденті

Қазақстан Республикасының сақтандыру нарығында комиссиялық сыйақылардың жоғарғы мөлшерде төленуі орын алуда, бұл ерікті сақтандыру шарттары бойынша аса көтерілген сақтандыру сыйлықақыларының бір себебі болып табылады.

Сақтандыру қызметі бойынша комиссиялық сыйақыларды төлеу шығыстары 2013 жылғы 31 желтоқсанда алдыңғы жылдың осындай кезеңімен салыстырғанда 51%-ға ұлғайды, бұған сақтандыру шарттары бойынша (сақтандыру шарттары ғана) сақтандыру

Сақтандыру шарттары бойынша сақтандыру сыйақыларында 2013 жылы сақтандыру қызметі бойынша комиссиялық сыйақыны төлеу бойынша шығыстардың үлесі 17% (3.2.1.3-график) болды. Комиссиялық сыйақының ең көп үлесі өмірді сақтандыру (63,3%), мүлікті сақтандыру (10%) және КҚИ МАҚЖ (5,1%) сыныптары бойынша қалыптасты.

Бұл ретте өмірді сақтандыру сыныбы бойынша комиссиялық сыйақылардың жоғарғы үлесі осы сыныптың ерекшелігімен түсіндіріледі, ол басқа да ерекшеліктерімен қоса, бір жолғы комиссиялық сыйақының жоғарғы төлеміне және сақтандыру сыйлықақылардың кезең-кезеңімен төленуіне негізделді.

Комиссиялық сыйақылардың төлемі өсуінің оң серпіні және жоғары комиссиялық сыйақылардың төлемін жүзеге асыру практикасы кейбір қауіпті туындатады, өйткені ол сақтандыру резервтерінің тапшылығы тәуекелінің әлеуетті факторы болып табылады, бұл сақтандыру ұйымдары сақтандыру оқиғасы басталған жағдайда қабылдаған міндеттемелері бойынша жауап бере алмай қалуына әкеп соғуы мүмкін.

Сақтандыру өнімдеріне баға демпингі болуымен, жоғары комиссиялық сыйақыларды төлеумен және шығындардың толыққанды статистикасы болмауы жағдайында сақтандыру резервтерін барабар бағаламаумен байланысты сақтандыру бизнесін жүргізудің осы күнгі практикасы сақтандыру резервтерінің тапшылығы тәуекелі күшеюіне ықпал етеді.

Жалпы алғанда, сақтандыру тәуекелдерін өтеудің экономикалық мақсаттылығын және ауқымын назарға ала отырып, міндетті сақтандырудың кейбір түрлерін қысқарту және қайта қарау қажеттілігі қалыптасты.

Қызметкерді жазатайым оқиғалардан міндетті сақтандырудың (ЖОМС) қолданыстағы жүйесінің ағымдағы өлшемдерін сақтау келешекте сақтандыру секторында жүйелік тәуекелдердің шамадан тыс жинақталуына және, тиісінше, сақтандыру компаниялардың қаржылық тұрақтылығы төмендеуіне әкеп соғуы мүмкін.

Тиісті лицензиясы бар сақтандыру компаниялардың саны өсуі енгізілгенінен бастап (2005 жылғы 1 шілдеден бастап) ЖОМС бойынша жиналған сыйақылардың орташа алғанда 17%-ға тұрақты өсіміне және шығындылық коэффициенті 71,3%-ға дейін ұлғаюымен ілесіп жүретін міндетті сақтандыру құрылымында ЖОМС-тың маңыздылығы 34,3%-ға дейін артуына себепші болды (3.2.1.2-кесте).

3.2.1.2-кесте

Міндетті сақтандыру түрлері бойынша 2013ж.31.12 шығындылық

Сақтандыру класы	Сақтандыру сыйлықақылары, млн. теңге	Портфельдегі үлес, %-бен	Сақтандыру төлемдері, млн. теңге	Сақтандыру қызметі бойынша комиссиялық сыйақы түріндегі шығыстар	Шығындылық коэффициенті *, %-бен	Лицензиясы бар сақтандыру ұйымдарының саны
Көлік құралдары иелерінің АҚЖ	31 035	12,3	11 263	2 237	62	23
Тасымалдаушының жолаушылар алдындағы АҚЖ	1 526	0,6	65	91	28	23
өсімдік шаруашылығындағы сақтандыру	479	0,2	309	46	92	2
жекеше нотариустардың АҚЖ	48	0,0	2	3	28	16
экологиялық сақтандыру	1 002	0,4	17	66	26	22
аудиторлық ұйымдардың АҚЖ	14	0,0	0	2	29	12
туроператор мен турагенттің АҚЖ	101	0,0	136	8	161	18
қауіпті объектілер иелерінің АҚЖ	536	0,2	17	49	30	23
Қызметкерді жазатайым жағдайлардан сақтандыру	18 377	7,3	8 182	1 574	71	29
Міндетті түрлер бойынша барлығы	53 119	21,0	19 990	4 076	63	x
Барлық түрлер бойынша барлығы	253 073	100	51 990	44 168	56	x

Ескерту: * Есепке жалты және әкімшілік шығыстар (сараптамалық бағалау) + комиссиялық сыйақы енгізілді
Дереккөзі: ҚРҰБ

Кәсіптік ауру, оның ішінде «жеңіл» түрлері белгіленген жағдайда өмір бойы алатын төлемдерді және емделуге бір жолғы қомақты (500 АЕК-тен 2000-ге дейін) төлемді алу мүмкіндігі сақтандырылған қызметкерлер арасында масылдық көңіл-күйді дамыту үшін жағдайларды жасайды. Бұған соңғы кезде берілген өтініштердің және анықталатын кәсіптік аурулардың күрт өсуі дәлел болады (тіркелетін аурулардың 73% созылмалы, бірақ жеңіл түрі бар).

Мәселен, ЖОМС енгізілгеннен бері 98,5 млрд. теңге сомасына сақтандыру сыйлықақылары жиналды, ал нақты сақтандыру төлемдердің сомасы 33,6 млрд. теңгені құрады. Бұл ретте жинақталған шығындар (аннуитеттің мерзімді шарттарын өмір бойы төленетінге ұзартқан жағдайда күтілетін төлемдер) толық кезеңде 59 млрд. теңгеге дейін ұлғайды, олардың ішінде 31 млрд. теңгені кәсіптік аурулар бойынша шығындар құрады.

Жалпы алғанда, ЖОМС сыныбы бойынша ағымдағы шығындар қалыптасқан резервтерден асып түсті. Атап айтқанда, ЖОМС бойынша жасалған сақтандыру резервтері 25,9 млрд. теңге мөлшерінде көрсетілді, ал ЖОМС бойынша жалпы шығыстар (жалпы және әкімшілік шығыстарды және комиссиялық сыйақыны қосқанда) 119,4 млрд. теңгеге жетті, бұл алынған сақтандыру сыйлықақылармен салыстыруға келмейді.

ЖОМС-ты жүзеге асыратын сақтандыру компаниялардың жиынтық капиталының мөлшерін (18,3 млрд. теңге) ескере отырып, ағымдағы үрдістерді сақтау ЖОМС сыныбы бойынша шығындар (ҚРҰБ бағалауы бойынша 2015 жылға қарай 177 млрд. теңгеге дейін) өсетінін көздейді, бұл сақтандыру секторында кейіннен жүйелі тәуекелдің іске асырылуына алғы шарттарды жасайды. Атап айтқанда, бұл осы компаниялар төлем қабілеттілігі маржасының жеткіліктілігіне және оларды толықтырып капиталдандыру қажеттілігіне қатысты реттеуіштің қолданыстағы нормативтерін бұзуына әкеп соғуы мүмкін.

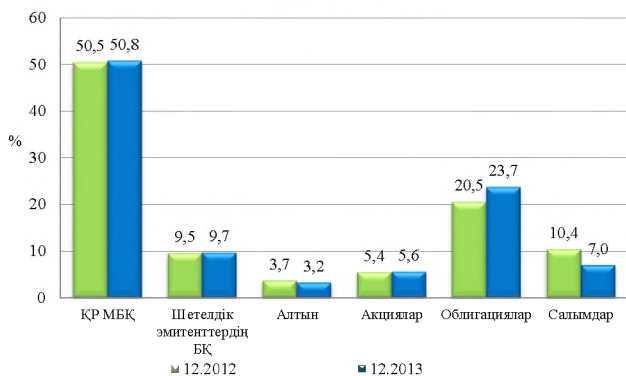
3.2.2 Жинақтаушы зейнетақы жүйесі

ЖЗҚ-тың инвестициялық позициясы 2013 жылы жинақтаушы зейнетақы жүйесінде жүргізілген реформалармен байланысты шектеулермен айқындалды. Бір жағынан, тек қана жоғары өтімді қаржы құралдарына зейнетақы активтерін инвестициялау бөлігінде талаптардың белгіленуі ЖЗҚ-тың зейнетақы активтері мен міндеттерін БЖЗ-ға беру кезінде тәуекелдерді төмендетуді қамтамасыз етуге мүмкіндік берді, алайда, екінші жағынан, ЖЗҚ-тың зейнетақы активтерінің кірістілігіне теріс әсерін тигізді. Қосымша, ЖЗҚ келешекте зейнетақы активтерін инвестициялайтын өтімді және жоғары кірістілікті жинақтайтын мүмкіндігі бар қаржы құралдарының жеткіліксіз болуының мәселесі өзекті болып қалуда.

ЖЗҚ-тың инвестициялық портфелінің құрылымында 2013 жылы елеулі өзгерістер байқалмады. ЖЗҚ-тың инвестициялық портфелінің негізгі бөлігі бұрынғысынша отандық қаржы құралдарына жасалатын салымдарға тиесілі (3.2.2.1- график). Бұл ретте зейнетақы активтерін инвестициялау стратегиясы бойынша қосымша нормативтік шектеулердің жағдайында ЖЗҚ-лар Қазақстан Республикасының корпоративтік облигацияларына салымдарын өсірді. Қазақстан Республикасының МБҚ-сына жасалатын салымдардың үлесі төмендеуіне, атап айтқанда, осы қаржы құралдарының нарықтық бағасы төмендеуі себепші болды.

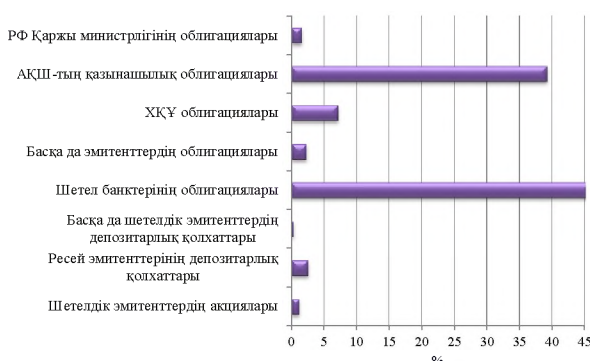
ЖЗҚ-тың жиынтық инвестициялық портфелінде 2013 жылдың ішінде екінші деңгейдегі банктердегі салымдарға және алтынға инвестициялардың көлемі төмендеді, бұл ретте шетелдік эмитенттердің бағалы қағаздарына, сондай-ақ акцияларға инвестициялардың үлесі аздап өскені байқалады. Шетелдік эмитенттер шығарған бағалы қағаздарға инвестициялардың байқалып отырған өсімі, көбінесе, шетел банктерінің облигацияларына инвестициялар ұлғаюымен қамтамасыз етілді. Сондай-ақ, ЖЗҚ-тың портфеліндегі шетелдік эмитенттердің бағалы қағаздарының құрылымында АҚШ-тың қазынашылық облигациялары

3.2.2.1 -график
ЖЗҚ зейнетақы активтерінің есебінен
кальптастырылған инвестициялық портфельдің
құрылымы

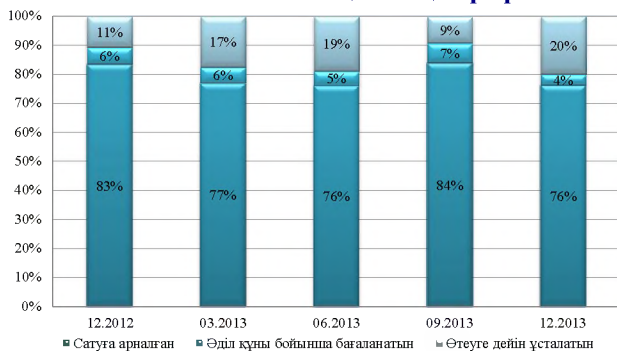
Дереккөзі: ҚРҰБ

3.2.2.2-график
Шетелдік эмитенттердің бағалы қағаздары
(шетелдік эмитенттердің бағалы қағаздары
портфелінің %-ы)

Дереккөзі: ҚРҰБ

3.2.2.3 -график
ЖЗҚ-ның бағалы қағаздардың санаттары
бойынша инвестициялық портфелі

Дереккөзі: ҚРҰБ

кірістілігі төмендегені бір қатар себептерге негізделді. Әлемдік нарықта алтынның бағысы 2012 жылмен салыстырғанда 26%-ға төмендеді, ал 2013 жылғы 31 желтоқсандағы жағдай бойынша ЖЗҚ-тың жиынтық инвестициялық портфелінде алтынның үлесі 3,2%-ды құрады. Осындай жағдай шетелдік эмитенттердің бағалы қағаздарына баға құбылумен де байланысты, өйткені ЖЗҚ оларды «сату үшін» және «әділ құны бойынша бағаланатын» санаттарында есепке алады. Сонымен қоса, Қаржы министрлігі 2013 жылы МБҚ-ны алдыңғы жылдағы бағамен салыстырғанда барынша төмен бағамен орналастырды, бұл МБҚ-ның кейбір шығарылымдарына нарықтық баға төмендеуіне және тиісінше, ЖЗҚ-тың инвестициялық портфелін аталған МБҚ шығарылымдары бойынша теріс қайта бағалауға Қазақстанның қаржылық есептілігі туралы есеп, 2013 жылғы желтоқсан

басым келеді. Ресейлік эмитенттердің құралдарына және Ресей МБҚ-сына жасалатын инвестициялар аздаған болып қалуда (3.2.2.2-график). Жалпы алғанда, 2012 жылғы 31 желтоқсан мен 2013 жылғы 31 желтоқсан аралығындағы кезеңде зейнетақы активтерінің өсімі 17,3%-ды құрады.

2013 жылдың басымен салыстырғанда жылдың соңында өтелгенге дейін ұсталатын бағалы қағаздардың үлесі ұлғайғаны және «сату үшін» санатында есепке алынатын бағалы қағаздардың портфелінде төмендеу байқалады (3.2.2.3-график).

Жиынтық инвестициялық портфелінің құрылымындағы аздаған өзгерістер негізінен жинақтаушы зейнетақы жүйесін реформалау кезеңінде және БЖЗҚ-қа зейнетақы активтерін беру процесі аяқталғанға дейін зейнетақы активтерін жоғары өтімді қаржы құралдарына ғана инвестициялау болатындығына негізделді. Осыған байланысты, ЖЗҚ-лар консервативтік инвестициялық саясатты жүргізеді. Зейнетақы активтерін БЖЗҚ-қа шоғырландыру кезінде зейнетақы активтерін сақтап қалу және БЖЗҚ-қа зейнетақы активтерін біріктіру бойынша барлық рәсімдерді аяқтау кезіне дейін ЖЗҚ-дан зейнетақы активтерін шығаруға жол бермеу

қажеттілігі осындай шектеулерді енгізуге себепші болды.

Инвестицияларға шектеулерді енгізген кезден бастап (2013 жылғы қаңтардан бастап 2013 жылғы 1 желтоқсан аралығында) барлық ЖЗҚ-лардың орташа инвестициялық портфелінің жылдық көрсеткіш бойынша орташа сараланған кірістілігі 2,37% болды (консервативтік инвестициялық портфель бойынша – 3,97%), 2012 жылғы осындай көрсеткіш 4%-ды құрады (консервативтік инвестициялық портфель бойынша – 1,75%) (3.2.2.4-график). Алдыңғы кезеңмен салыстырғанда ағымдағы кезеңде ЖЗҚ

3.2.2.4 -график
K2 номиналдық кіріс коэффициентінің жыл ішіндегі 12 айлағы өзгеруі

Дереккөзі: ҚРҰБ

аталғандай, зейнетақымен қамсыздандыру туралы шарттар бойынша ЖЗҚ-тың зейнетақы активтері мен міндеттемелерін БЖЗҚ-қа өткізу процесі аяқталғанға дейін ЖЗҚ-тың инвестициялық қызметі жоғары кірістілікті (МБҚ, алтын, ұлттық компаниялардың бағалы қағаздары, ХҚҰ мен екінші деңгейдегі банктердің облигациялары) жинақтау үшін аздаған әлеуеті бар сенімді жоғары өтімді қаржы құралдарының тар тізбесімен шектелді. Осыған байланысты, ЖЗҚ-лар 2013 жылдың ішінде белгіленген кірістілігі бар қаржы құралдарына инвестициялауға тырысты. Банк конгломераттарының құрылымы ЖЗҚ активтерінің үлесі онда аз болғанын білдіреді. Сонымен қоса, жекелеген ЖЗҚ қаржы тобының таза пайдасын қалыптастыруда маңызды рөлді атқарады. Сондай-ақ, ЖЗҚ екінші деңгейдегі банктердің борыштық бағалы қағаздарына инвестициялай отырып және зейнетақы активтерін салымдарға орналастыра отырып, олар үшін негізгі инвесторлар болып табылады. Зейнетақы активтері есебінен банк секторына инвестициялардың үлесі 2013 жылғы 31 желтоқсанда барлық зейнетақы активтердің 22,5%-ын құрап, 841,6 млрд. теңгеге жетті, бұл зейнетақы активтері құралдарына инвестицияланған 20 банктің барлық міндеттемелерінің 7,6% болды. Зейнетақы активтері есебінен банк секторын қаржыландыру шамасы бойынша мемлекеттік сектордан кейін екінші болып табылады.

ЖЗҚ-тың зейнетақы активтері мен міндеттемелерін толығынан БЖЗҚ-қа өткізгеннен кейін Қазақстанның қор нарығында бір ірі институционалдық инвестор пайда болады, оның инвестициялық портфелінде екінші деңгейдегі банктердің қаржы құралдарына жасалатын қомақты инвестициялар жинақталады. Қорытындысында, екінші деңгейдегі жекелеген банктің бағалы қағаздарына және депозиттеріне жасалатын инвестициялардың үлесі осы банктің меншікті капиталынан пайызбен алғанда айтарлықтай артады. Мәселен, 2013 жылғы 31 желтоқсанда ЖЗҚ жиынтық инвестициялық портфелінде әрбір жекелеген екінші деңгейдегі банктің қаржы құралдарына инвестициялардың үлесі меншікті капиталынан пайызбен алғанда 16,9%-дан 135,5%-ға дейінгі аралықта болуда. Осылайша, кейбір банктердің БЖЗҚ атынан бір инвестордың алдындағы ғана міндеттемелері бұл банктің меншікті капиталынан асып түсуі мүмкін.

Мемлекет басшысының 2013 жылғы 23 қаңтардағы БЖЗҚ-ты құру туралы тапсырмасын орындау мақсатында Қазақстан Республикасының Үкіметі ҚРҰБ-пен бірлесіп БЖЗҚ қызмет етуін бастау үшін қажетті және зейнетақымен қамсыздандыру туралы шарттар бойынша ЖЗҚ-тың зейнетақы активтері мен міндеттемелерін БЖЗҚ-қа беру жөніндегі рәсімдерде реттейтін нормативтік құқықтық актілерді әзірледі. Қазақстан Республикасының Үкіметі 2013 жылғы 31 шілдеде БЖЗҚ-ты құру туралы шешім қабылдады және 2013 жылғы 22 тамыздан бастап БЖЗҚ жұмысын бастады.

Зейнетақымен қамсыздандыру туралы шарттар бойынша ЖЗҚ-тың зейнетақы активтері мен міндеттемелерін БЖЗҚ-қа беру 2013 жылғы 24 қыркүйекте бекітілген зейнетақы қорларының зейнетақы активтері мен міндеттемелерін БЖЗҚ-қа қабылдау-өткізу кестесіне сәйкес жүзеге асырылуда. Аталған кестеге сәйкес зейнетақы активтерін БЖЗҚ-қа шоғырландыруды бастау күні деп 2013 жылғы 11 қазан белгіленді және бұл рәсімді 2014 жылғы сәуірде аяқтау жоспарланып отыр.

әкеп соқты.

Зейнетақы активтері есебінен жасалған мәмілелердің негізгі көлемі «Кері «РЕПО» операцияларына тиесілі, бұл, өз кезегінде, ЖЗҚ-да ақша өтімділігі артық болғанын және ішкі нарықта зейнетақы активтерін инвестициялау үшін қаржы құралдары жеткіліксіз болғанын білдіреді. Бұдан басқа, салымшылардың (алушылардың) қаражатын сақтау мақсатында жинақтаушы зейнетақы жүйесін реформалау кезеңінде және жоғарыда

ЖЗҚ-тың зейнетақы активтерін құрайтын қаржы құралдарын БЖЗҚ-қа беру БЖЗҚ-қа қабылдау күнінде зейнетақы активтері есебінен қалыптастырылған ЖЗҚ-тың инвестициялық портфелінде осы қаржы құралдары есепке алынған ағымдағы бағалары бойынша жүзеге асырылады. Бұл тәсіл қаржы құралдарының «әділ» құнын пайдалану қағидатына негізделеді, егер ол болса. Объективті себептермен «әділ» құны болмаған кезде есептік құны пайдаланылады. БЖЗҚ-тың қаржы құралдарын аталған нормативтік құқықтық актіге сәйкес бағалауда салымшылардың мүдделері барынша ескеріледі, яғни қаржы құралдары есепке алынатын бағалардың күрт және анағұрлым өзгеруіне жол берілмейді.

ҚРҰБ пен БЖЗҚ арасында 2013 жылғы 26 тамызда жасалған сенімгерлікпен басқару туралы шарттың негізінде ҚРҰБ БЖЗҚ-тың зейнетақы активтерін сенімгерлікпен басқаруды жүзеге асырады. ҚРҰБ БЖЗҚ-тың зейнетақы активтеріне кастодиандық қызметті көрсетуді де жүзеге асырады. БЖЗҚ-тың зейнетақы активтерін басқару жөніндегі кеңес БЖЗҚ-тың зейнетақы активтерін басқарудың тиімділігін арттыру, сондай-ақ БЖЗҚ-тың зейнетақы активтерін орналастыру үшін рұқсат етілген құралдардың тізбесі бойынша ұсыныстарды әзірлейді және осы тізбені мақұлдайды. Кеңестің жеке құрылымы ағымдағы кезде келісілуде және оны кейіннен Қазақстан Республикасының Президенті бекітеді.

Қолданыстағы заңнамада БЖЗҚ үшін пруденциялық нормативтер, оның ішінде номиналдық кірістің коэффициенті де көзделмеген. Осыған байланысты, БЖЗҚ-ты құру күнінен бастап оның көрсеткіштері жинақтаушы зейнетақы жүйесі бойынша номиналдық кірістің коэффициенті есебіне кірмейді. Сонымен қоса, БЖЗҚ мен ЖЗҚ кірістілігінің көрсеткіштерін салыстыруға келмейді, өйткені олардың реттеуіш ортасы бөлек және инвестициялау саясаттары да әртүрлі.

Қазіргі кезде БЖЗҚ-тың зейнетақы активтерін инвестициялау ҚРҰБ Басқармасының 2013 жылғы 26 шілдедегі №205 қаулысымен бекітілген БЖЗҚ-тың уақытша инвестициялық декларациясына сәйкес жүзеге асырылады. БЖЗҚ-тың түпкілікті инвестициялық декларациясын БЖЗҚ-тың зейнетақы активтерін басқару жөніндегі кеңес әзірлейді. Жоғары дәрежедегі ықтималдықпен зейнетақы активтерінің құнын сақтауды қамтамасыз етуге мүмкіндік беретін тәуекел деңгейінің кезінде зейнетақы активтерінің кірістілігін инфляция деңгейінен төмен болмайтындай қамтамасыз ету БЖЗҚ-тың портфелін инвестициялық басқарудың негізгі басымдығы болып табылады. Сонымен қоса, жүйеге үнемі келіп түсетін салымшылардың зейнетақы жарналары есебінен зейнетақы активтерінің көлемін ұлғайту инвестициялау үшін де кірістілікті жинақтау мүмкіндігі бар сапалы объектілерді талап етеді. Бүгінгі күні ҚҚБ-ны капиталдандырудың және биржа нарығының секторлары бойынша мәмілелердің көлемі инвесторларды өтімді қаржы құралдарының қажетті көлемімен қамтамасыз етпейді. Бұл ретте жинақтаушы зейнетақы жүйесі ұйымдастырылған нарықта шығарылған бағалы қағаздардың айналысын сақтауды ғана емес және жаңа өтімді және сенімді қаржы құралдардың пайда болуын да қажет етеді.

Ішкі қор нарығында өтімді қаржы құралдардың жетіспеушілігі инвесторларға қызықты бағалы қағаздардың саны листингте жеткіліксіз болуымен, сондай-ақ бағалы қағаздардың қайталама нарығының төмен өтімділігімен және көптеген эмитенттерде қаржы нарығына қаржыландыруды тартуға ынталары жоқтығымен (эмитент компаниялар үшін банк секторын кредиттеу қаржыландыруды тартудың барынша таралған нысаны болып қалуда) түсіндіріледі.

3.3. Төлем жүйелері

2013 жылы төлем жүйелеріндегі төлемдер мен өтімділік көлемдерінің өсу үрдісі байқалды, бұл жалпы жүйелердің тиімді дамуын сипаттайды және жүйелі тәуекелдің төмендеуіне ықпал етеді. ҚРҰБ және ҚБЕО төлем жүйелерінің үздіксіз жұмысын қолдау шеңберінде жүйелердің операторы операциялық тәуекелді басқару жабдығына мониторингті тұрақты негізде жүзеге асырды. Жүргізілген жұмыстардың

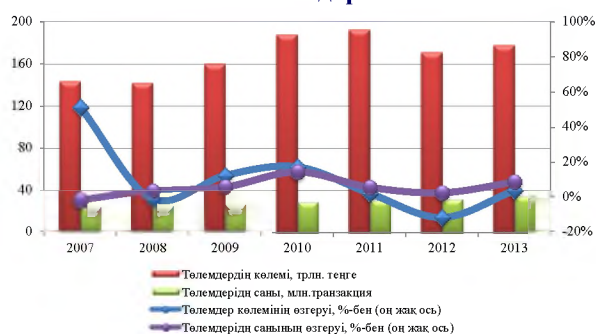
қорытындысы бойынша төлем жүйелерінің қол жетімділігі мен өндірушілігінің жоғары деңгейі қамтамасыз етілді.

3.3.1 Қазақстанның төлем жүйелерін дамыту

Жалпы, есепті кезеңде 2012 жылғымен салыстырғанда Қазақстанның төлем жүйелеріндегі төлемдер саны мен ақша көлемінің өсу динамикасы сақталды (3.3.1.1-график).

2013 жылы Қазақстанның төлем жүйелері арқылы 177,6 трлн. теңге сомаға 35,2 млн. транзакция жүргізілді. Күн сайын осы жүйелер арқылы 721,9 млрд. теңге сомаға 143,2 мыңнан астам транзакция жүргізіледі.

3.3.1.1-график
Қазақстанның төлем жүйелеріндегі төлемдер ағындары

Дереккөзі: ҚРҰБ

Банкаралық ақша аудару жүйесі (БААЖ) арқылы қаржы секторының операциялары бойынша ірі және басымдық берілген төлемдерді жүргізуге бағытталған елдің жүйелік мәні бар жүйесіне елдегі қолма-қол жасалмайтын төлемдердің жалпы көлемінің 97,3% және жалпы санының 39,4% (172,8 трлн. теңге сомаға 13,9 млн. транзакция) жүргізілді. 5 млн. теңгеге дейінгі аздаған сомадағы бөлшек төлемдер жасалынатын банкаралық клиринг жүйесінде (БКЖ) елдегі қолма-қол жасалмайтын барлық төлемдердің жалпы санының 60,6% және олардың жалпы көлемінің 2,7% (4,8 трлн.

теңге сомаға 21,4 млн. құжат) жүргізілді.

2012 жылдың осындай кезеңімен салыстырғанда төлем жүйелеріндегі төлемдердің саны 8,9% (2 870,2 мың. транзакцияға) ұлғайды, төлемдер сомасы 4,0% (6,9 трлн. теңгеге) ұлғайды. Төлемдер көлемінің өсуі негізінен Қазақстан Республикасының резиденттері шығарған бағалы қағаздармен және вексельдермен жасалынатын операциялар бойынша төлемдер сомасының 8,7%-ға, сондай-ақ тауарлар мен қызметтер үшін төлемдердің 9,6%-ға ұлғаюына байланысты болды (3.3.1.1-кесте).

3.3.1.1-кесте

Төлемдер мақсатының түрлері бойынша төлемдер көлемі

Көрсеткіштің атауы	2012ж.		2013ж.		Өзгеруі	
	млрд. теңге	жалпы көлемнің %-ы	млрд. теңге	жалпы көлемнің %-ы	млрд. теңге	%-бен
Шетел валюатсымен және бағалы металдармен операциялар	26 209,6	15,4%	25 773,4	14,5%	-436,2	-1,7%
Депозиттер	25 304,8	14,8%	23 371,6	13,2%	-1 933,2	-7,6%
Қарыздар	2 035,4	1,2%	2 395,2	1,3%	359,7	17,7%
ҚР резидент еместері шығарған бағалы қағаздар, вексельдер және депозиттік сертификаттар	199,9	0,1%	188,2	0,1%	-11,6	-5,8%
ҚР резидент еместері шығарған бағалы қағаздар және вексельдер	73 070,0	42,8%	79 395,2	44,7%	6 325,2	8,7%
Тауарлар және материалдық емес активтер	12 817,6	7,5%	13 612,6	7,7%	795,0	6,2%
Қызмет көрсетулер	9 875,1	5,8%	11 254,9	6,3%	1 379,8	14,0%
Басқа да төлемдер*	21 194,6	12,4%	21 599,7	12,2%	405,1	1,9%
Жиынтығы	170 706,9	100,0%	177 590,8	100,0%	6 883,9	4,0%

Ескерту: * зейнетақы төлемдері және жәрдемақылар, арнайы аударымдар, бюджетке төлемдер және бюджеттен төлемдер кіреді.

Дереккөзі: ҚРҰБ

Бұл ретте Western Union, Contact сияқты ақша аудару жүйелері арқылы (шетелге және Қазақстан бойынша) 2013 жылы 275,6 млрд. теңге жөнелтілді, шетелден 90,5 млрд. теңге алынды.

Қазақстан банктері және олардың клиенттері Қазақстан банктері арасында ашылған теңгедегі корреспонденттік шоттар арқылы ел аумағында 1,8 трлн. теңге, банктер арасында ашылған корреспонденттік шоттар арқылы шетелге 89,0 трлн. теңге жіберді.

Сондай-ақ негізі мәселелердің біреуі төлемдер мен ақша аударымын барынша ыңғайлы және жылдам жүзеге асыруға мүмкіндік беретін инновациялық төлем қызметтерін одан әрі дамыту болып табылады. Атап айтқанда, Қазақстанда 2014 жылғы 1 қаңтардағы жағдай бойынша: 8 965 банкомат, 46 432 POS-терминал, 168 импринтер, 3 982 банктік дүңгіршек бар. Қазақстан банктері және «Қазпочта» АҚ эмиссиялаған және таратқан төлем карточкаларының жалпы саны 2014 жылғы 1 қаңтардағы жағдай бойынша 16,5 млн. бірлік, осы карточкаларды ұстаушылардың саны - 14,4 млн. адам. Сондай-ақ Қазақстан эмитенттерінің электрондық ақша нарығы даму үстінде, 2014 жылғы 1 қаңтардағы жағдай бойынша электрондық ақша шығарылымы 2 млрд. теңгені құрады. Осы электрондық ақша иеленушілерінің саны 4 426 бірлікке жетті. Республикада «EKZT», «Woorpay», «KZM», «Visa QIWI Wallet» 4 электрондық ақша жүйесі жұмыс істейді. Қазақстан эмитенттерінің төлем карточкаларын қолдану арқылы тауарлар мен қызметтерге 921,8 млрд. теңге сомаға қолма-қол ақшасыз төлемдер жүргізілді. Қазақстан эмитенттерінің төлем карточкаларын қолдана отырып қолма-қол ақшаны алу бойынша операциялардың көлемі 5 615,5 млрд. теңгені құрады.

3.3.2 Ұлттық төлем жүйелеріндегі жүйелік тәуекелдерді реттеу

Елдің қаржылық тұрақтылығына айтарлықтай ықпал етуі жүйелік тәуекелді⁵⁹ басқару мақсатында ҚРҰБ және төлем жүйелерінің пайдаланушылары тұрақты негізде жүйелердегі пайдаланушылардың позицияларына мониторинг және бақылау жүргізеді.

БААЖ-да жүйелік тәуекелдерді басқару үшін кезекпен басқару механизмі қолданылады (төлем құжаттарын орындау басымдылығын белгілеу және төлем құжаттарының кезектілігін өзгерту), пайдаланушының корреспонденттік шотынан қаражатты оның жүйедегі позициясына қосымша аудару жүзеге асырылады.

2013 ж. пайдаланушылар өтімділігінің ұлғаюы байқалды. 2013 жылы жүйенің пайдаланушылары өтімділігінің орташа күндік көлемі (пайдаланушылар олардың есебінен төлемдерді жүзеге асыратын БААЖ-да⁶⁰ кіріс қалдық) 2012 жылдың осы кезеңімен салыстырғанда 12,7 млрд. теңгеге (1,4%) ұлғая отырып, 924,7 млрд. теңгені құрады.

3.3.2.1-график
БААЖ-дағы өтімділік көрсеткіштері

Дереккөзі: ҚРҰБ

тіркелген, оның ішінде 16,5 млрд. теңге сомаға 20 төлем құжаты өтімділіктің жетіспеушілігі

(3.3.2.1-график). Тұтастай алғанда БААЖ-да пайдаланушылар өтімділігінің орташа күндік көлемі төлемдердің орташа күндік сомасынан 31,7% артық (оның мәні 702,3 млрд. теңгені) құрады, бұл жүйе пайдаланушыларының төлемдер жүргізу үшін өтімділікпен жеткілікті қамтылғанын сипаттайды.

Оның үстіне, өтімділіктің жетіспеушілігі (3.3.2.2-график) себепті орындалмаған (пайдаланушылар қайтарып алған) БААЖ-дың операциялық күн ішінде кезекте тұрған төлем құжаттарын талдау жүргізіледі. 2013 жылы БААЖ-да кезекте 111,2 млрд. теңге сомаға 5 863 төлем құжаты

⁵⁹ Жүйелік тәуекел – бұл төлем жүйесінің бір пайдаланушысының ақша аудару бойынша міндеттемелерін орындамауы төлем жүйесінің басқа (бір немесе бірнеше) пайдаланушысының өз міндеттемелерін орындамауына алып келетін тәуекел.

⁶⁰ Пайдаланушының кіріс қалдығы - пайдаланушы корреспонденттік шоттан жүйедегі позицияға аударған ақша сомасы.

себепті орындалған жоқ (қайтарып алынды), БААЖ-да өңделген төлем құжаттарының жалпы санының 0,0001% және жалпы сомасының 0,01% құрайды.

Барлық орындалмаған немесе қайтарып алынған төлем құжаттарын пайдаланушылар сол операциялық күні жүйе арқылы қайтадан жүргізді немесе көрсетілген төлемдер бойынша банкаралық мәмілелердің күші жойылды.

3.3.2.2-график

Дереккөзі: ҚРҰБ

3.3.2.3-график

Дереккөзі: ҚРҰБ

3.3.2.4-график

Дереккөзі: ҚРҰБ

БКЖ-да жүйелік тәуекелді басқару мақсатында ААК (БКЖ-да ақша айналымының коэффициенті) есебі, сондай-ақ пайдаланушылардың таза позициясы сомасын талдау қолданылады. 2013 жылы БКЖ-да ақша айналымдылығының орташа күндік коэффициенті 4,8 құрады, бұл жүйенің жоғары айналымдылығын сипаттайды (3.3.2.3-график). Клиринг нәтижелері бойынша пайдаланушылардың таза позициясының орташа күндік сомасы 4,2 млрд. теңгені құрады (БААЖ-да пайдаланушылардың орташа күндік айналым сомасының 0,6%), бұл БААЖ арқылы таза позицияны есептеу кезінде өтімділік тәуекелінің төмендеуіне ықпал етеді.

БКЖ-да 2013 жылы өтімділік жетіспеушілігінен 65,7 млн. теңге сомаға 231 төлем құжаты орындалған жоқ (жойылды), бұл БКЖ-да өңделген төлем құжаттарының жалпы санының 0,0001% және жалпы сомасының 0,001% құрады (3.3.2.4-график).

3.3.3 Ұлттық төлем жүйелеріндегі операциялық және техникалық тәуекелдерді реттеу

Операциялық тәуекелді⁶¹ басқару мақсатында ұлттық төлем жүйелерінің операторлары мен пайдаланушылары қызметкерлердің біліктілігін арттыру бойынша жұмыстар жүргізеді, функционалдық міндеттер бойынша қызметкердің іс-әрекеттерін (кіруді) шектеу механизмі

⁶¹ Операциялық тәуекел – өз міндеттерін орындау кезінде төлем жүйелерін пайдаланушы қызметкерінің және операторының қате жіберу тәуекелі.

қолданылады. Техникалық тәуекелді⁶² басқару үшін резервтік орталықты пайдалану, пайдаланушыларды тексеру және төлем жүйелерінің бағдарламалық-техникалық кешеніне тұрақты мониторинг жүргізу сияқты тәсілдер қолданылады.

Төлем жүйелерінің резерв орталығын үнемі дайындықта ұстау үшін «ҚБЕО» РМК 15.03.2013 жылы төлем жүйелерін резерв орталығының бағдарламалық-техникалық кешеніне көшіру жүзеге асырылды. Төлем жүйелерін резерв орталығының бағдарламалық-техникалық кешеніне қайтада аудару 2013 жылғы 21 қарашадан бастап 2013 жылғы 6 желтоқсан аралығында жүзеге асырылды. Сондай-ақ төлем жүйелерін қадағалау (оверсайт) шеңберінде ҚРҰБ 2013 жылы №269⁶³ талаптарына сәйкес төлем жүйелерінің пайдаланушылары жұмыс орындарының қауіпсіздігі (төлемдерді заңдастыру және бағдарламалық қамтамасыз етудің сенімділігі) мәселелері бойынша 14 банкті тексерді.

Операторы ҚБЕО болып табылатын ұлттық төлем жүйелерінің тиімді дамуының негізгі көрсеткіштерінің бірі төлем жүйелерінің үздіксіз жұмысының (жұмыс істеу қабілетінің) жоғары коэффициентін (ҮЖК)⁶⁴ ұстап тұру болып табылады, бұл Қазақстан Республикасының аумағында төлемдерді уақтылы жүргізуге ықпал етеді. Төлем жүйелерінің жұмыс істеу қабілеті коэффициентінің белгіленген мәнге кемінде 90% сәйкес келуін қамтамасыз ету мақсатында ҚБЕО үнемі төлем жүйелерінің жұмыс істеуіне мониторинг, операциялық және техникалық тәуекелдерді басқаруды жүзеге асырды. Төлем жүйелері жұмысында іркілістер болған кезде олардың жұмыс істеу қабілетін қалпына келтіру бойынша шаралар уақтылы қабылданған болатын. Жалпы, БААЖ-да 2013 жылғы 9 айда үздіксіз жұмыстың орташа айлық коэффициенті 99,93%, БКЖ-да – 99,98% болды, бұл алға қойылған мақсатқа сәйкес келеді және төлем жүйелерінің тиімді жұмыс істеуін сипаттайды.

3.4 Қаржы жүйелерін реттеу және тәуекелдерді басқару

3.4.1 Қаржы ұйымдарының қызметін реттеуді жетілдіру

2013 жылы ҚР Ұлттық Банк қаржы ұйымдарының қызметінің мәселелерін реттейтін нормативтік құқықтық актілерді қабылдау бойынша белсенді жұмыс жүргізді. Тиісті нормативтік құқықтық актілерді әзірлеу және қабылдау қаржы ұйымдарының қызметін реттеуді одан әрі жетілдіру, қаржы жүйесін нығайту және интеграциялық процесті дамыту жағдайында оның бәсекеге қабілеттілігін арттыру (Кеден одағының жұмыс істеуі және Бірыңғай экономикалық кеңістікті құру) мақсатында жүзеге асырылды.

Банк секторы. 2013 жылы банк секторының қызметін реттейтін нормативтік құқықтық актілерге мыналар бағытталған бірқатар өзгерістер енгізілді:

- банктердің динамикалық провизияларды (резервтерді) қалыптастыруын болжайтын банктерді резервтеуге жаңа тәсілді ендіру;
- Базель III капиталының стандарттарына өту процесінің икемділігін (банк капиталы құрамын жақсарту және оның жеткіліктілігі бөлігінде) қамтамасыз ету;
- ипотекалық тұрғын үй және тұтынушылық кредиттер бойынша өлшенген коэффициенттерді банктік қадағалау жөніндегі Базель комитетінің стандарттарына сәйкес келтіру;
- ХҚЕС сәйкес провизияларды (резервтерді) қалыптастыра отырып банктің қаржылық жағдайының нашарлауына ықпал ететін факторларды есептеу тәртібін айқындау;

⁶² Техникалық тәуекел – аппаратты-бағдарламалық құралдарының және телекоммуникациялық құралдардың бұзушылықтар және қателер тәуекелі

⁶³ Қазақстан Республикасының Ұлттық Банкі Басқармасының 2012 жылғы 24 тамыздағы № 269 қаулысымен бекітілген Банктердің және банк операцияларының жекелеген түрлерін жүзеге асыратын ұйымдардың төлем жүйелеріне кіруін қамтамасыз ететін ұйымдастыру шараларына және бағдарламалық-техникалық құралдарға қойылатын талаптар.

⁶⁴ Төлем жүйелерінің бір жылдағы жұмыс қабілеттілігі коэффициенті жұмыстың нақты уақытының (төлем жүйесінің операциялық күні ашылғаннан бастап операциялық күн жабылғанға дейінгі уақыт кезеңі, алайда төлем жүйесі тоқтатылып тұрған уақыт кезеңі ашылғаннан бастап операциялық күн жабылғанға дейінгі уақыт кезеңі) қатынасы ретінде есептеледі.

- ХҚЕС сәйкес пруденциалдық нормативтерді есептеуге икемді өтуді қамтамасыз ету;
- банктердің «нашар» (үмітсіз) кредиттерді кешіруінің тәртібі мен негіздерін айқындау;
- банктің немесе банк холдингінің еншілес ұйымдарының сатып алуына рұқсат етілген бағалы қағаздардың (акциялардың) тізбесін кеңейту;
- олармен екінші деңгейдегі банктер мәмілелер жасауға, оның ішінде брокерлік және/немесе дилерлік қызметті жүзеге асыруға құқылы қаржы құралдарының тізбесін кеңейту;
- ұйымдастырылмаған нарықта бағалы қағаздарды бастапқы орналастырған кезде екінші деңгейдегі банктердің бағалы қағаздарды сатып алуына мүмкіндік беру;
- бағалы қағаздардың ұйымдастырылмаған қайталама нарығында банктердің сатып алуына рұқсат берілген қаржы құралдарының тізбесін нақтылау.

Сақтандыру секторы. Нормативтік құқықтық базаға сақтандыру секторы қызметін реттейтін өзгерістер мен толықтырулар енгізу қабылданған заң актілері шеңберінде сақтандыру секторын реттеудің жекелеген аспектілерін басымдықпен одан әрі дамытуға бағытталды. Атап айтқанда, 2013 жылы сақтандыру секторының реттеу базасына мынадай өзгерістер енгізілді:

- сақтандыру ұйымдары үшін салық салудың жалпы режимі енгізілуіне байланысты салық салу кезінде шегеруге баратын сақтандыру резервтерінің тізбесі, оларды есептеу тәртібі, сондай-ақ сақтандыру ұйымдарының сақтандыру резервтерін құруы бойынша кіріс және шығыс сомаларын есептеу тәртібі белгіленді;
- зейнетақы аннуитеті шарттары бойынша сақтандыру сыйақысын және сақтандыру төлемдерін есептеу әдістемесі бекітілді, зейнетақы аннуитетінің үлгі шартының нысаны белгіленді.

2013 жылы ҚРҰБ міндетті сақтандыру жүйесіне өзгерістер әзірлеу бойынша белсенді түрде жұмыстар жүргізді, оның шеңберінде сақтандырудың міндетті түрлеріне оңтайландыру жүргізу болжанып отыр. ҚРҰБ осы бастамасы сақтандырудың тиімді жұмыс істемейтін түрлерін (аудиторлық ұйымдардың, туроператорлардың және турагенттіктердің, жеке нотариустардың азаматтық-құқықтық жауапкершіліктерін міндетті сақтандыру, өсімдік өсірудегі және жазатайым жағдайлардан міндетті сақтандыру сияқты) алып тастауға бағытталған, олар қазіргі уақытта аса залалды болып табылады және сақтандыру нарығы драйверлерінің функцияларын орындамайды.

Оның үстіне, сақтандыру секторы бойынша бірқатар маңызды стратегиялық бағыттар ҚРҰБ 2013 жылғы қызметінде орын алды:

1) қызметкерді жазатайым жағдайлардан міндетті сақтандыру жүйесін (ЖЖМС) жетілдіру – тиісті заң жобасы шеңберінде жүйелі өзгерістердің кезең-кезеңімен икемді үлгісі ұсынылған. Қысқа мерзімді кезеңде, әлеуметтік арқа сүйеушілік ынтасын төмендетуге және барлық қызметкерге жұмсалған жалақысын өтеу бөлігінде оңтайлы әдісті белгілеуге бағытталған шаралар қабылдау жоспарланып отыр;

2) исламдық сақтандыру жүйесін дамыту – исламдық сақтандыру (қайта сақтандыру) ұйымдарының қызметі және лицензиялау талаптарын, сондай-ақ исламдық сақтандыру қағидаттарын реттейтін түзетулер енгізу;

3) Ресей Федерациясынан Қазақстан Республикасының аумағына уақытша кіретін көлік құралдары иелерін міндетті сақтандыруды көлік құралдары иелерінің азаматтық-құқықтық жауапкершілігін (КҚИ АҚЖ) міндетті сақтандыру бойынша тариф мөлшерлемелеріндегі айырмашылықтарды реттеу мәселелеріне қатысты жетілдіру;

4) Сақтандыру бойынша деректер базасын қалыптастыру және жүргізу – сақтандыру статистикасының толыққанды базасын құруды және ҚРҰБ конфиденциалды ақпаратын қамтамасыз етуді көздейтін түзетулер енгізу («Мемлекеттік кредиттік бюро» АҚ деректер базасын қалыптастыру және жүргізу бойынша ұйымдастыру функцияларын жүзеге асыру);

5) Сақтандыру төлемдеріне кепілдік беру жүйесін жетілдіру – СТКҚ акцияларының басым үлесін (50% плюс бір акция) ҚРҰБ қатысушы сақтандыру ұйымдарынан сатып алуын Қазақстанның қаржылық есептілігі туралы есеп, 2013 жылғы желтоқсан

реттейтін және жүйелі сақтандыру ұйымдары таратылған жағдайда қосымша қорландыруға және сақтандыру төлемдеріне кепілдік беру жүйесінің қаржылық тұрақтылығын қамтамасыз етуге бағытталған түзетулер енгізу;

б) сақтандыру (қайта сақтандыру) қызметінің салық салуын жетілдіру – сақтандыру (қайта сақтандыру) қызметінің салық салуын Кеден Одағының бірыңғай қаржы нарығын құру шеңберінде Қазақстанның сақтандыру секторының бәсекелестік позицияларын қамтамасыз ету мақсатында жалпы қабылданған әлемдік тәжірибеге сәйкес келтіру бойынша жұмыстар жүргізу (болған, бірақ жарияланбаған шығынды (РПНУ) салық салу базасынан алып тастау бөлігінде).

7) сақтандыру агенттерінің қызметін реттеуді жетілдіру – сақтандыру резервтерінің жеткіліктілігі бөлігінде сақтандыру ұйымдарының тұрақтылығын арттыру бойынша жұмыстар жүргізу және сақтандырудың міндетті түрлері бойынша сақтандыру агенттерін комиссиялық сыйақы бойынша шектеулер енгізу арқылы қабылданған міндеттемелерді орындау. Қысқа мерзімді кезеңде, ҚРҰБ міндетті сақтандыру түріне байланысты комиссиялық сыйақы төлеуге арналған орын алған шектеуді сақтау және тыйым салуды енгізуді жоспарлап отыр (тиісінше ЖЖМС және КҚИ АҚЖ бойынша).

Зейнетақы секторы. 2013 жылғы 23 қаңтарда Мемлекет басшысы Үкіметтің кеңейтілген отырысы барысында бірыңғай жинақтаушы зейнетақы қорын (БЖЗҚ) құру және оған барлық жеке жинақтаушы зейнетақы қорларының шоттарын беру туралы тапсырма берген болатын.

Осы тапсырманы іске асыру шеңберінде ҚРҰБ Қазақстанның зейнетақы секторын қайта қалыптастыруға құқықтық дайындық бойынша тиісті жұмыс жүргізді және 2013 жылғы 1 – 2-тоқсандарда нормативтік құқықтық базаға мыналарды болжайтын қажетті өзгерістер қабылданды:

– 2013 жылдан бастап зейнетақы активтерін тек Қазақстан Республикасының мемлекеттік бағалы қағаздарына, тазартылған алтынға, ұлттық компаниялардың және екінші деңгейдегі банктердің қаржы құралдарына барлық зейнетақы активтерін БЖЗҚ берген сәтке дейін орналастыру бойынша шаралар;

– 2014 жылғы 1 қаңтарға дейін салымшылардың (алушылардың) зейнетақы активтерін ЖЗҚ сақтандыру ұйымдарына аударуды тоқтата тұру;

– инвестициялық портфельді басқарушының ірі қатысушысы инвестициялық портфельді басқарушының меншік капиталының жеткіліктілік коэффициентін қолдауы бойынша шараларды айқындау;

– салымшылардың (алушылардың) жеке зейнетақы шоттарындағы міндетті зейнетақы жарналары, міндетті кәсіби зейнетақы жарналары және ерікті зейнетақы жарналары есебінен зейнетақы жинақтарын есепке алу тәртібі;

– сақталуы тиіс негізгі құжаттардың тізбесін және оларды бірыңғай жинақтаушы зейнетақы қорында және ерікті жинақтаушы зейнетақы қорларында сақтау мерзімдерін айқындау;

– бірыңғай жинақтаушы зейнетақы қорының қаржы құралдарының түрлері бойынша зейнетақы активтерін инвестициялау объектілерін және инвестициялау лимиттерін айқындауды көздейтін уақытша инвестициялық декларацияның нысандарын бекіту;

– бірыңғай немесе ерікті жинақтаушы зейнетақы қорының салымшымен (алушымен) зейнетақы төлемдерін ерікті зейнетақы жарналары есебінен зейнетақымен қамсыздандыру туралы шартты жасау тәртібін белгілеу, құжаттардың тізбесін, оларды ұсыну, қарау және зейнетақы қорымен шарт жасау туралы шешім қабылдау тәртібін айқындау, ерікті зейнетақы жарналары есебінен зейнетақымен қамсыздандыру туралы шарттың Үлгі нысандарын бекіту;

– ерікті жинақтаушы зейнетақы қорлары үшін пруденциалдық нормативтерді, оларды есептеу әдістемелерін, ерікті жинақтаушы зейнетақы қорларының есептілікті ұсыну нысандары мен мерзімдерін белгілеу;

– бірыңғай жинақтаушы зейнетақы қорының, ерікті жинақтаушы зейнетақы қорының қызметін жүзеге асыру тәртібі мен талаптарын, ерікті жинақтаушы зейнетақы қорының Қазақстанның қаржылық есептілігі туралы есеп, 2013 жылғы желтоқсан

зейнетақы активтері есебінен мәміле жасауға рұқсат етілетін қаржы құралдарының тізбесін, бірыңғай жинақтаушы зейнетақы қорының немесе ерікті жинақтаушы зейнетақы қорының зейнетақы активтерінің шартты бірліктерінің орташа құнын есептеу тәртібін айқындау;

– бірыңғай жинақтаушы зейнетақы қорының және ерікті жинақтаушы зейнетақы қорларының тәуекелдерді және ішкі бақылауды басқару жүйесін қалыптастыруға талаптарды айқындау;

– бірыңғай жинақтаушы зейнетақы қорының зейнетақы активтерін басқару үшін инвестициялық портфельді басқарушыларды таңдау тәртібі мен шарттарын бекіту.

Қаржы нарығын реттеудің басқа аспектілері. 2013 жыл бойы сондай-ақ қаржы нарығын реттеуді одан әрі жетілдіруге және қаржы ұйымдарының тиімді жұмыс істеуін арттыруға бағытталған кейбір заңнамалық өзгерістер қаралып қабылданды. 2013 жылы қабылданған өзгерістердің тізбесі мыналарды болжайды:

– ҚРҰБ үлесін «Қазақстан қор биржасы» акционерлік қоғамының дауыс беретін акцияларының жалпы санының елу пайызынан астам мөлшеріне дейін ұлғайту;

– инвестициялық қорды басқарушы компания ұйымдастырылмаған нарықта мәмілелерді дербес жасау мүмкіндігін қамтамасыз ету білікті инвесторлардың қаражаты есебінен қаржы құралдарын сатып алуды қадағалау және бақылау механизмдері белгіленді;

– кредит тарихтарын қалыптастыру жүйесінің қатысушысы ретінде шағын қаржы ұйымына қойылатын жеңілдетілген талаптарды енгізу;

– шағын қаржы ұйымдары есепке алу тіркеуінен өткен кезде құжаттарды ұсыну тәртібін нақтылау.

3.4.2 Қазақстан Республикасының Қаржылық тұрақтылық және қаржы нарығын дамыту жөніндегі кеңестің қызметі

2013 жылы Қазақстан Республикасының Қаржылық тұрақтылық және қаржы нарығын дамыту жөніндегі кеңестің 5 отырысы өтті, оларда банк және сақтандыру секторларын, сондай-ақ бағалы қағаздар нарығын дамытудың ағымдағы және болашақтағы бағыттары талқыланды.

Атап айтқанда, банк секторын реттеудің анағұрлым маңызды аспектілеріне қатысты Кеңес мүшелері және қаржы нарығының қатысушылары мына мәселелерді қарап, шешім қабылдады:

– банктердің динамикалық резервті қалыптастыруы;

– Қазақстан Республикасында Базель III капиталының стандарттарына өту;

– тұтынушылық кредиттеудің өсуінің жоғары қарқынына байланысты тәуекелдерді реттеу.

– туынды қаржы құралдары бойынша банктердің валюталық позициялары масштабын бақылау.

Сақтандыру секторын дамытудың бағыттарын талқылау барысында Кеңес отырыстарында мына маңызды мәселелер қаралды:

– Қазақстан Республикасына аумағына уақытша кірген кезде автокөлік құралдары иелерінің азаматтық-құқықтық жауапкершілігін міндетті сақтандырудың сақтандыру тарифін және көлік құралдары иелерінің азаматтық жауапкершілігін міндетті сақтандыру бойынша Ресей Федерациясындағы полис құнын теңестіру қажеттілігі;

– қызметкерлерді жазатайым жазғдайлардан міндетті сақтандыру және міндетті сақтандыру түрлері бойынша агенттік комиссияларды төлеуді жетілдіру;

– сақтандыру ұйымдарының салық салуының проблемалық аспектілері.

Кеңестің мүшелері және қаржы нарығының қатысушылары бағалы қағаздар нарығына қатысты Қазақстан Республикасында ұйымдастырылған бағалы қағаздар нарығын қайта

қалыптастыру бойынша шараларды талқылау жалғастырылды, нәтижесінде мынадай негізгі шаралар тұжырымдалды:

- бағалы қағаздар нарығында айла-шарғыға жол бермейтін бағалы қағаздарды бағалаудың жаңа әдістемесінің жұмыс істеу механизмін әзірлеу;
- брокерлік компаниялармен және депозиттік банктермен салыстырғанда инвестициялық банктер жүргізе алатын операциялардың тізбесін айқындау;
- бағалы қағаздар нарығында инсайдерлердің іс-әрекеттерін және ірі мәмілелерді қадағалауды нығайту механизмін ендіру.

Отырыстардың нәтижелері бойынша мемлекеттік органдардың және қаржы секторы өкілдерінің шоғырландырылған позициясын әзірлеу үшін бірқатар жұмыс топтары құрылды. Кеңестің отырыстарына мүдделі мемлекеттік органдар және қаржы нарығы өкілдерінің қатысуы қаржы секторын дамыту мәселелері бойынша анағұрлым таразыланған шешімдер қабылдау үшін қажетті жағдайды қамтамасыз етуге мүмкіндік береді.

3.4.3 Реттеудің макропруденциалдық аспектілері

1. Қазақстанда Базель III капиталының жеткіліктілігі стандарттарын ендіру

Банктердің әлуетті күйзелістерге және қауіптерге тұрақтылығын одан әрі арттыру, банк секторының дұрыс және үздіксіз жұмыс істеуін қамтамасыз ету мақсатында олардың жоғалтуларды абсорбирлеу қабілетін кеңейту шеңберінде Ұлттық Банк Қазақстанда Базель III капиталының жеткіліктілігі стандарттарын ендіру туралы саясатты ұстанады. Базель III стандарттары одан белгіленген талаптарға жауап бермейтін құралдарды алып тастау есебінен капитал сапасын және құрылымына талаптарды арттыруды, капиталдың ең төменгі нормативтерін ұлғайтуды, сондай-ақ реттеудің циклділігін барынша азайтуды көздейді.

Бұл ретте Қазақстанда Базель III стандарттарын кезең-кезеңімен ендіруді 2014 жылдан бастап бастау туралы шешім капиталдың жеткіліктілігі бойынша жаңа талаптарға дайындық және бейімделу, оның ішінде ішкі ақпараттық жүйелерді жетілдіру үшін банктерге қосымша көшу кезеңін ұсыну қажеттілігі болғандықтан бір жылға шегерілді.

Осыған байланысты жаңа талаптарды ендіру 2015 – 2019 жылдар аралығы кезеңінде басқа елдермен бірізгі және Банктік қадағалау жөніндегі Базель комитеті ұсынған қағидаттарға сәйкес жүзеге асырылатын болады.

ҚРҰБ 2014 жылдың бірінші жартыжылдығында капиталдың жеткіліктілігі бойынша жаңа пруденциалдық нормативтерге кезең-кезеңімен өтуді көздейтін тиісті нормативтік құқықтық база қабылданатын болады (3.4.3.1-кесте).

3.4.3.1-кесте

Қазақстанда капиталға Базель III жаңа талаптарын енгізу кестесі

Ең төменгі талаптар	Енгізу мерзімдері				
	12.2014	12.2015	12.2016	12.2017	12.2018
Ең төменгі негізгі капитал (СЕТ1)	5%	5,5%	6%	6,5%	7%
Консервациялық буфер - барлық банк үшін	1%	2,0%	3%	3%	3%
– жүйе құраушылар үшін	2,5%	3%	3%	3%	3%
I деңгейдегі ең төменгі капитал	6%	6,5%	7,0%	8,0%	9%
Капиталдың ең төменгі жалпы деңгейі	7,5%	8,0%	9%	10%	12%
Ең төменгі Жалпы капитал + консервациялық буфер – барлық банк үшін	6%	7,5%	9%	9,5%	10%
– жүйе құраушылар үшін	7,5%	8,5%	9%	9,5%	10%
Контрциклдік буфер (*-циклге қатысты енгізіледі)	0%	0-3%* (қажеттілік бөлек бағаланады)			
Жүйе құраушы банктерге арналған капитал буфері	0%	1%			
Капиталдан Базель III санаттарына сәйкес келмейтін құралдарды біртіндеп алып тастау	5 жыл ішінде алып тастау				

Дереккөзі: ҚРҰБ

2. Динамикалық резерв жүйесінің жұмыс істеуі

ҚРҰБ 2013 жылы контрциклдік реттеуді іске асыру мақсатында Испания Банкінің тәжірибесіне ұқсас динамикалық резервтер жүйесі енгізілді, соған сәйкес банктер банк капиталы арқылы шығынды сіңіруге жол бермей тарылтудың келесі кезеңдерінде шығынды жабу үшін кредиттік экспансия кезеңдерінде «қауіпсіздік жастықшаларын» құруға қосымша ресурстар жібереді.

Қазақстанда динамикалық резервті қалыптастыру қарыздың төрт тобы бойынша көзделген, олар бойынша кредиттік жоғалту α және жасырын жоғалту β өлшемдері, мынадай тәртіппен белгіленген:

$$\Delta ДР = \alpha \cdot \Delta ПЗ + (\beta \cdot ПЗ - \Delta СП)$$

мұнда:

$\Delta ДР$ – есепті кезеңде динамикалық провизиялардың өзгеруі;

$\Delta СП$ – есепті кезеңде ХҚЕС талаптарына сәйкес провизиялар құруға нетто-ассигнациялау;

$\Delta ПЗ$ – есепті кезеңде берілген жиынтық қарыз;

$ПЗ$ – есепті кезең аяғындағы жиынтық қарыздар;

α (альфа) – кредиттік жоғалтулардың өлшемдері;

β (бета) – жасырын жоғалтулардың өлшемдері.

Бұл ретте ҚРҰБ шешіміне сәйкес 2013 жылы динамикалық резервті қалыптастыру ішінара⁶⁵ ғана жүзеге асырылады, осыған байланысты жаңа жүйенің жұмыс істеуінің 2013 жылдың қорытындысы бойынша жиынтық әсері банк секторы үшін маңызды емес болды. Сонымен, динамикалық резервтік кіріс қоры⁶⁶ жүйесін енгізу сәтінде банк секторы бойынша 2014 жылдың басындағы жағдай бойынша 136,5 млрд. теңгеге азайып 126,3 млрд. теңгені құрады.

Банктер бойынша динамикалық резервті қалыптастыру бойынша сурет бір қалыпты емес. Атап айтқанда, 2013 жылы ХҚЕС талаптары бойынша провизия құру қарқынымен салыстырғанда қарыз портфельдерінің анағұрлым жедел өсуі бірқатар банктердің динамикалық резервтің қосымша ағынын іздеуіне ықпал етті. Осы үрдіс негізінен үлкен емес банктер үшін, сондай-ақ жеке ірі банктер үшін тән болатын, 2013 жылдың қорытындысы бойынша динамикалық резервтің жиынтық өсуі кіріс қордың 63% құрады. Керісінше, ХҚЕС бойынша провизияларды белсенді қалыптастырған банктер тобында динамикалық резервтің бастапқы қоры 52,6 млрд. теңгеге қысқарды. Ірі банктердің бірқатары осы резервті мүлдем шоғырландырмады, себебі кіріс қалдықтар іс жүзінде нөл болды, ал ХҚЕС бойынша провизияларға тоқсандық аударымдардың деңгейі қосымша резерв қалыптастыру қажеттілігінен асып түсті.

Сонымен қатар, қарыз қорымен салыстырылатын β жасырын жоғалту өлшемдерінің 2014 жылдан бастап енгізілуіне байланысты, банк секторында динамикалық резервті белсенді жинақтау сатысының басталуы күтілді. Қарыздардың құнсұздану жылдамдығына кері байланыста тұрған осы процесс кредит портфелінің 5,9% деңгейінде белгіленген резервтік барынша үлкен лимитіне қол жеткізе отырып қана аяқталуы тиіс. Бірінші кезекте, ХҚЕС провизияларының қалыпты өсу қарқынымен динамикалық резервтің ауқымды қоры бар барынша ең үлкен резервті банктер қалыптастыруы тиіс, бұл бағалау бойынша екі жылды алатын еді. ХҚЕС провизияларын құру бойынша салыстырмалы түрде жоғары шығыстар күтіліп отырған банктер динамикалық резервтің жоғары шегін аккумуляциялау төрт-бес жылды алуы мүмкін. Бұл ретте банк секторы бойынша жуық арадағы екі жылда жинақталуы тиіс жалпы динамикалық резерв 500 млрд. теңгеден астамға бағаланып отыр

⁶⁵ 2013ж. динамикалық резерв келу/ағыны есепті кезеңде қарыздар портфелінің өзгерісімен салыстырылатын α кредиттік жоғалту өлшемдерін және есепті кезеңде ХҚЕС талаптары бойынша провизия құруға нетто-ақша бөледі ескере отырып қана есептеледі.

⁶⁶ Қазақстанда динамикалық резервтік бастапқы қоры ретінде бұрын қолданылған реттеу талаптарына сәйкес қалыптастырылған провизиялар мен 3300 «Резервтерді (провизияларды) түзету шоты» шотында 31.12.2012ж. жағдай бойынша көрсетілген ХҚЕС талаптарына сәйкес құрылған резервтер арасындағы оң айырма таңбалады

3.4.3.1-график

Банк секторы бойынша ХҚЕС динамикалық резерві мен провизияларын қалыптастыруды бағалау*

Ескерту: * «БТА Банк» АҚ-ын қоспағанда
 ** 2015ж. ХҚЕС провизияларын бағалау банк деректерінің жүйе бойынша жиынтық нәтижелерін айтарлықтай бұрмалауына байланысты «АТФ Банк» АҚ деректерінсіз келтірілді
 Дереккөзі: ҚРҰБ болжамдары және 2013ж. қарашадағы жағдай бойынша банктердің кутуі

оның ықпалын теңестіре отырып қайта бөлуге мүмкіндік берер еді, және бұл бұрын динамикалық резерв тұжырымдамасын ендіру кезінде ескерілген болатын.

Жалпы динамикалық резервтен жүктеме әсері ҚРҰБ жоспарланған Базель II нұсқауларын ендіру мәтінінде күшейеді, бұл капиталдан осы нұсқауларға сәйкес келмейтін құралдарды кезең-кезеңімен алып тастауға және жалпы оның жеткіліктілігіне қойылатын талаптарды біртіндеп арттыруға бағытталған.

Атап айтқанда, реттеу бастамаларының ықпалын бағалау⁶⁷ динамикалық резервті толық көлемде қалыптастыру нәтижесінде капиталдың жеткіліктілік стандарттарын қатар арттырған кезде бірқатар банктер 2016 жылдан бастап пруденциалдық нормативтерді бұзуы мүмкін. Бұл ретте жиынтық капитал бойынша толық капиталдандыруға әлуетті қажеттілік 2019 жылға қарай шамамен 396 млрд. теңгеге жетеді. Сонымен қатар, динамикалық резервті қалыптастыруға байланысты әсерді алып тастаған кезде толық капиталдандыруға деген әлуетті қажеттілікті бағалау 84 млрд. теңгеге дейін төмендейді (3.4.3.2-кесте).

Осылайша, куммулятивті жүктеме екінші деңгейдегі капиталға тәуекелділік деңгей бойынша өлшенген активтердің 1,25% астамы мөлшерінде динамикалық резервті, сондай-ақ бұрын генерирленген резерв капиталын динамикалық резервті құруға опционалдық қайта бөлуді енгізу бойынша көзделген мүмкіндікпен өтелмейді.

Осыған байланысты қаржылық жүктемені оңтайландыру және банктердің орта мерзімді болашақтағы капиталының теңестірілген құрылымын, оның ішінде Базель III жаңа стандарттарын 2015 жылдан бастап ендіруді ескере отырып қамтамасыз ету мақсатында 2014 жылы динамикалық резервті қалыптастыру 2013 жылдың қорытындысы бойынша жинақталған капитал құрылымындағы оның көлемі сақтала отырып тоқтатыла тұрады.

Осы жеңілдету банктердің экономиканы одан әрі теңестірілген кредиттеуін қамтамасыз ету және активтер сапасы мәселелерін шешудің басымдылығына қатысты реттеуші жүргізуді көрсетеді және басқа да қабылданатын шаралар кешенінде алға қойылған міндеттерді сәтті іске асыру үшін қажетті алғышарттар жасайды.

(«БТА Банк» АҚ ескерусіз) (3.4.3.1-график).

Сонымен динамикалық резерв қалыптастырудың дерек көзі бөлінбеген таза пайда болып табылады, банктер орта мерзімді болашақта осы механизмге сәйкес оның аллокациясын шектеуі, оның ішінде дивидендтер төлеуді шектеуі тиіс. Бұл ретте әлуетті шығынды капиталды жағымсыз кезеңдерге әлсірету басталғанға дейін жұтатын қосымша ресурстардың нақты құрылатын «қабатына» қарамастан қаржы нәтижесін «байланыстыру» динамикалық резервтің белсенді өсу фазасында банктердің капиталына қысым көрсететін болады.

Сонымен қатар, ХҚЕС бойынша провизиялар тарату кредит портфелінің сапасын күтіліп отырған жақсарту аясында босатылған ресурстарды жаңа резервке,

⁶⁷ Бағалау активтері банк секторының («БТА Банкі» АҚ есептемегенде) жиынтық активтерінің 73% құрайтын 8 банк тобы бойынша болжамды деректер негізінде жүргізілді

Базель III-ке көшу кестесіне сәйкес қосымша капиталдандыруға қажеттілікті және капиталдың жеткіліктілігіне қойылатын талаптардың орындалуын бағалау

Көрсеткіштің атауы	2013*	2014	2015	2016	2017	2018
<i>Динамикалық резервті қалыптастыруды жалғастыру</i>						
Жалпы капитал құрамындағы динамикалық резерв (тәуекелді активтердің %-ы)	0,6	1,1	1,25	1,25	1,25	1,25
Капитал дефициті (млрд. теңге)		0	-31,2	-78,7	-189,6	-395,5
Капитал дефициті (тәуекелді активтердің %-ы)		0	-0,7	-1,3	-2,7	-4,1
Банктер тобы бойынша к-2 жиынтық нормативі (бағалау)	16%	13%	11%	11%	11%	11%
Банктер тобындағы к-2 жиынтық нормативінің ең жоғары мәні (бағалау)	18,4%	16,5%	15,9%	16,6%	17,4%	17,9%
Банктер тобындағы к-2 жиынтық нормативінің ең төменгі мәні (бағалау)	11,0%	8,0%	5,0%	4,6%	4,2%	3,9%
<i>Динамикалық резервті қалыптастыруды тоқтата тұру</i>						
Жалпы капитал құрамындағы динамикалық резерв (тәуекелді активтердің %-ы)	0,6	0,54	0,5	0,46	0,42	0,39
Капитал дефициті (млрд. теңге)		0	0	0	-6,52	-84,2
Капитал дефициті (тәуекелді активтердің %-ы)		0	0	0	-0,6	-1,3
Банктер тобы бойынша к-2 жиынтық нормативі (бағалау)	16%	14%	14%	14%	15%	15%
Банктер тобындағы к-2 жиынтық нормативінің ең жоғары мәні (бағалау)	18,4%	18,1%	19,3%	20,3%	21,1%	21,7%
Банктер тобындағы к-2 жиынтық нормативінің ең төменгі мәні (бағалау)	11,0%	9,8%	9,9%	9,7%	9,4%	9,1%
Анықтама үшін:						
Нақты норматив (к-2)	10,0%	7,5%	8,0%	9,0%	10,0%	12,0%

Ескерту: * 2013ж.31.12 нақты деректер келтірілді

Дереккөзі: несие портфелі, ХКЕС талаптарына сәйкес қалыптастырылған провизиялар, динамикалық резерв және 2014 жылғы 1 қаңтардағы жағдай бойынша қалыптасқан таза кіріс бойынша қалыптасқан нақты мәндерді қоса алғанда 2013 жылғы қарашадағы жағдай бойынша ҚРҰБ болжамдары және банктердің күтуі

3. Банктер балансы құрылымының тәуекелдерін реттеу

Банктердің баланстарындағы активтер мен міндеттемелердің валюталық құрылымдары арасындағы теңгерімсіздікті күшейту банктердің ашық валюталық позициясын қалыптастырады. Банктердің ашық валюталық позиция бойынша пруденциалдық нормативті орындау қажеттілігі туынды қаржы құралдарымен (ТҚҚ) операциялардың өсуіне әкеледі.

Туынды қаржы құралдарымен операциялардың көлемі мен банктердің баланстарының валюталық құрылымына байланысты жүйе тәуекелін барынша азайту мақсатында ҚРҰБ туынды қаржы құралдары бойынша валюталық позиция нормативін 31.12.2013 жылдан бастап ендіру болжанып отыр. Норматив ТҚҚ мәмілелер бойынша баланстан тыс шоттарға ашық валюталық позицияға баланс шоттарында ашық валюталық позицияның 30%-дан астам мөлшерінде лимит белгілеу арқылы іске асырылды.

Алайда қаржы нарығы инфрақұрылымының ерекшелігі және банктердің дайын еместігі енгізілетін нормативтің тиімділігін төмендетеді. Банктерге дайындық кезеңі (1 жыл) берілгеніне қарамастан, банктер ТҚҚ бойынша ашық валюталық позицияны нормативтерге сәйкес келтіре алмады. Сонымен, ҚРҰБ бағалауы бойынша, ТҚҚ бойынша осы норматив, негізгі валюталар бойынша банктер бойынша 32%-дан 522%-ға дейін түрленеді. Бұл ретте нормативті орындауды он жеті банктің тек ТҚҚ бойынша шарттар жасаған үш банк қамтамасыз етеді. Осыған байланысты жаңа норматив енгізу 6 ай мерзімге кейінгі қалдырылады, бұл банктердің ТҚҚ бойынша валюталық позициясының көлемін бақылаудың анағұрлым тиімді механизмін айқындауға мүмкіндік береді.

ТҚҚ бойынша валюталық позиция көлемін басқару ТҚҚ нарығы тарапынан айқындылықты арттыру және тәуекелдерді төмендету, оның ішінде макропруденциалдық реттеу міндеттерін іске асыру мәтінінде халықаралық бастамаларға қайшы келмейді. Сонымен, Оңтүстік Кореяның Орталық Банкі валюталық нарықта құбылмалылықты ұлғайтуға әкелетін тәуекелдерді шектеуге бағытталған шаралар ретінде банктің меншік

капиталына байланған шетел валютасындағы ТҚҚ бойынша ашық позицияға норматив белгіледі.

4. Тұтынушылық кредиттеудің өсуінің жоғары қарқынына байланысты тәуекелдерді барынша азайту бойынша шаралар

Қазақстаннан басқа, кепілзатты және кепілсіз бағытты қоса алғанда бөлшек кредиттеу сегментінің қарқынды өсуі соңғы уақытта Ресейді, Бразилияны, Түркияны, ОФР қоса алғанда бірқатар дамушы елдерге, сондай-ақ бірқатар азия елдеріне тән. Осы үрдіске ілесіп жүретін халықтың борыштық жүктемесінің ұлғаюы аясында тәуекелдердің ұлғаюы және кредит портфелінің шоғырлануы, кредиттеу стандарттарының әлсіреуі шағын және макропруденциалдық реттеу шараларымен ұсталып тұрады. Кредит портфелінің/жеке қосалқы портфельдердің теңгерілімсіз өсу тәуекелдерін барынша азайтудың көрсетілген шаралары дәстүрлі құралдары екі негізгі «арна» арқылы іске асырылады – банк капиталының және активтері өсуінің жүйелі тәуекелдер деңгейіне барабарлығын қамтамасыз ету.

Банк капиталы арқылы тәуекелдерді реттеу механизмінің мәні кредиттеу сегменттері (салалық нормалар) бойынша оның жеткіліктілігіне талптарды арттыруда, провизияларды активтерге қарсы қалыптастыру талаптарын күшейтуде және (немесе) контрциклдық буферді ендіруде болып отыр, бұл жалпы кредит ресурстарының артық ұсынысын олардың құнын арттыра отырып ынталандырмайды.

Банктердің активтеріне ықпал ету кредит портфелінің шоғырлануына немесе өсу қарқынына тікелей лимиттер белгілеу арқылы да, кредит тәуекелінің жоғары деңгейімен қарыз алушыларды кесіп тастайтын андеррайтинг жалпы немесе салалық стандарттарын күшейту шеңберінде де жүргізіледі. Атап айтқанда, соңғы жағдайда кредит көлемі мен кепіл құнының (Loan-to-value ratio, LTV) ара қатынасының және қарыз алушының берешек және кіріс сомаларының (Debt-to-income ratio, DTI) ара қатынасының нормативтері қолданылады.

3.4.3.3-кестеде келтірілген шаралар спекторы мен елдер бойынша оларды қолданудың ерекше нұсқамасы әрбір нақты жағдайда кредит тәуекеліне тап болушылық факторларымен айқындалады: күтілетін/күтілмейтін шығынды жабу үшін провизия мен капиталдың тең болмауы, кредиттеудің белгілі бір сегменттерінде асыра сілтеушілік, халықтың борыштық ауыртпалығының өсуі.

Сонымен, дамушы елдерде үй шаруашылығының борыштық жүктеменің доминантты компонентті өсуі ипотекалық тұрғын үй кредиттеу болып табылады, осыған байланысты осы қарыздар бойынша кредиттік шығынның әлуетті көлемі DTI-мен кешенде LTV немесе LTV реттеу нормативі арқылы шектеледі. DTI осыған ұқсас механизмі тұтыну кредиттері нарығындағы бумға байланысты жүйелік тәуекелдің артық жиналуына алғышарт байқалған елдерде қолданылады. Оның үстіне көрсетілген шаралар бірін-бірі толықтыра отырып және синергетикалық әсер ете отырып бір мезгілде қолданыла алады.

Қазақстанда тұтынушылық кредиттеу сегментінде әлуетті теңгерімсіздіктің алдын алу үшін шараның біреуі ретінде банктердің кепілмен қамтамасыз етілмеген заемдар бойынша DTI коэффициентін міндетті бағалауға қойылатын талаптарды белгілеу болжанып отыр. Осы құралды таңдау жеке тұлғаларды кепілзатсыз кредиттеу санатындағы тәуекелдердің жинақталуына және әлуетті қарыз алушылардың кредит қабілеттілігін жалпы тиісінше бағалау банктердің активтерінің сапасын бақылау қажеттілігіне, сондай-ақ қарыз алушылардың анағұрлым әлсіз топтарының берешегінің болашақта өсуін алдын алуға себепші болды. Бұл ретте қарыз алушының банк қамтамасыз етілмеген тұтынушылық қарыз ұсына алатын DTI барынша көп деңгейі 50% деңгейінде белгіленді. Осы мән, бір жағынан, тиісті әлемдік тәжірибемен салыстыруға болады, екінші жағынан, қарыз алушылардың кредит қабілеттілігін бағалау бойынша банктердің қолданылатын скорингтік үлгілеріне оларда анағұрлым төмен DTI ішкі лимиттерді қолдану талабымен бейтарап әсері болады. DTI қолданудың маңызды шарты қарыз алушының кірістерін бағалаудың дұрыстығы және шынайылығы болып табылады, бұл банктердің сапалы андеррайтинг жүргізу үшін қосымша белгісі болып табылады.

**Жекелеген елдердегі жеке тұлғаларды ⁶⁸ кредиттеудің тым артық өсуі тәуекелдерін реттеу
(2000ж. бастап қазіргі уақытта)**

Шаралар блогы	Механизм	Елі	Өлшемдер
Капитал «арнасы»	Кредиттік тәуекел деңгейі бойынша өлшеу коэффициенттерін арттыру (салмақ тәуекелі)	Бразилия	Ұзақ мерзімді тұтыну қарыздары үшін тәуекел салмағы 100%-дан 150%-ға дейін артты
		Ресей	Жаңа несиеге қатысты кредиттің толық құнына байланысты бөлшек кредит үшін тәуекел коэффициенттерінің дифференциациясы
		Түркия	Екі жылға дейін өтеу мерзімі бар жалпы мәндегі жаңа заемдар үшін тәуекел салмақ 100% до 150%-ға дейін ұлғайды, екі жылдан астам – 100%-дан бастап 200%-ға дейін ұлғайды
		Малайзия	Жұмыс істемейтін ипотекалық заемдарға қатысты тәуекел салмақ 50%-дан 100%-ға дейін ұлғайды.
	Провизияларды жеке тұлғаларға берілген қарыздарға қарсы қалыптастырған талаптарды күшейту	Түркия	Жалпы мәндегі жаңа заемдар үшін жалпы провизия 1%-дан 4%-ға дейін артты. Жұмыс істемейтін санатқа жақындаған заемдар үшін провизиялардың ерекше нұсқамасы, 2%-дан 8%-ға дейін артты.
		Ресей	Резервтеу мөлшерлемесі мерзімі өтпеген (2%-ға дейін) төлемдерсіз қамтамасыз етілмеген тұтыну кредиттері және 30 күнге дейін (6%-ға дейін) мерзімі өткен кредиттер үшін екі есе ұлғайды. Бір жылдан астам мерзімі өткен кредиттер бойынша коэффициент 25 т.т. – 100% дейін өседі.
		Болгария	30-дан 60 күнге дейін мерзімі өткен төлемдері бар қарыздар үшін провизиялау нормалары 10%-дан 20%-ға дейін өскен, 60-тан 90 күнге дейін мерзімі өткен төлемдері бар қарыздар үшін 50%-дан 75%-ға дейін өскен.
Активтердің «арнасы»	LTV нормативін пайдалану	Корея	60% аспайды
		Гонконг	Қарыз алушы елден тыс кіріс алуына байланысты мәні 30%-40%
		Түркия	75%-дан аспайды
		Индонезия	70%-дан аспайды
		Жапония	90%-дан аспайды
		Сингапур	Заем алушыларда қосымша ипотекалық кредиттердің болуына байланысты 40%-60% мән
		Литва	5% аспайды
	DTI нормативін пайдалану	Литва	Тұтыну заемдарына қатысты 40% аспайды
		Сауд Арабиясы	Тұтыну заемдарына қатысты 33% аспайды
		БАӘ	Тұтыну заемдарына қатысты 50% аспайды
		Кувейт	Тұтыну заемдары бойынша 40% аспайды
		Польша	Заем алушының кірісінің деңгейіне байланысты тұтыну заемдары бойынша 50%-65% мән
		Сингапур	Ипотекалық заемдар бойынша 60% аспайды
		Израиль	Ипотекалық заемдар бойынша 50% аспайды
	Қарыздардың өсуіне тікелей лимит белгілеу	Түркия	Айырбас бағамының өзгеруін ескере отырып, кредит портфелінің өсуі 25% аспайды*
		Қытай	Ірі банктерге қатысты кредит портфелінің өсу қарқынын шектеу*
Хорватия		Кредит портфелі көрсеткіштері ұсынылған шектен асқан жағдайда, банктер Орталық Банктің төмен кірісті ноттарын сатып алуы тиіс	

Ескерту: * Осы шектеу жиынтық кредиттік портфельге қатысты енгізілген болатын

Дереккөзі: ХВК, реттеуші органдардың есептері

⁶⁸ 3.4.3.3-кестеде жеке тұлғалардың қамтамасыз етілген және қамтамасыз етілмеген кредиттеуге қатысты реттеу туралы мәліметтер келтірілді

ДТІ-мен қатар, банктердің әлуетті шығынды сіңіру мүмкіндігін кеңейту үшін тұтынушылық кредиттеу сегментінде белсенді түрде дамитын тұтынушылық кредиттердің жеткіліктілігіне қойылатын талаптарды есептеу кезінде тұтынушылық кредиттеу бойынша тәуекел салмағын арттыру арқылы капиталдың «арнасы» іске қосылатын болады (75%-дан 100%-ға дейін).

Тікелей сипаттағы үшінші шара қамтамасыз етілмеген тұтынушылық кредиттер портфелінің өсу қарқынына жылына 30% аспайтын лимит белгілеу болып табылады.

Аталған шаралар кешенін іске асыру тұтынушылық кредиттеу сегментінде жүйелі тәуекелдерді жинақтауды және оның дамуының сапалы және баламалы динамикасын, сондай-ақ жалпы банк секторының тұрақтылығын арттыру үшін жағдайды қамтамасыз ете отырып ескертуге мүмкіндік береді.

IV. Қосымша

Қазақстанның қаржылық тұрақтылығының индикаторлары ¹

Қосымша

(пайызбен)

	2009 ²	2010 ²	2011 ²	2012 ³	2013 ³
Банк секторы					
<i>Капиталдың жеткіліктілік көрсеткіштері</i>					
Тәуекел бойынша алынған активтерге есептік капитал	-8,1 (18,4)	17,6 (17,5)	17,3 (17,5)	18,0(17,5)	18,5(17,8)
Тәуекел бойынша алынған активтерге 1-деңгейдегі капитал	-9,3 (14,1)	13,8 (13,2)	13,2 (13,0)	13,5(12,7)	13,3(12,5)
Жиынтық активтерге меншікті капитал	-8,5 (11,5)	10,9 (18,8)	10,2 (13,8)	14,4(14,5)	13,4(13,2)
Төлем мерзімі 90 күннен астам кешіктірілген кредиттердің олар бойынша арнайы құрылған провизияларды шегере отырып меншікті капиталға қатынасы	-52,2 (39,3)	60,2 (27,1)	78,2 (37,9)	40,5(44,6)	33,1(39,4)
Жиынтық міндеттемелерге меншікті капитал	-7,8 (13,0)	12,3 (16,4)	11,3 (16,0)	16,9(17,0)	15,5(15,2)
<i>Активтердің сапасы</i>					
Төлем мерзімі 90 күннен астам кешіктірілген кредиттердің несие портфеліне қатынасы	21,2 (14,4)	23,8 (16,4)	30,8 (20,7)	29,8(19,4)	31,2(19,5)
Несие портфеліне қалыптастырылған провизиялар	31,5 (20,7)	30,9 (21,8)	32,1 (24,6)	31,9(20,0)	34,8(22,4)
Төлем мерзімі 90 күннен астам кешіктірілген кредиттерге төлем мерзімі 90 күннен астам кешіктірілген кредиттер бойынша қалыптастырылған провизиялар	74,9 (55,9)	63,2 (56,3)	68,4 (66,2)	76,6(57,0)	83,4(66,0)
Валюталық кредиттердің несие портфеліне қатынасы	57,2 (54,2)	50,2 (46,8)	44,2 (38,5)	37,6(31,2)	38,4(31,5)
<i>Рентабельділік көрсеткіштері</i>					
Активтердің рентабельділігі (ROA) ⁴	-24,1 (0,2)	12,0 (5,9)	-0,1 (1,3)	1,88(1,93)	1,71(1,72)
Капиталдың рентабельділігі (ROE) ⁴	-1192,5 (1,9)	843,9 (51,2)	-1,0 (10,3)	15,2(13,6)	13,1(13,4)
Жалпы кіріске пайыздық маржа *	92,9 (10,0)	16,4 (72,8)	71,1 (69,7)	27,0(63,8)	59,6(59,1)
Жалпы кіріске пайыздық емес шығыстар*	145,4 (99,6)	21,1 (47,1)	67,6 (50,9)	67,8(45,2)	38,1(37,2)
Қызметкерлерге арналған шығыстардың пайыздық емес шығыстарға қатынасы*	1,0 (1,4)	26,3 (34,1)	31,3 (35,2)	11,7(37,3)	36,9(38,2)
Депозиттер және кредиттер бойынша анықтамалық мөлшерлемелер арасындағы спрэд ⁵	509,2 (745,9)	393,6 (635,4)	453,8 (581,5)	430,5(548,3)	483,9(593,3)
<i>Өтімділік көрсеткіштері</i>					
Өтімділігі жоғары активтердің жиынтық активтерге қатынасы	19,2 (20,3)	21,2 (22,8)	21,0 (22,0)	17,5(18,6)	17,3(17,9)
Өтімділігі жоғары активтердің қысқа мерзімді міндеттемелерге қатынасы ⁶	53,1 (64,9)	63,3 (64,8)	57,3 (59,4)	46,9(50,3)	48,2(51,1)
Клиенттердің депозиттерінің жиынтық кредиттерге қатынасы (банкаралықты қоспағанда)	67,2 (82,1)	76,7 (88,8)	76,0 (85,8)	74,1(84,1)	74,4(85,6)
<i>Нарық тәуекеліне сезімталдық</i>					
Таза ашық валюта позициясының меншікті капиталға қатынасы	177,3 (1,3)	-3,2 (-3,7)	-1,3 (-0,1)	-4,0(-4,5)	-1,6(-4,6)
Басқа қаржы корпорациялары ⁷					
Активтердің қаржы жүйесіндегі жиынтық активтерге қатынасы	19,9	23,4	25,5	27,0	26,8
Активтердің ЖІӨ-ге қатынасы	16,9	16,8	15,9	16,9	16,9

	2009	2010	2011	2012	2013
Корпоративтік сектор					
(ірі және орта кәсіпорындар)					
Активтердің рентабельділігі (ROA)	11,3	14,7	17,1	14,2	11,9 ⁹
Капиталдың рентабельділігі (ROE)	29,8	39,6	44,7	35,7	30,1 ⁹
Жиынтық міндеттемелердің меншікті капиталға қатынасы (левередж)	1,7	1,6	1,6	1,5	1,6 ⁹
Таза ашық валюта позициясының меншікті капиталға қатынасы	-55,1	-61,1	-56,4	-44,5	-60,0 ⁹
Ағымдағы өтімділік коэффициенті	1,3	1,4	1,4	1,3	1,3 ⁹
Үй шаруашылықтары секторы					
Үй шаруашылықтары борышының ЖІӨ-ге ⁸ қатынасы	11,6	8,7	7,7	8,9	10,4
Үй шаруашылықтары борышының қолдағы бар кіріске қатынасы ⁸	27,1	20,0	17,2	19,4	23,8

Дерек көзі: ҚРҰБ, ҚРСА

* - есептік көрсеткіштердің деректерді қалыптастыру әдіснамасының өзгерістеріне байланысты 2009 жылғы Қазақстанның қаржы тұрақтылығы туралы есептің деректерінен айырмашылығы бар.

¹ – қаржылық тұрақтылық индикаторлары ХВҚ-ның әдіснамасына («Қаржылық тұрақтылық көрсеткіштерін жасау жөніндегі нұсқаулық», ХВҚ 2007) және түсіндірмелеріне сәйкес есептелген. Тиісінше көрсеткіштер мәндерінің қадағалау органы есептейтін көрсеткіштерден айырмашылығы болуы мүмкін.

² – жақшаның ішіндегі деректер БТА Банкі, Альянс Банкі, Темір Банкі қоспағанда Қазақстанның банк жүйесі бойынша ұсынылған.

³ – жақшаның ішіндегі деректер БТА Банкі қоспағанда Қазақстанның банк жүйесі бойынша ұсынылған.

⁴ – салықтарды шегергенге дейінгі таза кірістің активтің (капиталдың) орташа құнына қатынасы. Салықтар шегерілгенге дейін кіріс бойынша жыл ішіндегі мәндер көрсеткіштің ағымдағы мәнін жылдың тиісті кезеңіне кері пропорционал сандық мәнге көбейту арқылы жылдық мәнмен келтірілген. Активтердің орташа құны кезеңнің басындағы және аяғындағы позициялардың орташа мәні ретінде есептелген. Капиталдың орташа құны кезеңнің басындағы және аяғындағы позициялардың орташа мәні ретінде есептелген.

⁵ – кредиттер бойынша анықтамалық мөлшерлеме кредиттер бойынша пайыздық кірістер (клиенттерге берілген банк кредиттері бойынша сыйақы алуға байланысты кірістер) сомасының кредиттер бойынша орташа позицияға қатынасы ретінде есептелген. Депозиттер бойынша анықтамалық мөлшерлеме – депозиттер бойынша пайыздық шығыстардың (тартылған салымдар бойынша сыйақы төлеуге байланысты шығыстар) депозиттер бойынша орташа позицияға қатынасы ретінде есептелген. Кредиттер және депозиттер бойынша орташа позиция - тиісінше кредиттер және депозиттер бойынша, кезеңнің басындағы және аяғындағы позициялардың орташа мәні ретінде есептелген. Деректер пайыздық тармақтармен берілді.

⁶ – қысқа мерзімді міндеттемелер туынды қаржы құралдарымен операциялар бойынша таза позиция ескеріле отырып есептелген.

⁷ - көрсеткіштерді есептеу кезінде тек банктік емес қаржы мекемелері секторы бойынша деректер ғана пайдаланылды.

⁸ – ел резиденттерінің берешегін ғана қосатын үй шаруашылығының борышын есептеу әдіснамасы өзгертілді.

⁹ – жедел деректер бойынша.